

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Державний заклад «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
Кафедра всесвітньої історії
та міжнародних відносин**

М. М. КАРПЕНКО

**УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ
ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917 – 1921 рр.**

*Курс лекцій для студентів вищих навчальних закладів
спеціальності «Історія»*

**Луганськ
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»
2013**

УДК 94(477 : 510)«1917/1921»(075.8)

ББК 63.3 (4 Укр) 61я73

К26

Рецензенти:

- Рубель В. А.** – доктор історичних наук, професор кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Фісанов В. П.** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації факультету історії, політології та міжнародних відносин Черновецького національного університету ім. Юрія Федьковича.
- Фомін А. І.** – доктор історичних наук, професор кафедри конституційного права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Карпенко М. М.

К26

Участь китайців у революційних подіях на території України у 1917–1921 рр. : курс лекцій для студ. вищ. навч. закл. спец. «Історія» / М. М. Карпенко ; за заг. ред. М. С. Бурьяна ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 132 с.

У запропонованому навчальному посібнику подано лекції та інші матеріали, корисні під час підготовки студентів за спеціальністю «Історія». Лекції будуються згідно з авторською концепцією висвітлення проблем становлення радянського суспільства у СРСР у ХХ ст. Матеріали допоможуть студентам ознайомитися з лекційним курсом, краще підготуватись до практичних занять, організувати самостійну роботу, оволодіти термінологією даного курсу, а також доповнити та систематизувати знання з історії міжнародних відносин та міжнародних проблем у світі.

Для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів, істориків, політологів, широкого кола читачів.

УДК 94(477 : 510)«1917/1921»(075.8)

ББК 63.3 (4 Укр) 61я73

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 9 від 26 квітня 2013 року)*

© Карпенко М. М., 2013
© ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. МІГРАЦІЯ КИТАЙЦІВ НА ТЕРЕНИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПЕРЕДОДНІ ТА У ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	
Лекція 1. Причини та путі міграції китайців на територію Російської імперії.....	7
Лекція 2. Сфери зайнятості на виробництві та умови праці китайських робітників у Російській імперії.....	18
РОЗДІЛ II. УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.	
Лекція 3. Причини й мотиви участі китайців у революційних подіях 1917–1921 рр.....	26
Лекція 4. Організаційні, правові, військові засади формування різних за призначенням китайських підрозділів.....	37
Лекція 5. Етапи участі китайців у революційний подіях на Україні. Червоногвардійці та червоні партизани	53
Лекція 6. Роль китайських підрозділів у фронтових діях Червоної армії на території України.....	73
Лекція 7. Роль китайських та інших інтернаціональних підрозділів ЧА у завоюванні радянської влади на внутрішньому фронті (в тилу).....	88
РОЗДІЛ III. ДЕМОБІЛІЗАЦІЯ. ДОЛЯ КИТАЙЦІВ-ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ У ПОВОЄННИЙ ЧАС	
Лекція 8. Особливості демобілізації китайців з лав Червоної армії.....	101
Лекція 9. Сфери зайнятості китайців на виробництві та їх доля в післявоєнний період.....	108
ПІСЛЯМОВА	117
ПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ	121
ДОДАТКИ	123
ЛІТЕРАТУРА	128

ВСТУП

Готуючи це навчальне видання, автор ставив за мету сформувати базовий текст таким чином, аби максимально допомогти студентам, які навчаються за спеціальністю «Історія», скласти детальне уявлення про обставини та наслідки активної участі китайських і інших змішаних інтернаціональних формувань Червоної армії в період революційних подій 1917–1921 рр. на теренах колишньої Російської імперії, зокрема на території України. Запропонований фактичний матеріал засвідчив про суттєвий зв'язок революційних подій при вивченні курсу історії як Росії, так і України.

Над зазначеною темою автор працював більш двадцяти років, почавши ще у радянські часи. Але відсутність доступу до важливих архівних джерел, ідеологічна тенденційність та обмеженість матеріалу на зазначену тему в історичній літературі та збірках документів, виданих у радянський період, не давали можливості повно та об'єктивно дослідити цю тему. І це мало певну, дуже важливу, наукову проблему. Оскільки неможна було відповісти на такі конкретні питання, як кількісний склад китайських вояків на теренах України, якісний характер їх участі в революційних перегонах та інші (наприклад, кількісний та якісний характер участі іноземців, зокрема китайців, в каральних, загороджувальних, особливих загонах Червоної армії), аби відповісти на головне питання – яку роль зіграли китайські та інші змішані інтернаціональні частини у революційних подіях на території України та як це вплинуло на їх загальний результат. А ця інформація є ключовою, важливою з точки зору дослідження історії становлення радянського суспільства.

Тільки у 2007 році результати багаторічних досліджень архівних документів (у тому числі із обмеженим доступом) автору вдалося підбити у ряді наукових статей та монографії, а згодом систематизувати у дисертації. Остання успішно була захищена у 2008 р. в Інституті східознавства НАН України. Зауважимо, що монографія про участь китайців у революційних подіях на території України викликала (і викликає до сьогодні)

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

певний інтерес у читачів. Окрім публічних та наукових бібліотек України, Росії, Китаю, її також замовили Британська Бібліотека (Лондон), бібліотеки Гейдельбергського університету (Німеччина), Карлтонського університету (Отава, Канада), Міжнародного коледжу післядипломних буддологічних досліджень (Токіо, Японія) та інші.

Саме результати дослідження та безпосередньо суспільний інтерес до зазначеної теми спонукали автора запропонувати студентам-історикам навчальний посібник на засадах інтеграції наукових досліджень у навчальний процес вищих навчальних закладів. Його практичне призначення – додатково забезпечити студентів навчально-інформаційним матеріалом при вивченні курсу історії України, Росії, Китаю.

При цьому запропонований матеріал, за задумом автора, повинен викликати у студента історичні аналогії та асоціативні зв'язки з сучасними подіями в Україні та світі щодо мотивації людей до участі у міграційних процесах, зокрема в якості робочої сили. Перш за все тому, що і сьогодні дуже актуальною залишається тема наслідків неконтрольованих міграційних процесів людей у світі. Для багатонаціональних держав мігранти несуть низку проблем, які в періоди політичних, соціально-економічних криз можуть загостритися й призвести до поглиблення громадянського протистояння. Прикладом поглиблення такого громадянського протистояння як раз і є результат безконтрольності та ігнорування соціально-економічних проблем мігрантів з Китаю з боку уряду Російської імперії в період Першої світової війни.

Запропонований курс лекцій складається зі вступу, трьох розділів, до яких входить 9 лекцій, післямови, питань до лекційного курсу, додатків та списку використаної літератури.

Методичні рекомендації передбачають окрім слухання лекцій, знайомства студента з базовим текстом, також самостійну роботу з рекомендованими джерелами та літературою. Студенти мають поглибити свої знання з курсу історії України, Росії, Китаю, розвинути навички аналізу фактологічного матеріалу, його систематизації, а також

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

накреслити перспективи вирішення сучасних міжнародних проблем.

Зауважимо, що курс лекцій розроблений у відповідності до наукової комплексної програми «Світові інтеграційні процеси та локальні конфлікти: історія та сучасність» (державна реєстрація 0110U006680) Науково-навчального центру з проблем світових інтеграційних процесів та міжнародних конфліктів імені Г. Л. Бондаревського Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Таким чином, запропоноване видання має стати важливим чинником у навчальному процесі підготовки студентів-істориків, а також може мати певний інтерес для спеціалістів суміжних напрямків науково-дослідницької, викладацької та іншої діяльності.

РОЗДІЛ І МІГРАЦІЯ КИТАЙЦІВ НА ТЕРЕНИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПЕРЕДОДНІ ТА У ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Лекція 1

Причини та путі міграції китайців на територію Російської імперії

Як відомо, ще у середині XIX століття Китай став об'єктом експансії Великобританії, Німеччини, США, Японії та інших капіталістичних держав. Інтереси Росії в Китаї знайшли своє відображення в Айгунському (1858) і Пекінському (1860) договорах – розмежування кордонів, плавання суден обох країн по річках Амур, Сунгарі, Уссурі, заступництво у торгівлі.

Особливий етап у посиленні присутності Росії в прикордонних з Китаєм землях займає вирішення Ілійський проблеми, що виникла в Китаї в 60-70 рр. XIX століття. Внаслідок частих повстань мусульманського населення Синьцзяну Кокандський ватажок Якуб-бек проник із Середньої Азії в район південніше Тянь-Шаню і створив незалежну державу. На противагу планам англійців, які розраховували за допомогою Якуб-бека створити біля кордонів Індії на території Кашгарії підлеглу їм мусульманську державу, Росія в 1871 р. окупувала Кульджу і прилеглі до неї райони під тим приводом, що цинський уряд не в силах утримати в них свою владу. Після придушення цинським урядом у 1878 р. повстання, в Росію, рятуючись від страт, бігло понад 4 тисячі дунган. У результаті переговорів у 1881 р. був підписаний Російсько-китайський договір, за яким західна частина Ілійського краю закріплювалася за Росією. Інша частина поверталася Китаю. Під час передачі Ілійського краю цинському уряду 80% ілійських уйгур і дунган, побоюючись переслідувань цинського уряду, переселилося на територію російського Семиріччя, де отримали землю. У 90-і рр. XIX століття, на думку китайського історика Пин Міна, царський уряд «посилив експансію в Китаї, прагнучи створити на Сході «Жовторосію». Іхетуаньське повстання селян

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

і міської бідноти в північній частині Китаю (1898-1901 рр.) мало також і антиімперіалістичний характер. У Китай були направлені війська Німеччини, Австро-Угорщини, Франції, США, Японії, Росії та Італії. Повстання було жорстоко придушене. 7 листопада 1901 р. китайський уряд підписав кабальний «Заключний протокол», остаточно перетворивши країну на напівколонію¹.

Підсумки експансіоністської політики Росії на Сході аналізували ряд відомих у майбутньому воєначальників. Так, Л. Корнілов вважав, що Росії не треба прагнути до розширення кордонів на Сході та приєднувати Кашгарію. Він писав (мова оригіналу): «Нам несравненно выгоднее оставить ее во власти такого уживчивого и миролюбивого соседа, как китайцы, обеспечив за собой безусловное политическое и торговое влияние в этой стране, на что мы имеем исключительное право в силу близкого соседства с Восточным Туркестаном и близких родственных связей его населения с населением Русского Туркестана»². А. Денікін, говорячи про колонізацію Сходу Росією і можливою військовою загрозою звідти для Росії, у військово-політичному нарисі «Російсько-китайське питання» зазначав, що «майбутнє чревате подіями і що до них треба серйозно готуватися». Що «чиї б не були помилки минулого, ми – вся країна, є за них відповідальними, вся країна буде розплачуватися за них працею і кров'ю народу»³.

В результаті підписання нерівноправних договорів на початку ХХ ст. імперіалістичні держави зміцнили привілейоване становище зарубіжних комерсантів: добилися встановлення дуже низьких митних зборів на ввезені товари, права заснування в Китаї банків і торговельних фірм.

¹ Пын Мин. История китайско-советской дружбы / Пын Мин. – М. : Изд-во соц.-эконом. литературы, 1959. – С. 27.

² Карпенко Н. М. «Китайский легион». Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины (1917–1921 гг.): Монография / Н. М. Карпенко. – Луганск : Альма-матер, 2007. – С. 28.

³ Так само.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Використовуючи політичні та економічні привілеї, іноземці захопили величезний китайський ринок і почали контролювати зовнішню і внутрішню торгівлю країни. Китай в значній мірі виявився під впливом іноземного капіталу.

В умовах погіршення життя китайці починають шукати щастя за межами своєї країни. А. Снесарев у роботі «Афганістан», говорячи про «жовту загрозу» колонізації китайцями Європи на початку ХХ століття, зазначав, що за спостереженнями спеціалістів, «китайська переселенська колонізаторська хвиля нестримно повзе до Монголії і Маньчжурії в напрямку на північ. Більш чіткий її початок відзначається в 1902 р ... ». Що «побутова невибагливість і дешевизна життя роблять китайця в області економічних змагань, звичайно поза умов техніки, непереможним; біологічна кон'юнктура теж на його боці. І якщо кліматичні обставини, що досі стримували китайську масу на певній території, будуть якимось подолані, то для жовтої хвилі перепон, мабуть, не буде»⁴.

До 1912 р. населення Китаю складало близько 400 млн. чоловік. З них 90% населення – китайці, інші належали до інших національностей (уйгури, тибетці, шани, лоло, монголи та ін.). У містах мешкали не більше 17% населення. Внутрішнє соціально-економічне становище Китаю продовжувало ускладнюватися. Протягом 1914-1919 рр. внаслідок нещасних випадків на виробництві постраждали понад 24 тисяч осіб. Тільки 11 січня 1917 р. при обвалі на Фушунській вугільній шахті загинуло 924 людини. Пин Мін відзначав, що на підприємствах не існувало соціального страхування та законодавства з охорони праці, не було допомоги з безробіття, там панувала феодальна система організації праці через підрядників («старшинок»); робочі піддавалися обшукам і навіть обмеженням для відвідин убиральні. Робітник повинен був отримувати «бирку для вбиральні», причому робітників було кілька тисяч, а «бирок» – всього дві⁵.

Важке становище було і в селі. Плата за землю, податки,

⁴ Так само. – С. 27.

⁵ Пын Мин... - С. 58.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

позики, а також різні повинності довели селянство до межі зубожіння, а безперервні війни поставили його на край загибелі. Згідно з матеріалами обстеження пекінського міністерства сільського господарства та торгівлі, кількість занедбаних земель тільки з 1914 по 1917 рр. збільшилася майже в три рази⁶.

Тому на початку ХХ ст. кількість китайських робітників і селян, гнаних злиднями та безробіттям із своєї країни до інших, постійно зростала. З 1906 по 1910 рр. з Китаю на Далекий Схід Росії прибуло близько 550 тисяч осіб, частина яких осіла там на постійне місце проживання. Тільки в Амурській і Приморській областях у 1912 р. проживало більше 200 тисяч китайців⁷. Велике значення для міграції китайців мала Китайсько-Східна залізниця загальною протяжністю понад 2500 км. Вона була побудована Росією в 1903 р., мала зв'язок як із залізничною мережею Росії, так і залізницями Китаю, зокрема з Пекін-Шеньянською залізничною гілкою.

В'їзд до Росії до 1914 р. здійснювався заробітчанами безсистемно, сім'ями та поодинці, як на період сезонних робіт, так і на більш довгий термін. Кількість грошей на дорогу було єдиним регулятором глибини проникнення на величезну територію Росії. Наприклад, Сун Су-дин Василь зазначав, що коли йому було 11 років, родина виїхала через Харбін в Росію. З 1914 по 1917 рр. він воював в царській армії. Задовго до Першої світової війни в'їхав в Росію і Фу Шун-тево Михайло. Спочатку він у 1910 р. прибув до м. Перм, де працював в депо чорноробом, а в 1916 р. переїхав до Петрограду, де і вступив у 1918 р. в Червону гвардію. Цзі Шоу-шань приїхав в 1916 р. на будівництво Мурманської залізниці, а з 1917 р. працював на будівництві іригаційних систем під Єреваном. Надалі його і Мін Чжао-сяна мобілізували в російську армію і відправили на Турецький фронт. У 1918 р. обидва вступили в червоногвардійський загін у Владикавказі. На Україні вони

⁶ Так само. - С. 59.

⁷ Китайские добровольцы в боях за Советскую власть (1918–1922 гг.) / отв. ред. и сост. Лю Юн-ань. – М. : Изд. вост. литературы, 1961. – С. 6-7.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

воювали під Єлисаветградом (Кіровоград). Лю Си в Росію приїхав в 1911 р. У 1915 р. він служить у царській армії з охорони складів у м. Еривань (Єреван). Після закінчення Громадянської війни служив у лавах міліції на Україні⁸.

Напередодні і в період Першої світової війни процес переселення заробітчан посилювався і в вуглевидобувні райони України. Маючи на увазі Сорокинський, Ізваринський, Катеринодонський, Урало-Кавказький та інші навколишні рудники, науковий співробітник Краснодонського музею «Молода гвардія» Г. Чапанська відзначала, що серед перших поселенців були китайці, перси, корейці, татари. Рухомі єдиним бажанням добре заробити на знову відкритих шахтах, «люди різних національностей зривалися з насиджених місць, приїжджали поодиночки, а то й сім'ями, обґрунтовувалися». Мешканець м. Краснодон К. Дахненко відзначав, що турки, татари та китайці в більшості працювали на найважчих роботах – на завантаженні вручну вугілля, яке носили на ношах в залізничні вагони, також були погоничами коней на дрібних шахтах. Як згадував голова Сталінського (Донецького) облвиконкому А. Струєв, перша шахта (надалі шахта № 1) на руднику Сорокино (надалі Краснодон) була закладена в районі Провал-балки. Селище, побудоване на його місці, пізніше називалося «Шанхай». Воно складалося з бараків і землянок робітників, які називалися китайськими. Слід додати, що такі селища з землянок і мазанок китайців з'явилися в багатьох містах України (Луганську, Миколаєві та ін.), і отримали таку ж назву – «Шанхай»⁹.

За статистичними даними, перевищення кількості китайських громадян, які прибували в Росію, над вибулими з неї в 1907–1911 рр. склало 12,9 тис. чол., в 1912 р. – 15,3 тис. чол., в 1913 р. – 13,1 тис. чол., в 1914 р. – 19,1 тис. чол.

За час Першої світової війни, особливо після вступу до неї Китаю (серпень 1917 р.), в Росію було відправлено для тилових робіт не менше 100 тисяч китайських робітників. Цьому процесу

⁸ Карпенко Н. М. «Китайский легион»... – С. 31.

⁹ Так само. – С. 31.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

сприяли вже інші обставини. Зменшення частки промислових робітників у Росії і попит на додаткові робочі руки у всіх сферах господарства поставили на порядок денний питання про ввезення іноземних робітників. Історик М. Гільберт вважав, що кількість призваних промислових робітників на фронт склало за 1914–1917 рр. 1,5–1,75 млн. чоловік, що приблизно дорівнювало 30% від довоєнного складу (3,5 млн.), або 40% чоловіків, зайнятих у промисловості. До 1917 р. число мобілізованих в країні досягло 16 млн. чоловік проти 3,25 млн. в серпні 1914 р. Збільшення загальної чисельності промислових робітників протягом 1914–1917 рр. при одночасному відливі в армію не менше мільйона чоловік означало приплив в фабрично-заводську і гірську промисловість величезної кількості нових робітників. Так, за роки Першої світової війни 55% кадрових робітників Донбасу було мобілізовано на фронт, частина за революційні виступи перебувала у тюрмах і засланнях¹⁰.

Тому для роботи в тилу, перш за все, в гірській промисловості, у роки війни було помітно посилене ввезення в Росію населення зі східних країн. Далеко не в рідкісних випадках, як зазначав М. Гільберт, ввезення здійснювалося насильно, під конвоем. У січні 1917 р. в одній лише кам'яновугільній промисловості Донецького басейну, Уралу та Іркутської гірської області було зайнято понад 7 тисяч китайців, корейців і персів. Основну масу «жовтих» робітників становили китайці. За даними управління Китайсько-Східної залізниці, загальне число китайських робітників, відправлених через Харбін до 1 вересня 1917 р., склало 67 123 людини. За найбільш повними даними союзу китайських громадян, ця кількість досягала 80 тисяч чоловік. Із загального числа китайців, врахованих управлінням Китайсько-Східної залізниці, в промисловості було використано від 12,5 до 22 тисяч чоловік, інші експлуатувалися польовим будівельним управлінням, залізницями і т. і.¹¹

У листі ЦВК Всеросійського союзу китайських робітників

¹⁰ Так само. – С. 32.

¹¹ Так само. – С. 33.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

у Наркомінсправ від 1 грудня 1920 р. говорилося, що вже на початку 1915 р. в багатьох країнах відчувався брак робочих рук у всіх галузях промисловості. Тому уряди країн Антанти в пошуках дешевих робочих рук звернули свій погляд на Китай, сподіваючись отримати від китайського республіканського уряду дозвіл на право вільного вербування китайських кулі з тим, щоб вивезти їх в Європу для покриття дефіциту робочих рук як в тилу, так і на фронтах. Під тиском великих держав Китайський уряд змушений було дозволити вивезення своїх підданих за кордон.

Для організованого ввезення іноземних робітників вже навесні 1916 р. був поширений циркуляр Ради З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії від 6 квітня 1916 про бажаність ввезення китайських робітників для роботи на шахтах і заводах Півдня Росії у зв'язку з недоліком робочої сили. До циркуляру додавалися: характеристика китайців як робітників; умови найму та їх доставки; зразковий договір найму. До доповіді Ради З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії (грудень 1916 р.), в якому містилися рекомендації щодо ввезення китайців, додавалися два документи: а) «Правила про порядок використання іногородців, що залучаються по реквізиції для роботи усередині імперії на державну оборону» та б) «Правила «Про найм і перевезення робочих жовтої раси».

У 1914-1916 рр. в Харбіні, Чанчуні, Шеньяні, Гирині, Далекому та інших містах Північно-Східного Китаю були вербувальні пункти. Поряд з російськими вербуванням займалися і китайські підрядники. Вони обіцяли китайцям високі заробітки, хорошу їжу, теплий одяг.

Про те, як приватні вербувальники наживалися на ввезенні китайських кулі і як останні виявлялися на Україні, свідчив колишній червоногвардієць Тан Чан-сан. Він на початку 1916 року виїхав з Маньчжурії в Росію. Його і ще півтори тисячі інших китайців підрядник Ю Вень привіз спочатку в Омськ на земляні роботи. Але коли з'ясувалося, що умови праці та оплати не відповідають домовленостям, китайські робітники вирішили повернутися в Китай. Ю Вень переконав їх їхати на Україну, сказавши: «Вдома вас все одно ніхто годувати задарма не буде.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Краще тримайтеся за мене. Я отримав новий підряд на Україні, біля міста Києва. Місця там гарні, тепло, земля легка, їжа дешева. Ось де заробите справжні гроші». В результаті Ю Вень обдурив робітників, продавши їх іншому китайцеві-підряднику, який взявся будувати на західному кордоні шосе і ставити лінії дротяних загороджень. Пізніше, коли почнетесь румунська, а потім австро-німецька окупація, китайці з цієї партії опиняться у червоногвардійських загонах на території України¹².

Точно так само, за свідченням Ліу Сат-сіна, група китайських робітників з Сибіру опинилася на Волині. Перебуваючи в Сибіру на корчванні лісу, китайських кулі підрядник продав російському уряду. Їх у кількості 300 чоловік завезли товарним потягом на Волинь, де вони були зайняті на окопних роботах у прифронтовій смузі¹³.

Всього в прифронтовій зоні було зайнято близько 50 тисяч китайців, а в інженерних військах Південно-Західного фронту нараховувалося близько 6 тисяч китайців¹⁴.

Через китайських чиновників і компрадорів російські капіталісти за низькими цінами провели закупівлю робочої сили в Китаї. Китайські ж чиновники і компрадори скористалися цим, щоб збільшити свої капітали. Так, восени 1916 р. компрадор Чжоу Мян з Чаньчуньської компанії «Ічен» завербував і відправив до Росії в один прийом 20 тисяч китайських лісорубів. Як повідомляла на початку 1917 р. газета «Мінго жибао», вищезазначені 20 тисяч чоловік згідно з договором відправлялися в Смоленську губернію для роботи на лісорозробках і не зобов'язані були виконувати якусь іншу роботу. Однак по прибуттю в Росію їх «розподілили по місцях,

¹² Так само. – С. 35-36.

¹³ Ярошенко А. Участь китайських червоногвардійців у боротьбі за владу Рад на Україні в 1917–1920 рр / А. Ярошенко // Український історичний журнал. – 1957. – № 3. – С. 60.

¹⁴ Попов Н. А. Участие китайских интернациональных частей в защите Советской республики в период гражданской войны (1918–1920 гг.) / Н. А. Попов // Вопросы истории. – 1957. – № 10. – С. 110.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

які аж ніяк не відповідали договору... Багато потрапили в небезпечні райони, де відбувалися бойові дії». Матеріальне забезпечення було дуже низьким, «якість одягу та харчування не відповідало зазначеним договірним умовам»¹⁵.

Поряд з вербуванням приватних китайських підрядників, була налагоджена мережа організованого, цільового найму китайських робітників за трудовими контрактами на великі промислові підприємства. Як писали газети того часу, «кон'юнктура на жовтих працівників трималася на надзвичайно високому рівні». За підтримки царського уряду вуглепромисловці організували спеціальний орган «Кітоперс» для масового ввезення в Донбас робочих з Китаю. Директор-розпорядник Петро-Мар'євських і Варваропольських копалень головному уповноваженому Особливої Наради по паливу 26 вересня 1916 р. доповідав, що в результаті його особистої подорожі в Китай, там, на копальнях, їм найняті 800 китайців. Збереглися 37 (з 800) паспортів китайських громадян, про які йшла мова вище. Вони свідчать про порядок і умови організованого ввезення робітників на промислові підприємства Донбасу. На лицьовій стороні паспорту китайською мовою зазначені відомості про прізвище робітника, з якої він провінції, його вік, у складі якої групи в'їжджає. У документі також є відмітка про заборону використання цього громадянина у війні на боці Росії та про можливість його використання лише в якості робочого за трудовим контрактом. У центрі паспорта – фотографія, зроблена в Російському консульстві в Харбіні. На ший кожного сфотографованого – бирка з порядковим номером, під яким цей робітник буде значитися на підприємствах Росії¹⁶. Для з'ясування повної картини міграцій, в тому числі і на Україну, слід сказати про населення Туркестану в даний період. До 1917 р. в Середній Азії перебувало не менше 300 тисяч вихідців із Західного Китаю (Синьцзяну), більшість яких проживало в районі Семиріччя і Фергани. Це були кашгарці,

¹⁵ Пын Мин... - С. 97.

¹⁶ Державний архів Луганської області, ф. Р-752, оп. 1, спр. 150, арк. 1–37.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

таранчі (в 1921 р. прийняли самоназву «уйгури»), калмики, монголи, казахи, дунгани, китайці та представники інших народів. Крім того, в Середній Азії постійно перебувало від 60 до 100 тисяч вихідців і заробітчан з Ірану – персів, азербайджанців, курдів, кілька тисяч вихідців із Афганістану та Індії, сотні вихідців з інших країн Сходу. Основну масу переселенців, емігрантів та заробітчан з суміжних країн становили селяни, ремісники, кочівники. По закінченню Громадянської війни в Росії багато представників із перерахованих народів офіційно підтверджують своє підданство у відділах губернських управлінь УРСР, що підтверджує факт міграції цих народів, включаючи і китайців, з Туркестану на територію тодішньої України як до початку Громадянської війни, так і в ході її. Вони могли потрапити до України з Середньої Азії шляхом самостійного переселення в пошуках роботи або були завезені в числі двохсот тисяч робочих з Туркестану в період Першої світової війни за так званою «реквізицією», а також при перекиданні частин Червоної армії на інші театри військових дій в період Громадянської війни, що розгорнулася на теренах колишньої Російської імперії.

Однією з форм міграції на територію Росії був нелегальний перехід кордону, що мало непоодинокі випадки на Дальньому Сході Росії. Ще слід додати до числа іммігрантів кілька тисяч китайців, які втекли до Росії з Месопотамії, куди їх за договором з пекінським урядом величезними партіями доставляли англійці. Китайські робітники використовувалися в Межиріччі на військових будівництвах, але умови тамтешнього життя і роботи були, мабуть, такі, що навіть безмежно витривалі кулі не витримували. Кидаючи все, вони потай пробіралися до Ірану, а звідти до кордонів Закавказзя.

Ще частина китайців прибула в Росію разом з купцями, як тимчасова робоча сила. Розпродавши свої товари, купці поверталися додому, а кинуті ними напризволяще китайські робітники залишалися в Росії.

У меншій мірі, але все ж мала місце така форма міграції китайців на територію Росії, як вивіз малолітніх китайців на правах усиновлення.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

До 1917 р. заробітчан з Китаю можна було побачити в європейській частині Росії на підприємствах Москви, Петрограду, на Північному Кавказі, Україні та в Прибалтиці. Яка була загальна кількість китайських робітників, використаних в народному господарстві Росії в 1914-1917 роках, невідомо. У загальній статистиці промислових робітників вони не враховувалися. Відомо, що тільки на заводах і шахтах Донбасу напередодні Жовтневої революції працювало близько 3 тисяч китайських робітників¹⁷. Всього ж, за оцінками радянських істориків, їх було близько 300 тис. чол.¹⁸ Китайські історики Пин Мін і Лю Юн-ань вказували на чисельність китайських робітників в Росії понад 200 тисяч¹⁹.

Таким чином, основні причини міграції китайців на початку ХХ ст. в Росію, в тому числі і на територію України, обумовлені двома факторами – важкою внутрішньополітичною та економічною ситуацією в самому Китаї та дефіцитом робочої сили у виробничій сфері воюючої у Першій світовій війні Росії. Основною мотивацією для міграції китайських громадян за межі своєї країни було бажання поліпшити своє матеріальне становище і врятувати свої сім'ї від злиднів та голоду. Основними формами міграції було: переселення на постійне місце проживання і роботи зі зміною громадянства; відхідництво (включаючи сезонні роботи); вільні найми за письмовими контрактами; нелегальна міграція; ввезення китайських кулі торговими місіями. Головними шляхами міграції в європейську частину Росії (включаючи Україну) стали: Китайсько-Східна залізниця, морські порти Чорного та Азовського морів (особливо Одеса), через прикордонні землі Туркестану (пішим шляхом та за допомогою гужового та залізничного транспорту), а також Кавказу.

¹⁷ Ярошенко А... – С. 59.

¹⁸ Попов Н.А. Участие... – С. 110.

¹⁹ Пын Мин... – С. 96.

Лекція 2

Сфери зайнятості на виробництві та умови праці китайських робітників у Російській імперії

Аби органічно розглянути процес втягування китайців в майбутній громадянський конфлікт на території колишньої Російської імперії і розкрити мотиви їх вступу до лав Червоної армії, слід коротко позначити ті умови праці, в яких опинилися завербовані китайські робітники.

Праця їх застосовувалася скрізь і без обмежень. Але обіцяні при вербуванні блага не мали нічого спільного з подальшою дійсністю. Принаймні для більшості з них.

Так, згідно з «Правилами про порядок використання іногородців, що залучаються по реквізиції для роботи усередині імперії на державну оборону» (грудень 1916 р.), робітники, ввезені за реквізицією, за ухилення від роботи та інші порушення піддавалися тюремному ув'язненню або арешту на термін не більше 3 місяців або штрафам на загальних підставах (п.10); кримінальну відповідальність несли на загальних підставах, що й інші громадяни Росії (п.11). Кожен робочий мав розрахункову книжку (п.14); за бажанням міг знаходитися на повному утриманні (п.15). Розмір їх заробітної плати встановлювався не більше, аніж місцевим робітникам (п.16); перевезення здійснювалися за рахунок підприємств (п.17); лікарська допомога – на загальних підставах (п. 20). Якщо в робочих потреба відпадала, подальшою їх долею розпоряджалося військове відомство, через яке і здійснювався найм (п.22). Завезені за заявками підприємств і приватних осіб іногородці мали селитися компактно, з урахуванням віри і звичаїв, у вигляді артилей²⁰.

У листі ЦВК Всеросійського союзу китайських робітників у Наркомінсправ від 1 грудня 1920 р. про становище завербованих китайців говорилося, що робітники «були обмануті, бо їм обіцяли роботу, плату і умови життя, цілком прийнятні на їх батьківщині. Тим не менш, робітники не могли

²⁰ Карпенко Н. М. «Китайский легион»... - С. 43.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

ні повернутися на батьківщину, ні скаржитися, ні просити про поліпшення умов свого життя, потому як на них дивилися, як на людей жовтої раси. Як на покупний товар, як на рабів»²¹.

Що стосується обіцянок «плати та умов, прийнятних на їх батьківщині», то це не зовсім так, оскільки умови праці в Китаї були набагато гірше, ніж в Росії. Інакше заробітчани у великій кількості з доброї волі не їхали б на заробітки в сусідню державу. Здебільшого китайці були незадоволені невідповідністю між обіцянками вербувальників і подальшою дійсністю.

Особливо це стосувалося тих робітників, яких вербували різні посередники з числа самих же китайців, і прямували вони не на великі підприємства, а на найменш оплачувану роботу землекопів і лісорубів.

Чи Чен-тун в 1916 р. виявився в числі 12 000 завербованих на лісозаготівлі недалеко від Петрограду. Працювали по 15 годин на добу, спали в сирих землянках, в тісноті і бруду, а отримували за свою працю «жалюгідні копійки», яких ледь вистачало на хліб. Наводячи ці слова, історик Лю Юн-ань додавав, що вже по дорозі до місця призначення завербовані китайські робітники починали розуміти, що їх ошукано. Як тільки переїжджали кордон, їх брали під варту заgonи царської охоранки. Грубими окриками і лайкою офіцери обсипали робочих. В дорозі годували неякісними продуктами і багато китайців важко хворіли. А оскільки ніякої медичної допомоги не надавалося, то не рідкісні були і смертельні випадки. На прохання робітників поліпшити харчування, налагодити медичну допомогу відповідали відмовою. Зовсім іншими ставали і підрядники. Зникали усмішки, делікатність. Не чути стало й «медових обіцянок». Підрядники не тільки не захищали інтереси завербованих робітників, а, навпаки, цілком стояли на боці царських чиновників. «Після прибуття на місце призначення, – писав далі Лю Юнь-ань, – робочі відправлялися в приготовані для них бараки, як правило, обнесені колючим дротом і ретельно охоронювані солдатами. Бараки сирі,

²¹Карпенко Н. М. «Китайский легион»... - С. 43.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

холодні і зовсім непридатні для житла. Бувало так, що робочих вивантажували на голому місці серед тайги і змушували їх самих споруджувати собі бараки... Перша ж получка остаточно переконувала завербованих робітників у тому, що вони жорстоко обмануті. При вербуванні їм обіцяли платити по 100-200 рублів на місяць, а фактично платили 5-10 рублів, та й ті видавали нерегулярно... На довершення всього китайські підрядники, користуючись своїм знанням руської мови і близькістю до адміністрації, займалися вимаганням. Доведені до відчаю, багато робітників вимагали відправки на батьківщину, хоча там їх не очікувало нічого кращого. Але їх не відправляли. Багато хто біг світ за очі, але спійманих за це жорстоко карали. А ті, яким вдавалося втекти, теж нічого не вигравали: не маючи ні гроша, не знаючи мови, вони, врешті-решт, змушені були знову найматися, тільки до інших господарів»²².

Колишній червоноармієць Яо Синь-Чен згадував, що вербувальники гарантували щомісячний заробіток у п'ять цянте (так китайські робітники називали царський рубль), безкоштовний залізничний квиток і оплату інших витрат при проїзді туди і назад. У його партії завербованих китайських робітників було приблизно 2500 чоловік. «За кожен сажень нарубаних дров, – зазначав Яо Синь-Чен, – робочим належало вісім рублів, однак підрядники виплачували нам лише по п'ять. Працювали ми групами по три людини і за день виснажливої роботи ледь нарубували по одній сажні. Ледарі-підрядники та посередники-капіталісти забирали з нашого денного заробітку по три рублі, 50 копійок утримував дагуй (головний підрядник китаєць) і 25 копійок – ергуй (нижчестоящий підрядник). Конторник, що безпосередньо відав робітниками, також вимагав по десять копійок з сажні; ці гроші називалися «витратами на перекладача». Крім того потрібно було робити підношення приймальнику по десять копійок з сажня або ставити йому могорич горілкою, в іншому випадку він без кінця чіплявся до робітників. В результаті цих поборів робітники отримували

²² Лю Юн-ань. Люди интернационального долга / Лю Юн-ань. – М. : Госполитиздат, 1959. – С. 6-7.

всього лише по 1 рублю 90 копійок в день ... Капіталісти, щоб виманити наші заощадження, змовлялися з підрядниками і «старшінками», і в кінці кожного місяця організовували азартні ігри, утримуючи з граючих великий відсоток на користь господаря закладу; обманювали і обдурювали людей і іншими способами і добивалися того, що в кишені у робітників не залишалося ні гроша. Робітник, що залишився без грошей, змушений був знову продаватися капіталісту і працювати на нього». Колишній червоноармієць Лю Фу додавав, що китайського робітника в будь-який час ні за що міг вилаяти і побити російський десятник, більше того, навіть полонений солдат міг вдарити його. «У жовтні 1916 року, – згадував він, – ми оголосили страйк на знак протесту проти побиття робочих десятником і полоненими солдатами. Страйк тривав два дні»²³.

Більш у кращому становищі опинилися робітники великих промислових підприємств. Наприклад, кожен шахтар мав письмовий контракт. У ньому обмовлялося широке коло умов найму, праці та її оплати. Про це говорять трудові контракти китайських робітників з адміністрацією підприємств у Донбасі, а точніше, з дирекцією Варваропольських рудників, які збереглися в Державному архіві Луганської області і викладені тільки китайською мовою. У 28 статтях контракту обговорені наступні умови (переклад з китайської мови Ванг Бінга, КНР).

1. Справжній контракт про найм на роботу в Росії укладений між Петро-Марьевськими і Варваропольськими рудниками в особі представника, з одного боку, і найманим шахтарем, громадянином Китаю, з іншого боку.

2. Компанія (роботодавець) зобов'язується оплатити усі обговорені контрактом умови, а найманий робітник зобов'язується виконувати всі вимоги і правила компанії.

3. Робочий зобов'язується відпрацювати 900 робочих днів, включаючи лікарняні, але виключаючи прогули чи інші невиходи на роботу.

4. Компанія зобов'язується оплатити найманому робітникові дорогу в Росію і назад в повному обсязі.

²³Карпенко Н. М. Китайский легион... - С. 46.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

5. Компанія зобов'язується видавати щомісяця кожному працівнику наступні продукти: 2 пуди борошна, 1,5 пуда рису, 1,5 пуда овочів (капуста або картопля), 2 пуди солоної риби, 1,5 пуда молока, 0,4 пуда солі.

6. Крім цього, щомісяця виділяється на інші продукти 0,8 рубля на кожного працівника.

7. На кожні 25 осіб повинен бути кухар, який утримується за рахунок компанії.

8. Контрактом встановлено три категорії працівників та оплата їх праці:

– Старший (майстер або бригадир) з заробітком 3 рублі за 10-ти годинний робочий день. Він має у підпорядкуванні 50 шахтарів, підтримує порядок і стежить за дотриманням встановлених правил, залагоджує всі конфлікти між шахтарями;

– Шахтар отримує 1,9 рубля зарплати за 10-ти годинний робочий день, але якщо він може працювати добре і більше, то і вище буде оплата праці;

– Підсобний робітник (помічник) з оплатою праці 1,65 рубля в день.

9. Компанія бере на себе зобов'язання за свій рахунок надати гуртожиток, сплатити користування питною водою і послуги лікаря.

10. Шахтар зобов'язується працювати в нічну і денну зміну, однак за висновком лікаря він міг працювати тільки в день.

11. Якщо шахтар не виходить на роботу без поважної причини, цей день вважається прогулом. Він не зараховується в обов'язкові 900 робочих днів; шахтар за цей день повинен сплатити компанії (відшкодувати збитки або за утримання) 1 рубль.

12. Після закінчення 900-денного робочого контракту робітники можуть бути відправлені в Китай, але організовано – при формуванні групи мінімум в 30 осіб. Компанія бере на себе витрати на зворотню дорогу до Китаю, включаючи харчування.

13. Компанія зобов'язується у разі нещасного випадку (загибелі) шахтаря виплатити його сім'ї 500 рублів; але якщо нещасний випадок стався з вини працівника з порушенням

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

правил безпеки праці – компанія виплачує сім'ї загиблого 300 рублів.

14. У разі отримання шахтарем каліцтва на виробництві, і він при цьому працювати не може, компанія виплачує 200 рублів, а якщо при нещасному випадку він отримав травму меншого характеру, то компанія виплатить 100 рублів.

15. У разі смерті шахтаря компанія бере на себе зобов'язання оплатити перевезення тіла до Китаю (по традиціям китайців тіло загиблого потрібно поховати на батьківщині. – *М.К.*).

16. Шахтар повинен письмово вказати адресу родичів у Китаї, щоб знати, куди переслати тіло померлого робітника.

17. Якщо, за оцінкою керівництва компанії, шахтар працює погано, порушує дисципліну, здійснює прогули, воно може ініціювати розрив контракту достроково, але тоді забезпечує проїзд найманого робітника з Росії до Китаю.

18. Якщо в компанії відбулися які-небудь непередбачувані, різкі економічні зміни (форс-мажорні обставини), вона може достроково відправити в Китай шахтарів, але зобов'язується в цьому випадку оплатити їм дорогу, харчування в дорозі, а також виплатити кожному з них заробітну плату за 3 місяці наперед.

19. Якщо працівник хоче розірвати контракт достроково, він зобов'язаний внести в компанію гроші, витрачені на проїзд робочого з Китаю до Росії; дорогу з Росії в Китай він оплачує самостійно.

20. Компанія зобов'язується за бажанням шахтаря переказувати гроші через Русько-Азіатський банк з Росії до Китаю: або в банк м. Пекіна, або м. Танжан (Таншан), в якому знаходиться партнерська російсько-китайська вугледобувна компанія. Працівник міг письмово повідомити рідним про суму переказаних грошей, а родичі могли в компанії, наприклад, у Танжані отримати ці гроші на руки.

21. Компанія зобов'язувалася видати робітникові комплект літньої робочого одягу при виїзді з Китаю і один комплект зимового одягу в Росії.

22. Як тільки робітник підписував контракт в Китаї,

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

компанія одразу виплачувала йому на дорогу 1 долар і трохи згодом (поки пересувались Маньчжурію до перетину кордону з Росією) ще 4 рублі (китайський долар перед Першою світовою війною дорівнював 1 російському рублю. – *М.К.*).

23. По закінченні проїзду через Маньчжурію компанія виплачувала сім'ї найманого робітника за вибором або 10 доларів, або 10 рублів.

24. На період проїзду через Росію компанія виплачувала кожному працівникові по 15 доларів, а по приїзду на місце роботи ще по 25 рублів.

25. За контрактом перший раз лікар оглядав робочого при наборі в Китаї, а потім вже російський лікар вдруге оглядав його в період проїзду по Маньчжурії до перетину кордону з Росією. У разі виявлення серйозних хвороб, лікар мав право відіслати робочого назад, але компанія в цьому випадку брала на себе витрати на зворотну дорогу найманця додому.

26. На шляху просування по Маньчжурії робочих супроводжав старший, який після їх перетину російсько-китайського кордону, повертався назад у Харбін і, згідно зі списком вибулих шахтарів, передав їх сім'ям по 10 доларів на підставі п.23 цього контракту.

27. На кордоні Китаю і Росії китайського старшого змінюють російський майстер і перекладач.

28. У контракті фіксується, що найманий шахтар добровільно дає згоду на роботу в Росії, а китайський уряд дає згоду на вивезення найманих робітників у Росію в оговореній кількості на конкретне підприємство (у даному випадку 800 чоловік на Петро-Мар'євські і Варваропольські копії).

Контракт закінчується підписами сторін у вигляді, з одного боку, оригінального підпису представника компанії, і з іншого боку, двома відбитками пальців рук найманого робітника. Дата підписання дублюється: за китайським (східним) і європейським календарями²⁴.

²⁴ Державний архів Луганської області, ф. Р–752, оп. 1, спр. 151, арк. 1–13.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Заробітна плата китайських шахтарів, ввезених за контрактами в Донбас, майже дорівнювала середній заробітній платні місцевих шахтарів (2 рубля 15 коп. на день – середня зарплата шахтаря в 1915 р. на Юзівському руднику, і 1 рубль 90 коп. – середня зарплата шахтаря-китайця за контрактом, маючи на увазі, що контрактникам надавалися ще продукти харчування). Тобто її зарплатня не відрізнялася таким грабіжницьким характером, як заробітна плата чорноробів, зайнятих на інженерно-будівельних, лісозаготівельних та інших мало оплачуваних роботах. Заробітна плата китайців на низькооплачуваних роботах при однаковому характері праці була меншою в порівнянні з іншими робітниками. Так, на будівництві Мурманської залізниці англійці за східну роботу отримували в день 7-8 рублів золотом, росіяни – 1 рубль 20 копійок, а китайці – 80 копійок. До того ж робочий день для англійців був встановлений 8 годин, а для росіян і китайців – 10 і вище. В середньому у 1916 р. заробітна плата некваліфікованих робітників становила від 1 до 10 руб. на місяць²⁵.

Таким чином, умови праці завезених китайських робітників на територію Російської імперії розчарували багатьох з них. Робітники були незадоволені порушенням не тільки даних раніше усних обіцянок вербувальниками, але і невиконанням окремих статей укладених письмових контрактів з боку адміністрацій підприємств. Особливо важкими виявилися умови праці та побуту тих робітників, які опинилися на низькооплачуваних і некваліфікованих роботах: на риття окопів у прифронтовій зоні, лісозаготівлях, будівництві доріг. Таке положення повинно було рано чи пізно призвести китайських робітників до якого-небудь протесту.

²⁵ Карпенко Н. М. Китайский легион... - С. 50.

РОЗДІЛ II
УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Лекція 3

**Причини и мотиви участі китайців
у революційних подіях 1917–1921 рр.**

Перетворення китайців з робітників у бійців спочатку Червоної гвардії, а згодом і Червоної армії – процес поетапний, поступовий і нерівномірний. Протестувати проти кабальної системи російських капіталістів – це одне. Постійно піддаватися побиттю, будучи в полоні у німців під час військових дій Першої світової війни, – це інше. Опинитися в становищі гноблених в період окупації Бессарабії румунськими, а потім України австро-німецькими військ, – це третє. Кожна змінена ситуація буде породжувати з боку китайців адекватну реакцію і відповідні мотиви вчинків.

Використання іноземних заробітчан, як, втім, і біженців та військовополонених, грало на пониження заробітної плати для місцевих робітників. Підприємці при цьому використовували дешеву працю китайців-заробітчан для тиску на місцевих робітників. У листівці Харківського комітету більшовиків, випущеної в грудні 1915 р., повідомлялося, що військово-промислові комітети домоглися на час війни необмеженої експлуатації жіночої та дитячої праці, а також «ввезення робочих китайців і корейців, що ще більше помножило безробіття»²⁶.

Першими ситуацію на свою користь почали використовувати більшовики. З метою розширення соціальної бази своїх прихильників вони в рамках революційної пропаганди поступово формували зовнішні мотиви, спрямовані

²⁶ Интернационалисты. Трудящиеся зарубежных стран – участники борьбы за власть Советов / под ред. А.Я. Манусевича. – М. : Наука, 1967. – С. 35.

на залучення прийшлих робітників у революційний рух. У виданні «Наша газета» (1915 р.) Г. Ломов відзначав, що «російські робітники не будуть боротися з прийшлими робітниками, навпаки, вони всіма заходами будуть шукати з ними єднання для спільної боротьби з тією експлуатацією капіталу, від якої однаково страждають і російські, і іноземні робітники... Російський робітничий клас повинен показати, що ті перси, китайці та інші нещасні кулі, яких посередники готові поставляти в «будь-якій кількості», причому витрати по перевезенню зрівнюються «низькою робочою платою», зустрінуть братський прийом з боку пролетаріату Росії»²⁷.

Китайські робітники поступово втягувалися в страйковий рух російських робітників. Іноді виступали з протестами самостійно, іноді спільно з військовополоненими.

У серпні 1915 р. китайські робітники стихійно відмовилися від роботи на шахтах Кизилівського гірничого округу. У вересні рух переріс у страйк. 110 активних її учасників, звинувачених у агітації, були вислані царською владою в Китай. У січні 1916 р. проти порушення контракту застрайкували відхідники Білорецького заводу. Одночасно застрайкували китайські робітники на шахтах Товариства Киштимських заводів. У травні 1916 р. відмовилися працювати близько 400 лісорубів-китайців в Алапаєвському лісництві, а в жовтні того ж року заворушеннями були охоплені лісоруби, зайняті на роботах польового будівельного управління в Мінській губернії. Мінський губернатор в листах Департаменту поліції і начальнику постачання Південно-Західного фронту від 24 жовтня 1916 р. визнавав, що «адміністрація військово-польового будівництва грубо поводить з російськими та китайськими робітниками, ігнорує всякі законні вимоги робітників, що викликає серед них невдоволення і хвилювання». Він попереджав, що це може вплинути на місцеве населення, яке «цілком солідарно з цими робочими»²⁸

²⁷ Так само. – С. 36.

²⁸ Так само. – С. 38-39.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Осінь 1916 р. ознаменувалася чередою повстань китайських робітників у прифронтовій смузі в районах Орші, Мінська та в Люцинському повіті Вітебської губернії. На Південно-Західному фронті відбулися хвилювання китайських робітників в інженерно-будівельних дружинах²⁹. Китайці, що потрапили на тиліві роботи в прифронтовій смузі, як згадував Лі Фу-цин, також застрайкували і виставили військовому командуванню вимогу відправити їх до Китаю. Переговори закінчилися арештом делегатів. І тільки через два дні, коли і китайські робітники, і царські війська потрапили в полон до німців, що оточили цей район, п'ять делегатів повернулися у своє розташування.

У квітні 1917 р. більшовики провели в резолюцію Всеросійської наради Рад робітничих і солдатських депутатів вимогу припинення ввезення східних робітників, притягнення до відповідальності винних за злочини, вчинені проти них, перегляду кабальних контрактів, поширення на них законів про охорону праці та сприяння повернення на батьківщину тим з них, які не побажають залишатися в Росії. Резолюція рекомендувала революціонерам на місцях залучати до участі в робочих організаціях, особливо у професійних спілках, ввізних робітників, а також потурбуватися про видання відповідної агітаційної літератури мовами ввізних робітників. Більшовицька преса, крім вимоги негайного введення в життя резолюції наради, звернулася до місцевих робітників, не чекаючи, поки на заклик з'їзду відгукнеться уряд, надати можливість повернутися на батьківщину ввізним робочим, а тих, хто не побажає поїхати, «залучити до своєї робочої сім'ї» та домогтися для них таких же умов праці, яких вони вимагають для себе.

1 травня 1917 в Москві 300 китайських робітників заводу «Провідник» разом з російськими робітниками взяли участь у святковій демонстрації. 21 жовтня 1917 гірники Горлівсько-Щербинівського підрайону (Донбас) зажадали від підприємців зрівняти заробіток усіх робітників, хто б вони не були, на всіх рудниках і заводах Донецького і Криворізького басейнів.

²⁹ Китайские добровольцы... – С. 9-10.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

На шахтах Донбасу більшовики провели агітацію серед китайських робітників. Чжан Чуань-лин згадував, що восени 1917 р. на їх шахту прийшов російський більшовик. Чжан підтримав агітатора. Завдяки агітації самого Чжана Чунь-лина, всі робітники-китайці примкнули до більшовиків. З них в подальшому був створений 3-й ескадрон 1-ї бригади 42-ї стрілецької дивізії 13-ї армії, а Чжан став командиром ескадрону. У ньому налічувалося більше ста китайців.

Після лютневої революції 1917 р., окрім економічних протестів, під впливом агітації більшовиків з'являються більш революційні дії китайських робітників. Цьому сприяла ситуація, коли до потреб завербованих не було абсолютно ніякої справи ані з боку Тимчасового уряду Росії, ані з боку Центральної Ради на Україні. Тисячі голодних китайців об'єктивно не могли залишатися довго зі своїми проблемами на одинці.

Вплив агітації більшовиків серед китайців на Україні був нерівномірним. Серед робітників, зайнятих у прифронтовій смузі, він був слабший. Багато з них навіть і не знали про лютневу революцію 1917 р. А ось серед робітників, зайнятих на виробництві в шахтах і заводах великих промислових центрів, інформованість їх була набагато вище. Крім Донбасу, великою сконцентрованою китайських робітників відрізнялися Київ і Одеса. Одним з перших агітаторів з числа китайців в Одесі був Пі Кай-чжан. Він виходець із Хебею, добре володів російською мовою, якою з дитинства його вчили російські християнські місіонери. До 1917 р. він жив та працював у Одесі. Там китайські кулі у великій кількості працювали в одеському порту, в каменоломнях, чорноробами. Для них надходили листівки на китайській мові, приходили агітатори.

На початку 1917 р. частина із завербованих китайців спробували виїхати на батьківщину. Їх відправка активізувалася тільки після Жовтневої революції і тривала до травня 1918 р. через Пензу. Однак з початком заколоту чехословацького корпусу відправка припинилася. Всього до повстання чехословаків через Сибір були евакуйовані близько 40 тисяч чоловік.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Надалі і влада Китаю не дуже була зацікавлена в поверненні своїх громадян на батьківщину. На мітингу китайських робітників 24 серпня 1919 р. в Москві заступник голови Московського відділення Союзу китайських робітників в Росії Тін сказав про те, що пекінський уряд робив усе можливе, щоб перешкодити поверненню на батьківщину китайців. Китайські робітники на мітингу приводили зокрема такий факт: у відповідь на прохання китайців надати їм можливість повернутися на батьківщину, пекінський уряд запросив: «А як багато поміж китайців, що повертаються, більшовиків? Чи не будуть вони в Китаї займатися пропагандою?»³⁰.

Поступово в період між двома революціями 1917 р. китайці були залучені в спільну з більшовиками політичну боротьбу з новими порядками. Вони повірили обіцянкам і деклараціям більшовиків, і з приходом їх до влади вони пов'язували свої надії вижити в Росії і заробити грошей на зворотну дорогу в Китай. А Червону гвардію стали розглядати як гаранта нових порядків, при яких вони отримали 8-годинний робочий день.

Дипломатичний чиновник в телеграмі МЗС Китаю визнавав, що «полегшення долі китайських робітників збігається з моментом встановлення в Росії Радянської влади, яка взяла на себе захист інтересів робітників, незалежно від належності їх до тієї чи іншої національності»³¹.

Повернення до минулого і загроза втратити придбані права (багато в чому обіцяні більшовиками на словах) – це реальні та «очікувані» (потенційні) мотиви аби підтримати нову владу, не знаючи суті комунізму, як ідеології. Цю ситуацію у своїх інтересах продовжували використовувати більшовики, ведучи агітацію. А оскільки до китайців тоді взагалі ніхто не звертався з пропозицією поліпшити їхнє становище в Росії, слова більшовиків знаходили в душах китайців відгук. Чжан Цзи-сюань згадував, що восени 1917 р. термін його контракту закінчився, але про повернення на батьківщину нічого не було

³⁰ Карпенко Н.М... – С. 58.

³¹ Карпенко Н.М... – С. 60.

відомо. Від перекладача робочі дізналися, що «російські службовці і чиновники-підрядники розбіглися; контора вже більше не існує. Таким чином, всі ми позбулися заробітку й засобів до існування. Люди впали духом. Що робити? Повертатися додому – грошей немає, до того ж залізні дороги не працюють... Одного разу з міста до нас приїхав один чоловік, він довго розмовляв з нами... По правді кажучи, у той час ми не зовсім ясно розуміли, в чому сенс революції, але щирість, з якою говорив російський, підкорила нас. **Ми повірили йому** (виділено. – *М.К.*), і всі вступили в Червону Армію»³². Чим і дієва пропаганда у випадках, коли людина знаходиться в складній ситуації.

Протягом 1917 р. на великих підприємствах змінилося і фінансово-економічне становище, яке не дозволяло китайцям розцінювати укладені раніше з царським урядом і приватними власниками контракти як гарантоване джерело доходів. Була порушена система перерахувань зароблених китайцями грошей через Русько-Азіатський банк, націоналізований в грудні 1917 р. Погіршилася економічна ситуація на підприємствах. Наприклад, до вересня 1917 р. в Донбасі було закрито більше 200 шахт і на вулицю викинуто до 100 тисяч безробітних, що негативно вплинуло в і на рівень зарплати робітників, і на рівень цін на товари першої необхідності. Впала і платоспроможність рудників. Втручання робітників у виробництво і непомірні вимоги про підвищення заробітної платні вели рудники до банкрутства.

Вже до грудня 1917 р. китайські робітники, що мали за мету заробити грошей, стали заручниками погіршення економічної ситуації і розвалу фінансово і економічно цілісного організму Росії внаслідок «війни Півночі і Півдня». Це мало причинно-наслідковий зв'язок з положенням китайських робітників далеко за межами України, але надалі спрямованих на її територію в якості червоноармійців. Чень Лі-де згадував, що з весни 1918 р. продовольчі труднощі в північній частині Росії стали ще серйознішими. На одну людину видавали

³² Карпенко Н.М... – С. 61.

тільки по два з половиною фунту житнього борошна на тиждень, а жирів і солі не було зовсім, а «зарплату ми не отримували вже кілька місяців. Одного разу пройшов слух, що поблизу йде набір в Червону Армію. Багато робітників, у тому числі і я, вирішили вступити в неї...»³³. Спочатку ця частина була перекинута на Західний фронт, а в подальшому відійшла до Катеринослава (Дніпропетровськ).

Ван Хун-юань також згадував, що «в наступному, 1918, році становище в країні було особливо важким... Не було сировини, і наш завод, як і багато інших, припинив роботу. Але особливо гостро відчувалася нестача продовольства. У той час робітники, зайняті фізичною працею, одержували в день чверть фунту хліба, а службовці – всього восьмушку. Невеликий шматочок хліба, що уміщається на долоні, не давав померти від виснаження, але й не рятував від постійного відчуття голоду ... Багато китайців-робітників, у тому числі і мої знайомі, вступили тоді в Червону Армію. Вони говорили, що їй потрібні люди. Я в той час слабо розбирався в подіях, що відбуваються, але бачив, як до нас змінилося відношення. Китайці стали користуватися повагою, вони отримали можливість трудитися по вісім годин на день. І я в лютому 1918 року вирішив вступити в Червону Армію»³⁴.

Кризовий стан економіки і фінансів знижував мотивації серед китайських робітників, які приїхали працювати за контрактами, в продовженні свого перебування на

підприємствах. В той же час підвищувалась психологічна готовність таких робочих або скоріш виїхати в Китай, або змінити свій статус перебування, зайнявши соціально активнішу позицію. У період з грудня 1917 р. до березня-квітня 1918 р. (тобто до окупації України австро-німецькими військами) на підприємствах, де працювали китайці-контрактники, знову сталися великі зміни. Була проведена націоналізація підприємств. Умови контрактів, укладених з колишніми приватними власниками підприємств, морально застаріли. Як

³³ Карпенко Н.М... – С. 65.

³⁴ Карпенко Н.М... – С. 65.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

будуть виконуватися окремі юридичні статті контрактів, ніхто не міг відповісти. На початку березня 1918 р. був опублікований список з 97 рудників, націоналізованих Південьраднаргоспом, органом, до якого перейшли функції Ради з'їзду гірничопромисловців Півдня Росії. А в кінці березня були націоналізовані ще 230 рудників і 8 металургійних заводів.

Погіршилося дотримання правил безпеки на виробництві, набагато гірше стала охорона правопорядку на самих шахтах. По Росії прокотилася хвиля звільнення з в'язниць карних злочинців. Одним з мотивів вступу в робочі бойові дружини з боку китайців була необхідність підтримання елементарного правопорядку. Тому робітники змушені були створювати робочі дружини, яким багато довелося докласти зусиль для наведення елементарного порядку. Більш ніж за рік відсоток померлих насильницькою смертю китайців-контрактників на Варваропольських рудниках склав близько 1%. Вони не загинули в результаті нещасного випадку на виробництві, вони були саме «вбиті в шахті». Інвалідами за цей же період стали 2,3% завезених китайських робітників, а померли – 3,68%³⁵. На шахтах почав спостерігатися самосуд. Навколо шахт почалися самозахоплення земель, на яких велося підсобне господарство, вирощувалися овочі, випасали худобу, добувався корм для коней – основної тягової сили на копальнях. Все це, з одного боку, погіршувало фінансово-економічне становище шахт, а з іншого, підштовхувало найактивніших з числа китайських робітників почати захищати свої безпосередні інтереси. Для цього необхідно було мати своїх представників у радах, робочих комітетах, Червоної гвардії при підприємствах.

Особливо це стало актуальним в період набігів козацьких загонів О. Каледіна (зокрема осавула В. Черніцова) на шахтарські копальні і робітничі селища. У грудні 1917 р. козаки О. Каледіна, увірвавшись на Ясинівський рудник, провели жорстоку розправу над 50 захопленими в полон австрійцями (колишніми військовополоненими) і мирним населенням, включаючи шахтарів. Подібні напади в поєднанні з

³⁵ Карпенко Н. М... – С. 64.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

більшовицькою агітацією визначили участь червоногвардійських загонів Донбасу, в тому числі китайців під керівництвом Шен Чен-хо, в поході проти О. Каледіна на Дон. Процес вступу до червоногвардійських дружин китайців і інших іноземців активізувався.

Також китайцям частково імпонували перші заяви радянського уряду. Він ще в листопаді 1917 р. анулював усі таємні договори з іншими капіталістичними країнами, спрямовані на «закабалення Китаю», відмовився від контрибуції, від усіх концесій і привілеїв, якими користувався царський уряд. 20 листопада 1917 р. було опубліковано звернення Раднаркому «До всіх трудящих мусульман Росії і Сходу». У ньому йшлося про відмову від захоплення чужих територій, самовизначення народів. Був анульований Російсько-китайський договір 1896 р., Боксерський протокол 1901 р., що було з схваленням сприйнято китайськими робітниками. У січні 1918 р. на китайську мову був переведений Декрет про мир.

На думку історика Лю Юн-аня, «сутність наростаючого революційного руху не відразу дійшла до свідомості простих китайських робітників. Абсолютно неписьменні, не вміючи читати і писати не тільки по-російськи, але і по-китайськи, китайці поступово, з труднощами вникали в події, що відбувалися в чужій країні»³⁶.

Для китайців, зайнятих не на великих промислових підприємствах, а на тилових та інших низько кваліфікованих роботах, революційні події в Росії були менш цікаві. «При цьому переважна більшість китайців, – вважає сучасний російський історик О. Ларін, – політикою не цікавилася. Для робітників, завезених у Росію, заповітною мрією було повернутися додому. Такі люди йшли в солдати просто для того, щоб не загинути від голоду і холоду в чужій країні. В одному з донесень китайських дипломатів читаємо: «Секретар Лі запросив завербованих в армію робітників в посольство і відверто поговорив з ними. Вони розридалися і сказали:

³⁶ Китайские добровольцы... – С. 13.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

«Хіба можна забути свою батьківщину? Але в Росії дуже важко знайти роботу, а у нас немає грошей на зворотний шлях. Ми не можемо звести кінці з кінцями, тому і записалися в солдати»³⁷.

Причиною (а іноді і приводом) масового вступу китайців у збройні червоногвардійські загони була також загроза розстрілів і побиття китайців. Після того як румуни вбили трьох китайських робітників під Тирасполем, до Й. Якіра прийшли в загін близько 450 китайців. З подібних причин вони вступили до Харківського червоногвардійського загону.

Але крім мотивів відстояти свої нові права в революційній Росії, фізично захистити свої життя та не вмерти від голоду, слід окремо сказати ще про один мотив, який майстерно підігрівся і розкручувався більшовиками поступово впродовж усієї Громадянської війни в Росії. Це обіцянка більшовиків підтримати після власної перемоги в Росії революційний Китай, що давало китайцям надію на експорт революції в їх країну. Учасник Громадянської війни в радянській Росії Чень Лі-де згадував, що «в червоні загони ми вступали не з примусу, як це намагалися зобразити вороги російської революції, а добровільно. Зізнатися, ми тоді не розуміли, що таке марксизм і комунізм. Так що, якщо судити тільки за цією ознакою, навряд чи нас могли б назвати прихильниками комунізму. Але ми знали, що в Росії відбувся такий переворот, який бажали б побачити у себе вдома трудящі всіх країн... Ми, китайські робітники, тоді і подумали: якщо так, то чому б нам не допомогти російським трудящим відстояти їх священну справу. А коли-небудь, може бути, і вони нам допоможуть у нашому власному звільненні»³⁸. Це підтверджується і низкою інших різнохарактерних документів того часу³⁹.

³⁷ Ларин А. Красноармейцы из Поднебесной / А. Ларин // Родина. – 2000. – № 7. – С. 56–60.

³⁸ Китайские добровольцы... – С. 13.

³⁹ Боевое содружество трудящихся зарубежных стран с народами Советской России (1917–1922) : сб. док. /под ред. Г.В. Шумейко. – М. : Советская Россия, 1957. – С. 89, 147.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Таким чином, основні причини, з яких китайці змушені були вступати до лав Червоної гвардії та потім Червоної армії, випливають із змін політичної та соціально-економічної ситуації в Російській імперії, які різко погіршили і без того нелегке становище китайських робітників. Поставлені на межі смерті від голоду і фізичної розправи з боку різних збройних формувань та іноземних окупантів, вони шукають будь-який прийнятний для себе вихід із ситуації. Під впливом пропаганди і агітації більшовиків вони все частіше і частіше погоджуються вступати до лав червоногвардійців, а потім і червоноармійців. Основним мотивом вступу їх у Червону гвардію на первинному етапі є прагнення захистити свої економічні інтереси, щоб заробити грошей на зворотню дорогу в Китай, а пізніше і захистити свої життя, вижити в період розрухи і голоду. Важливим мотивом їх вступу в Червону армію є бажання експорту російської революції в Китай і надія на обіцяну допомогу більшовиків з Росії.

Лекція 4

Організаційні, правові, військові засади формування різних за призначенням китайських підрозділів

Слід розглянути ряд питань аби з'ясувати, як відбувалося формування і переформування частин Червоної армії; на яких принципах в період Громадянської війни на території колишньої Російської імперії формувалися інтернаціональні, в тому числі і китайські, частини.

Після приходу більшовиків до влади в жовтні 1917 р. китайські громадяни в Росії отримали можливість створити свої організації, які відіграли важливу роль у процесі залучення їх до лав червоногвардійців, червоних партизанів та червоноармійців. Заснований в 1917 р. Союз китайських громадян в кінці 1918 р. був перетворений в Союз китайських робітників, який об'єднував всі китайські організації в Росії і нараховував 50 тисяч членів. Одними з його керівників були Лау Сіу-Джау (Лео Сю-чжао) і Чжан Ін-чун. Головою Союзу китайських робітників в Росії в подальшому і став Лау Сіу-чжау (написання згідно з документами, але, на думку радянського історика О. Хейфеца, – Лю-Цзе-Жун), а Союз китайських робітників на Україні очолив Теу Шао-ян (Чжу Шао-ян. – О. Хейфец)⁴⁰.

15 грудня 1918 р. газета «Правда» повідомляла про нараду китайських і корейських робітничих організацій в Росії: «Всі китайські організації об'єднуються в один загальний союз китайських робітників, що нараховує 40-60 тисяч робочих. Нарада ухвалила вийти з рамок професійної спілки та надати йому характер революційної організації для широкої пропаганди»⁴¹. Відділення спілки були відкриті в найбільших містах, куди прибували китайці. При цих відділеннях були створені комуністичні осередки, які входили в місцеві організації РКП(б), зокрема, у 1918 р. створено українське відділення Союзу з центром у Харкові.

⁴⁰ Карпенко Н. М... – С. 72.

⁴¹ Боевое содружество... – С. 147.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Союз мав розроблений і затверджений статут. 24 грудня 1918 під безпосереднім керівництвом союзу було зайнято будівлю китайського посольства в Петрограді, і для захисту інтересів китайських громадян було створено Центральний виконавчий комітет Союзу. Його керівництво повідомило про це Народний комісаріат у закордонних справах РРФСР. Радянський уряд визнав за союзом право представництва китайських інтересів в Росії. Союз проводив велику роботу серед китайського населення, що проживало в Росії. Він видавав газету «Китайський робітник», проводив збори і мітинги, розгорнув комуністичну агітацію, закликаючи всіх китайських робітників завжди пам'ятати, що «доля революції Китаю тісно пов'язана з долею російської робочої революції», що «тільки в тісному єднанні з російським робітничим класом можлива перемога революції в пригніченому Китаї». Китайським організаціям в Росії були надані друкарні, устаткування, приміщення. У Москві існував спеціальний Будинок східних союзів, в якому систематично проводилися об'єднані мітинги східних народів та інші заходи. Радянським урядом були видані офіційні розпорядження, які вимагали від місцевих органів влади надавати всіляке сприяння китайському населенню. Голова ЦВК Союзу китайських робітників Лео Сю-чжао в телеграмі на ім'я В. Леніна, відправленої 16 травня 1919 р., інформував, що китайці надзвичайно високо цінують «уважне ставлення до китайських громадян з боку центральної влади», і запевняв, що китайці нададуть всебічну допомогу російському пролетаріату в його боротьбі проти зовнішніх і внутрішніх ворогів⁴².

Велику роль в організації китайських формувань відіграли періодичні видання і, перш за все, газета «Китайський робітник» та агітаційні брошури на китайській мові. Перший номер «Китайського робітника» вийшов у Петрограді у жовтні 1918 р. У подальшому замість цієї газети друкувалася газета «Датун бао» («Велика рівність»). Вона писалася від руки, а потім друкувалася в літографії на Василівському острові в Петрограді.

⁴² Попов Н.А... – С. 112, 113.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Спочатку головним редактором був С. Поливанов, потім Чжан Юй-чуань, убитий 19 січня 1919 р., і останнім Сун Ян-чуань⁴³.

В цілому газет та листівок китайською мовою порівняно з інтернаціональними виданнями на інших мовах друкувалося мало. Більшість китайців читати не вміли. Листівки на південь Росії доставлялися з Москви okazією. На Україні друкована продукція китайською мовою не видавалася.

Для підготовки пропагандистських кадрів китайські організації РКП (б) організували партійні курси і школи агітаторів. Багато китайських комуністів займалися разом з іноземними комуністами Центральної федерації іноземних груп при ЦК РКП (б). Так, на угорських курсах агітаторів вчилися 39 китайців, хоча при Центральній федерації китайської секції не було.

ЦК РКП (б) надавав велику фінансову допомогу Федерації іноземних груп, щомісяця з травня 1918 р. спрямовувалось у її розпорядження 23 тисячі рублів. У той же час ЦК розглядав кошторис і стверджував звіти по їх виконанню і домагався правильного та заощадливого витрачання грошових коштів. У березні 1919 р. з Москви в Київ переїхав відділ Федерації іноземних комуністичних груп.

У червні 1920 р. на основі комуністичної фракції Союзу китайських робітників на третій його конференції було створено Центральне бюро китайських комуністів у радянській Росії. Вищим партійним органом китайських комуністів у радянській Росії була Всеросійська конференція китайських комуністичних організацій, яка повинна проводитися не рідше одного разу на рік. Відповідно до статуту, виконавчим органом бюро була президія, що підтримує зв'язок з ЦК РКП (б). Бюро складалося з п'яти чоловік, у тому числі до його складу увійшов колишній командир Тираспольського червоногвардійського загону Сан Фу-ян. Для посилення роботи на місцях Бюро направило 50 комуністів, у тому числі й на Україну. Для керівництва партійними організаціями були створені місцеві бюро, які

⁴³Китайские добровольцы... – С. 139.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

працювали у взаємодії з партійними комітетами РКП(б). Влітку 1920 р. у Харкові при ЦК КП(б)У створено Центральне комуністичне бюро народів Сходу, а при Одеському губкомі – спеціальний Східний відділ, перед яким поставлено завдання ведення агітації і пропаганди серед іноземних робітників на території Одеської губернії.

На прохання китайців в липні 1920 р. в роботі 2-го конгресу Комінтерну від Центрального Організаційного Бюро на правах дорадчого голосу взяли участь двоє китайських комуністів. Вони увійшли до складу комісій з національного і колоніального питань.

Складніше було питання про юридичний статус іноземних громадян, які вступають до лав Червоної армії. На засіданні ВЦВК 28 березня 1918 р. був обговорений і прийнятий декрет, що проголошував, що всі іноземці, переслідувані за політичні та релігійні переконання, у разі прибуття в Радянську республіку користуються правом притулку і не підлягають видачі тим державам, підданими яких вони є. Одночасно в Народному комісаріаті у справах юстиції була закінчена розробка декрету про придбання прав іноземцями російського громадянства. Стаття 1 Декрету надавала право російського громадянства без позначення терміну давності перебування іноземця на території Росії. У статті 2-й говорилося, що для придбання прав російського громадянства іноземець повинен надати заяву до Ради робітничих і селянських депутатів за місцем проживання, вказати рід занять і повідомити, чи піддавався судовому переслідуванню, а якщо піддавався, то за які дії. У відповідності зі статтею 3-ї, особа заявника повинна бути підтверджена громадянами радянської республіки. Ради робітничих і селянських депутатів зобов'язані були видавати іноземцям, які стали громадянами РРФСР, відповідні посвідчення (ст. 4-а). НКВС повинен був реєструвати їх, і через НКІС сповіщати про зміну громадянства держави, підданими яких ці особи раніше перебували (ст. 6-а). 3 квітня 1918 р. президія ВЦВК затвердила проект, а 5-го він був опублікований в «Известиях ВЦИК». 18 квітня 1918 р. у Москві відбувся Всеросійський з'їзд військовополонених. На наступний день

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

МЗС Німеччини виступило з вимогою розпустити організації військовополонених. 20 квітня 1918 р. Раднарком ухвалив, що «іноземці, які бажають вступити до Червоної армії, повинні прийняти російське підданство»⁴⁴. Наркомвоєну було доручено видати відповідний наказ, який був опублікований у пресі на наступний день. «Прийняти до складу Червоної армії, – говорилося в наказі, – тільки тих добровольців з числа іноземців, які прийняли російське громадянство». Крім того, радянська преса повідомила про проведення з'їзду емігрантів і колишніх військовополонених, що прийняли громадянство Радянської республіки⁴⁵. Декретом ВЦВК «Про формулу урочистої обіцянки при вступі в Робітничо-селянську Червону Армію» від 22 квітня 1918 р. в відношенні підданства стверджувалося наступне: «Я, син трудового народу, громадянин Радянської республіки...» і далі по тексту⁴⁶.

Масовий вплив революційних інтернаціональних елементів у Червону гвардію при радах та на підприємствах України викликав серйозну тривогу в керівників країн Антанти. Вони виступили проти участі іноземців на боці Червоної гвардії. З цією метою 15 (2) лютого 1918 р. консули 12 держав (США, Англії, Франції, Італії та ін.) зібралися в Києві на нараду, де обговорили питання «Про вступ іноземців до Червоної гвардії». Вони прийняли рішення ні в якому разі не допускати вступ іноземців до гвардії; що вони повинні бути повністю нейтральними в політичній боротьбі, яка відбувається в Росії, і не вступати в будь-які політичні партії. Консули зажадали від органів радянської влади не приймати жодного іноземця до лав Червоної гвардії.

Китайські дипломати підтримали вимоги своїх колег з Європи. Під натиском урядів Антанти делегація пекінського уряду опублікувала протест проти прийняття до лав Червоної гвардії та згодом і Червоної армії китайських добровольців. Глава делегації, пекінський міністр закордонних справ Лу Чжен-

⁴⁴ Интернационалисты... – С. 149.

⁴⁵ Интернационалисты... – С. 164.

⁴⁶ Карпенко Н. М... – С. 138.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

сян направив спеціального листа голові Спілки китайських робітників у Росії з вимогою вчинити відповідний вплив на членів Союзу. Цю вимогу китайські дипломати неодноразово висловлювали і в подальшому. У листопаді 1919 р. по Росії пройшли мітинги, на яких китайці протестували проти виступу у Версалі представника Пекіна, який заявив, що китайські загони Червоної армії формуються насильницьким чином, що радянський уряд чинить перешкоди вільному виїзду китайців на батьківщину. Так, газета «Известия» від 19 листопада 1919 р. повідомляла, що на мітингу китайських червоноармійців ухвалено резолюцію, в якій говорилося, що «радянський уряд не тільки ніколи не чинив перешкоди до вільного виїзду китайців з Росії, але і, навпаки, всіма заходами сприяв йому. До початку чехословацького повстання евакуйовані на батьківщину понад 40 тисяч китайців. З часу перерви відправлення через Сибір усі зусилля Радянського уряду і китайських робітничих організацій відправити китайців на батьківщину через Одесу та інші порти весь час зустрічали протидію Антанти, яка не пропускала зафрахтовані для вивозу китайців пароплави... Формування китайських червоноармійських інтернаціональних загонів в Росії відбувається за почином самих китайських робітників, організацій, їх власними силами і власним командуванням...»⁴⁷.

О. Ларін зазначав, що прагнення китайського уряду не допустити участі своїх громадян у війні «пояснювалося не тільки ворожим ставленням до радянської влади. У Пекіні хотіли уникнути зростання антикитайських настроїв у Росії»⁴⁸.

Однак у багатьох містах Росії процес прийняття російського громадянства і набуття китайців в Червону армію йшов досить активно. Одним з ключових міст, де йшло формування китайських інтернаціональних частин, було м. Перм. «Известия ВЦИК» 10 жовтня 1918 р. писали, що в Пермі «спостерігається масовий перехід китайців і корейців в російське підданство»⁴⁹.

⁴⁷ Боевое содружество... – С. 203–204.

⁴⁸ Ларин А... – С. 57.

⁴⁹ Карпенко Н. М... – С. 140.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Як приймалися рішення про перехід іноземців в російське підданство, видно на прикладі постанови Тульського губвиконкому від 21 вересня 1918 р.: «Беручи до уваги: 1) що національні паспорти не можуть прохачам бути доставлені, так як вони є військовополоненими, 2) що всі інші формальності дотримані, 3) що прохачі служать в Робітничо-Селянській Червоної Армії і захищають Комуністичну революцію і російську соціалістичну Радянську республіку, в російське громадянство зазначених в цьому прохачів прийняти...»⁵⁰. Китайці, які самостійно пішли в Червону гвардію з рудників України, також потрапляли в розряд тих, кому «національні паспорти не можуть прохачам бути доставлені». Як, втім, і в інших випадках воєнного часу. Тільки в жовтні 1918 р. виконавчий комітет Петроградської ради задовольнив сто двадцять вісім клопотань китайців прийняти їх у російське громадянство.

В цілому не всі інтернаціоналісти в період Громадянської війни переходили в підданство РРФСР. У донесенні № 0494 від 17 лютого 1919 р. начальника оперативного відділу Східного фронту начальнику оперативного відділу Реввійськради Республіки про склад інтернаціонального полку говорилося, що полк складається з інтернаціоналістів як іноземного, так і російського підданства. Деякі іноземці отримали підданство через кілька років після закінчення війни. Наприклад, Лі Чентун, колишній боєць 7-ї Червоної кавалерійської дивізії, радянське громадянство отримав лише в 1929 р.

Поступово були врегульовані правові питання щодо фінансових, матеріальних умов служби іноземців в Червоній армії, а також її тривалості.

В цілому термін служби в лавах Червоної армії обумовлювався воєнними обставинами. У січні 1918 р. кожен вступаючий до Червоної гвардії доброволець підписував контракт на три місяці.

Декретом ЦВК «Про термін служби в робітничо-селянській Червоної Армії» від 22 квітня 1918 р. вже

⁵⁰ Боевое содружество... – С. 117.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

говорилося, що всякий громадянин, добровільно вступаючий до лав Червоної армії, «зобов'язується служити в ній не менше 6 місяців, рахуючи з дня підписання зобов'язання». Якщо ж він «самовільно покине ряди армії до закінчення зазначеного терміну, піддається відповідальності за всією суворістю революційних законів, аж до позбавлення прав громадянина Радянської республіки»⁵¹.

22 вересня 1918 р. наказом РВРР № 6 встановлювалося правило, що тривалість перебування на дійсній військовій службі залежить «від воєнного стану країни». А ще через 10 днів (1 жовтня) Реввійськрада Республіки особливим наказом № 19 встановила, що залучені до армії військовозобов'язані повинні служити не менше року, але і після терміну «не підлягають звільненню з військової служби до кінця військових дій». У наказі Луганського повітового військового комісаріату № 67 від 22 червня 1920 р. також підтверджувалося, що добровольці Червоної армії «не можуть звільнитися з неї за власним бажанням надалі до кінця військових дій», у тому числі «іноземні піддані»⁵².

Важливим моментом в аналізі організаційних підстав формування і функціонування китайських підрозділів є фінансово-матеріальний аспект. Поряд з харчуванням, речовим постачанням китайцям була встановлена заробітна плата, яка слугувала їм і додатковим стимулом у період плавного переходу від статусу трудівника до статусу бійця.

В цілому заробітна плата рядових бійців протягом 1918–1920 рр. зросла приблизно в 24 рази. Так, якщо в січні 1918 р. вона становила 50 рублів на місяць, то в кінці 1920 р. вже 1200 рублів. Тільки протягом 1920 р. вона підвищувалася тричі. Згідно червоноармійській книжці Чо Фу-Шуня, заробітну плату в квітні 1920 р. видавали двічі на місяць рівними частками по 360 рублів; з травня видавали вже по 400 рублів (тобто 800 рублів на місяць), а у вересні 1920 р. – двічі в місяць по 600 рублів. Що стосується платні китайцям, які опинилися в лавах

⁵¹ Карпенко Н. М... – С. 141

⁵² Карпенко Н. М... – С. 141.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

армії Н. Махна, то вони, як і всі повстанці, грошової допомоги не отримували. Мотивувалося це тим, що вони «служать революції виключно за покликанням, а не за платню». Але не можна стверджувати, що не було винятків, у тому числі і для китайців. У всякому разі, коли частини Н. Махна входили до складу Червоної армії, то для них платня виділялася. Наприклад, начособвідділом 16 квітня 1919 р. В. Антонову-Овсієнку повідомляв, що Н. Махну виділено платню на 15 тис. чоловік⁵³.

Питання заробітної плати, харчування та постачання є взаємопов'язаними. Багато учасників Громадянської війни підкреслювали, що часто в ряди Червоної гвардії та Червоної армії, особливо в початковий період, приходили люди, які дивилися на війну як на засіб особистого збагачення. Грабежі були притаманні бійцям різних конфліктуючих сторін. Китаєць в силу свого специфічного статусу учасника війни не використовував грабежі в якості засобу для особистого збагачення. Все, що він самовільно здобував, було пов'язано з продуктами харчування.

Стандартним спорядженням і обмундируванням для китайців-червоноармійців у 1920 р. було: речовий мішок – 1, поясний ремінь – 1, казанок – 1, фляга – 1, скринчик – 1, шинель – 1, літні шаровари – 1, гімнастерка суконна – 1, кашкет – 1, гімнастерка літня – 1, сорочки – 2, кальсони – 2, утиральник – 1, носові хустки – 1, папір. сорочка – 1, папір. кальсони – 1. Суконна сорочка, шапка, башлик, чоботи, черевики та обмотки, судячи з червоноармійській книжці Чо Фу-Шуня, бійцям не видавалися. Щоб уникнути втрат від тифу, як це було в попередні роки, у 1920 р. бійцям Червоної армії зробили медичні щеплення. Відповідно до санітарних відомостей з червоноармійської книжки китайського бійця, навесні 1920 р. їм зроблені три щеплення від черевного тифу і три від холери⁵³.

⁵³ Карпенко М. М. Китайські добровольці у складі Червоної армії: фінансово-матеріальний аспект / М. М. Карпенко // Історичні записки: Збірник наукових праць. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. – Вип. 15. – С. 100–106.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Важливим аспектом є з'ясування принципів, на яких відбувалося формування інтернаціональних частин. На відміну від червоногвардійських дружин і загонів, які організовувалися на добровільних засадах при підприємствах і радах, Червона армія з лютого 1918 р. будувалася виключно на військових принципах. Виборність командирів скасовувалася. Запроваджувалася військова повинність і дисципліна, вводився розподіл частин на роти, батальйони, полки, дивізії. У 1918 р. при формуванні частин Червоної армії бралася основна одиниця – рота в 150 чоловік.

У зв'язку з повсюдним формуванням інтернаціональних рот, батальйонів і полків з ініціативи Федерації іноземних комуністів у травні-липні 1918 р. була утворена Комісія із створення інтернаціональних груп Червоної армії, яка навесні 1919 р. була реорганізована в управління. На чолі Управління знаходився чех Славояр Частек. До березня 1919 р. були сформовані інтернаціональні частини загальною чисельністю до 18 тисяч бійців. У роки Громадянської війни інтернаціональні частини формувалися в 85 пунктах – Києві, Курську, Воронежі, Муромі, Ярославлі, Полтаві, Казані та ін. містах.

З літа 1918 р. малочисельні червоногвардійські загоны, які вийшли з території України під натиском австро-німецьких військ, переформовувалися в регулярні частини Червоної армії. Частина китайців була відправлена до Кавказу, частина переформована на місці в загороджувальні загоны, 3-й інтернаціональний полк, 2-й інтернаціональний полк 1-ї Української особливої бригади Р. Сіверса та інші. Китайці, які опинилися в Москві, знову вступили в Червону армію. Наприклад, Сюй Мо-лин, що воював в Тираспольському загоні на Україні, а потім партизанів під Києвом, у 1918 р. виїхав до Москви, де знову вступив у 1-й Московський робітничий полк. На початку травня 1918 р. в Москву прибув колишній командир революційного китайського батальйону Тираспольського загону Сан Фу-ян. 9 травня газета «Правда» опублікувала відозву Сан Фу-яна із закликом до китайців вступати в Червону армію.

Повний текст звернення був поширений і в окремім листівці, яка потрапила і на південь Росії. Вона була

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

видрукувана двома мовами – російською та китайською. Незабаром у батальйоні Сан Фу-яна налічувалося вже 180 осіб. Наказом військового комісаріату Москви від 13 травня було наказано «всіх китайців, що знаходяться в лавах Радянської Армії, направляти в розпорядження військового комісаріату Замоскворецького району на поповнення формованого китайського батальйону»⁵⁴.

При формуванні окремого китайського загону в Москві на початку 1918 р. командиром призначили китайця, відомого під прізвищем Борисов. Як показував у своїй власній справі Лю Цяй, в загоні Борисова було крім двох рот китайців, рота росіян. Загін влився в 1-й Варшавський полк 1-ї Західної стрілецької дивізії, яка складалася з польських легіонерів, а пізніше, вже на Україні, полк був перейменований в 460-й полк 52-ї стрілецької дивізії. А 2-й Люблінський полк, в якому також воювали китайці, перейменований в 461-й стрілецький полк цієї ж дивізії. Свою певну роль 52-та стрілецька дивізія, що складалася в більшості з іноземців, зіграє при блокуванні і розгромі армії Н. Махна в 1920 р., оскільки місцеві частини на це будуть не здатні.

У Петрограді також формувалися китайські частини. Ще на початку 1918 р. у відповідності з наказом Військового комісаріату Петроградського військового округу, з навчених китайців була укомплектована і відправлена в розпорядження командувача Південного фронту маршова рота. У другій половині 1918 р. цим займався Шен Чен-хо, який до цього брав активну участь у революційних подіях на Україні. Основним ядром формувань в Петрограді були китайці, які працювали до революції на будівництві Мурманської залізниці. Командирами були призначені Лу Вен і Ліу Юнг-дзю.

За сприяння Шен Чен-хо в Петроградський китайський загін направлялися китайці з інших частин. 17 вересня 1918 р. в загін прибули понад 20 китайців з Волинського полку. Незабаром в китайському загоні вже налічувалося 410 осіб. У Петроградському загоні проводилася посилена бойова підготовка, підтримувалася найсуворіша військова дисципліна.

⁵⁴ Интернационалисты... – С. 170.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Всі команди подавалися на китайській мові, а спеціальним наказом військового комісаріату стройову підготовку запропоновано «проходити за китайським зразком». 6 серпня 1918 р. на Південний фронт відправлений 1-й Варшавський революційний полк, перед відправкою якого особисто виступав В. Ленін. За наказом військового комісара Петроградського військового округу у вересні 1918 р. на Південний фронт відправлена рота китайців.

Організатором китайських підрозділів у Воронежі був Хан Сі-шун. Навесні 1918 р. він сформував загін чисельністю близько 200 чоловік, який у серпні 1918 р. увійшов до складу бригади Р. Сіверса і вів безперервні бої з білокозацькими частинами генерала П. Краснова на Балашовському напрямку. Інший китайський загін у складі 300 бійців теж бився на Балашовському напрямку Південного фронту, а в подальшому був переформований в 2-у китайську окрему роту. У наказі від 23 серпня 1918 р. по 1-й Воронежській піхотній дивізії говорилося про розгортання китайського батальйону в Острогожський піхотний полк. 26 серпня він був перейменований в 6-й піхотний полк 1-ї Воронежської піхотної дивізії⁵⁵.

Також в серпні 1918 р. в Москві був створений штаб по формуванню бойових китайських загонів. На чолі штабу стояли комісар Шен Чен-хо (який до цього займався формуванням китайських загонів в Петрограді) і його помічник О. Леонов. Уповноважені штабу знаходилися в різних містах, де малося китайське населення, і входили в місцеві військові комісаріати. Створені китайські загони вливалися в інтернаціональні частини і підпорядковувались командуванню Червоної армії. В організаційному відношенні штаб не підкорявся Центральній федерації іноземних груп при ЦК РКП (б), але він підтримував найтісніші зв'язки з тими органами федерації, які займалися формуванням інтернаціональних частин. Штаб отримував також необхідну допомогу від Комісії з формування інтернаціональних груп Червоної армії, якою керував чех Славояр Частек.

⁵⁵ Боевое содружество... – С. 109.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

У повідомленні газети «Червона Армія» від 13 червня 1918 р. говорилося, що червоні китайські загони набираються «виключно з бідняків, робітників і шахтарів. Головна маса складається з так званих кулі (вантажників). Торговців, незважаючи на їх бажання, в загони не приймають». У другій половині 1918 р. нечисленні китайські частини стали укрупнюватися. Тому що «рідною мовою і наказ командира, і слово агітатора звучить інакше, ніж у перекладі»⁵⁶.

До кінця 1918 р. робота по впорядкуванню формування розрізаних інтернаціональних загонів в більш великі з'єднання посилилася. Пропонувалося формувати «організаційні одиниці не більше батальйону по штатах Червоної Армії, причому ці одиниці повинні бути включені у відповідні полки і бригади і входити в штатний число...». Навіть у 1920 р. пропонувалося з інтернаціональних загонів «за браком вищого командного складу формувати тільки батальйони або в особливому випадку полк»⁵⁷.

Формувалися і змішані частини. В дивізії В. Кіквідзе був Варшавський полк, а в ньому один батальйон китайців. 1-а Західна стрілецька дивізія була сформована з польських легіонерів та включала 4 полки: 1-й Варшавський, 2-й Люблінський, 3-й Мінський і 4-й Варшавський. Крім 1-го Варшавського і 2-го Люблінського (по одному батальйону), китайці воювали і в 4-му Варшавському полку. Про присутність у ньому китайців говорить наказ № 37 від 27 квітня 1918 р. про зарахування в 1-у роту дев'ятнадцяти китайців, які прибули на службу в полк 24 квітня 1918 р.⁵⁸.

Після 1 Конгресу Комінтерну формування китайських інтернаціональних частин значно посилилось. За період січень – серпень 1919 р. було сформовано вісім нових китайських інтернаціональних частин, у тому числі Зразковий китайський полк.

⁵⁶ Боевое содружество... – С. 89.

⁵⁷ Боевое содружество... – С. 150, 237.

⁵⁸ Боевое содружество... – С. 499.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

У квітні 1919 р. в Нижньому Новгороді було створено єдине Управління по формуванню інтернаціональних частин Червоної армії з іноземців, які до 1914 р. не були російськими підданими. Перед С. Частеком було поставлено завдання, сформувати для перекидання на Україну інтербригаду у складі 3-х стрілецьких полків, 2-х кавалерійських дивізіонів і 1-го легкого артдивізіону.

На Україні на початку 1919 р. формуванню інтернаціональних частин приділялася пильна увага. Для інспектування сформованих інтернаціональних частин і для спостереження за знову формованими заснована Інспекція інтернаціональних військ, розформована 5 березня 1919 р. На нараді з військових питань при Раднаркомі УРСР від 30 січня 1919 р. з 14 розглянутих питань 3 відносилися до комплектування інтернаціональних загонів. У 3-му пункті протоколу записано: «Інтернаціональні загони укомплектовувати до штату російськими у звичайному порядку». Показова телеграма Наркомвоєн УРСР М. Подвойського Одеському окрвоєнкому про формування частин Червоної армії від 26 квітня 1919 р.: «Зважаючи на ваше донесення про те, що є маса бажаючих вступити лав армії, невідкладно формуйте ешелони і ешелонами направляйте Київ і Харків всіх бажаючих поступити Червону Армію. Ешелони повинні супроводжувати стійкі політичні начальники ешелонів для занять в дорозі... Інтернаціональні частини формуйте в Одесі, змішуючи всі нації не більше як ротами з однієї національності в полках»⁵⁹.

9 травня 1919 р. в Києві було створено окреме Управління по формуванню інтернаціональних частин Червоної армії при Наркомвоєн УРСР на чолі з членом Виконкому Комінтерну по Югославії Б. Башковичем.

Коли основні сили інтервентів і білогвардійців (за винятком Врангеля і Польщі) були розбиті, а радянська влада значно зміцніла, подальше формування інтернаціональних частин вже не було необхідністю. Тому в травні 1920 р. Військова комісія

⁵⁹ Карпенко Н. М... – С. 153.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

при ЦФІГ була скасована. Для об'єднання і проведення подальшої організаційної роботи серед інтернаціональних частин Червоної армії було створено Відділення з організації інтернаціональних частин Організаційного управління Всеросійського Головного Штабу. 25 червня 1920 р. створено Центральне організаційне бюро китайських комуністів при ЦК РКП(б). Загони китайців, корейців, поляків і фінів входили до складу інтернаціональних частин і у всіх відносинах підпорядковувались командуванню Червоної армії⁶⁰.

Заслуга у формуванні китайських інтернаціональних загонів Червоної армії та партизанських з'єднань належить самим китайським комуністам – Сан Фу-яну, Пау Ті-сану, Жєн Фу-Чєну, Шєн Чєн-хо, Шан Бєй-фуну та іншим. За цю роботу Шєн Чєн-хо не один раз заохочувався урядом УРСР.

Таким чином, процес залучення китайських громадян до військових частин Червоної армії відбувався на певних організаційних засадах, розроблених радянським урядом РРФСР і адекватно втілюваних на практиці радянським урядом України. Надання підданства Росії колишнім китайським громадянам, що бажали вступити до лав Червоної армії, відбувалося відповідно до Декрету РНК РРФСР за спрощеною процедурою. При цьому слід зазначити, що на практиці прийняття іноземцями підданства Росії в цей період було явищем частковим і не обов'язковим, і обумовлено більше наявністю протестів з боку іноземних дипломатів, а не внутрішніми військово-політичними чинниками. Практичні дії військового командування спиралися на діяльність Союзу китайських робітників у Росії, що мав розгалужену мережу відділень у великих містах, у тому числі й на Україні. Агітаційно-пропагандистська робота більшовиків серед китайських громадян будувалася через місцеві комуністичні осередки, зокрема, і шляхом видавництва та розповсюдження преси китайською мовою. У початковий,

⁶⁰ Жаров Л. И., Устинов В. М. Интернациональные части в боях за власть Советов в годы иностранной интервенции и гражданской войны в СССР / Л. И. Жаров, В. М. Устинов. – М. : Воениздат, 1960. – С. 48.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

червоногвардійський, період революційних подій формування китайських загонів носило стихійний характер, зумовлений вимогами поточного моменту в окремих регіонах. Структурно-організаційні основи комплектування китайських формувань з 1918 р. будувалися на загальних принципах Червоної армії з тією корекцією, що за браком вищого командного складу китайські формування комплектувалися не більше роти або батальйону і залучалися до російських або інтернаціональних частин на загальних підставах. Однак чисельність китайських бійців в таких ротах і батальйонах інколи різнилася від загальноприйнятих вимог, оскільки такі частини, формуючись на національно-корпоративних засадах, включали фактичну в той чи іншій місцевості кількість завербованих бійців. Китайські червоноармійці протягом 1918–1921 рр. формально перебували на матеріальному та фінансовому забезпеченні на загальних підставах, хоча матеріальне постачання і виплата заробітної плати не були достатніми, систематичними і безперебійними.

Лекція 5

Етапи участі китайців у революційний подіях на Україні. Червоногвардійці та червоні партизани

Щоб розглянути роль китайців у революційних подіях 1917-1921 рр. на Україні, слід цей процес умовно розбити на три етапи.

Перший етап участі китайців у революційних подіях охоплює період з лютого 1917 до кінця квітня 1918 рр. і називається червоногвардійським. Основний його зміст обумовлено участю китайців у формуваннях Червоної гвардії після Лютневої революції в Росії і до окупації австро-німецькими військами України. Другий етап охоплює з травня 1918 по листопад 1920 рр. і називається червонопартизанським. Основний його зміст обумовлено участю китайців в червонопартизанських загонах та підпіллі, починаючи з австро-німецької окупації України до закінчення активних бойових дій на фронтах, тобто до розгрому армії Врангеля в Криму. Третій етап за часом частково збігається з другим етапом і охоплює час з січня 1919 до кінця 1921 рр., і називається червоноармійським. Основний його зміст обумовлено участю китайців в різних військових формуваннях Червоної армії на фронтах Громадянської війни і в період придушення антирадянських повстань на Україні (хоча, звісно, що антирадянські заворушення на Україні продовжувались ще тривалий час і поза 1921 роком, але саме він був найбільш насиченим, у продовж нього почалося скорочення ЧА, розформування інтернаціональних частин, демобілізація інтернаціоналістів, перехід на міліцейську систему охорони правопорядку тощо).

Сучасний російський автор М. Назаров, маючи на увазі всю територію колишньої Російської імперії, зазначав, що «безпрецедентною рисою громадянської війни в Росії було те, що червоними було використано близько 300 000 найманих (платних) бійців-інтернаціоналістів (угорців, австрійців, поляків, чехів, фінів, прибалтів, китайців та ін.) із... військовополонених. Ці інтернаціоналісти склали ударне ядро Червоної армії – мобільні каральні загони. На них можна було

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

покластися саме в каральних акціях, бо іноземці не мали співчуття до чужого їм населення»⁶¹.

Треба уточнити, що китайці, на відміну від австрійців, німців, угорців, військовополоненими не були. М. Назаров їх долучив помилково. А щодо визначення адекватної ролі іноземців, в тому числі китайців, у революційних подіях, зокрема на Україні, то нам необхідно в системі координат «кількість – якість» проаналізувати соціальний склад місцевого населення на Україні та відповідний кількісний й якісний склад бійців Червоної армії в різні етапи війни.

Червона гвардія.

Історик і учасник Громадянської війни М. Какурин відзначав, що населення України «в класовому відношенні представляло ту особливість, що робочий пролетаріат... зосереджувався у великих міських центрах, а також в районі рудників і шахт (Донбас); корінне ж населення країни складалося з селянства, вельми різномірного в економічному відношенні...»⁶². Серед сільського населення переважало середнє селянство, що різко зменшувало активну соціальну базу більшовиків.

Тому один з перших червоногвардійських загонів, в який у 1917 р. на Україні масово вступили китайці, знаходився саме в Донбасі. Колишній шахтар С. Батароль відзначав, що на Кондратьєвському руднику працювало кілька сотень китайців. При формуванні червоногвардійського посиленого загону китаєць-шахтар Ван Юнь привів понад 50 уродженців Китаю. Коли Ван Юнь просився в загін, він пояснив вчинок китайців таким чином: сьогодні ми вам допоможемо, а завтра ви нам допоможете⁶³.

У соціально-політичному і пропагандистському сенсі Червона гвардія Донбасу формувалася більшовиками на

⁶¹ Карпенко Н. М... – С. 153.

⁶² Карпенко Н. М. – С. 210.

⁶³ Лю Юн-ань... – С. 17.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

принципах «пролетарського інтернаціоналізму», що відкривало дорогу до її лав представникам різної національності.

Загони створювалися не тільки при заводах і рудниках, але і при радах. У червні 1917 р. таке рішення прийнято Радою робочих депутатів Кальміуського гірничого округу, Гришинської Ради. У червоногвардійському загоні Парамоновського рудника було 27 китайців і 3 австрійця, в рядах Червоної гвардії Ясиновського рудника (нині м. Ровеньки) билися проти

каледінців близько 50 осіб німців. Китайці, німці, чехи, словаки, поляки були також у робочих загонах Алмазного, Прохорівського рудників (м. Брянка). У листопаді 1917 р. були створені Кадієвський (м. Стаханов), Варваропольський, Гірничо-Іванівський (м. Первомайськ), Голубовський (м. Кіровськ) і ряд інших робочих загонів на Луганщині.

У січні 1918 р. на Сході України командував українськими військами В. Антонов-Овсієнко формував частини для каральної експедиції проти козаків Дону і на Київ. Якість цих частин В. Антонов-Овсієнко характеризував наступним чином:

1-й Петроградський зведений загін розклався в Харкові «після реквізицій, обшуків і арештів»; «Загін Сіверса представлявся цілком стійким». Але це спочатку. Відправлені в Микитівку 2 ешелони (300 чоловік) з загону Р. Сіверса перепилися і з ганьбою були відправлені в Москву. Прибулий з Твері революційний загін зайняв з матросами Чугуїв, але пересварився з ними, був роззброєний, здебільшого відправлений у Твер, а залишки загону відправлені О. Єгорову в Лозову для походу на Слов'янськ. Місцевий контингент ненадійний і слабкий. Тому для заняття ст. Лозова зібрали збірний загін Харкова, що складається з латишів ВЕК (електрокомпанія) і 30-го полку М. Руднева загальною чисельністю 700 багнетів. Прибулий 2 січня в Куп'янськ загін Ю. Сабліна перепився, половина розбіглася, інших насилу роззброїли і відправили назад, 20 людей заарештували. Насилу був заспокоєний 192-й полк, який вимагав звільнити командира, заарештованого за пияцтво. Р. Сіверс зайняв Іловайськ, але 422-й і 423-й Луцькі полки відмовилися коритися, були роззброєні і

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

відправлені в тил. У Р. Сіверса тільки 500 червоноармійців. Він пише В. Антонову-Овсієнку, що «потрібно або вибирати відповідних людей, або вводити для військ репресії і військово-польові суди із застосуванням смертної кари...». 10 січня відбулося придушення в Харкові 2-го Українського полку. Обеззброєні Чигиринський Український полк та загін поляків в 900 чоловік, що ніс вартову службу з солдатів Польського революційного полку. Після невдач у Ю. Сабліна третій Московський червоногвардійський загін попросився для «поповнення в Москву», 31 січня загін роззброїли, затаврували в боягузтві, відіслали в Москву і супроводили телеграмою В. Антонова-Овсієнка про його ганебну поведінку. Слідом за ним вибув з ладу Харківський загін, у Луганську розклалася 4-я Кавалерійська дивізія.

Таким чином, надійних частин немає. Полки, що йшли із Західного фронту, розкладалися і ще в дорозі розпускалися по домівках. Тому В. Антонов-Овсієнко ще в грудні 1917 р. наполегливо запрошував до себе два полки латишів. Він зазначав, що «зведені загони в значній частині виявилися недієздатними, дали **(особливо Москокруга)** (виділено. – *М.К.*) великий відсоток дезертирів і непослух. Загони червоногвардійців виявили, загалом, слабку витривалість, погану маневрену здатність..., але значну моральну стійкість. Щоправда, значна частка знятих з фронтів на Дон частин розпалася по дорозі або дезертирували вже на новому фронті. Але дії 4-го Латиського полку... настільки рішучі, що створили певний перелом у боротьбі з добровольцями-корніловцями»⁶⁵.

До речі, розглядаючи роль китайців в червоногвардійському етапі на Україні, слід зауважити, що частина тих з них, які згодом виявляться на Україні, в Червону гвардію вступили ще в 1917 р. в Петрограді та Москві. Так, в лютому 1917 р. свій бойовий шлях у Москві почали Жан Чан-дин (згодом командир 1-го Ніжинського загону), Ю Шу-шай, Ма Си-фу Михайло, Фу Ві-фий Микола, Лю Цай Василь та інші. Всі вони з московськими робочими загонами в кінці грудня 1917 – січні

⁶⁵ Карпенко Н. М... – С. 77.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

1918 рр. були спрямовані в Донську область для боротьби з частинами О. Каледіна. Ян Фу-ша згадував, що він працював у Москві на заводі «Провідник», а у грудні 1917 р. увійшов до загону з 75 китайців під командою Шен Чен-хо. На початку 1918 р. загін відправили на Україну. Частина китайців, що працювала на підприємствах Донбасу, як показують архівні документи, також на чолі з Шен Чен-хо приєдналася до московських і пітерських загонів у боротьбі з частинами О. Каледіна. Ван Шен-ти показував, що в січні 1918 р. в Микитівці він вступив до загону, а його товариш – Шен Чен-хо – став командиром, який відібрав на їх руднику (Сорокино, нині м. Краснодон) 36 китайців. Частина з них буде перекинута навесні 1918 р. на Україну проти австро-німецьких окупантів⁶⁶.

Отже, 18 січня 1918 р. з Харкова на Київ на чолі з М. Муравйовим виступили бронепоїзд з ешелонами червоних козаків і харківські червоногвардійці – всього до 500 чоловік. Кістяк становили латиші і залишки після розкладань і розформування пітерські і московські червоногвардійці, посилені іноземцями.

Приблизно з 5500 наступаючих на Київ червоногвардійців іноземний компонент включав: більше 1000 китайців, що групувалися до початку походу М. Муравйова на Київ в районі Бахмача, більше 50 колишніх військовополонених німців і більше 70 військовополонених австрійців із загону Д. Жлоби (Ясинівський рудник), а також китайців, чехів, словаків Алмазного та Прохорівського рудників, понад 70 китайців Московського червоногвардійського загону, понад 40 інтернаціоналістів з 1-го Полтавського полку, більше 50 китайців Кондратьєвського рудника, роту китайців Гатчинського загону, близько 200 чехів з чехословацького комуністичного загону. Раніше Союз південно-слов'ян направив арсенальцям Києва своїх артилеристів і кулеметників, а загопи Крутова, Михайловича, Ніколіча, Дмитровича взяли участь і в боротьбі проти Центральної Ради, і пізніше проти німецьких

⁶⁶ Так само. – С. 72.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

військ⁶⁷. Разом, це понад двох тисяч іноземців (не рахуючи, звичайно, латишів), або майже кожен третій червоногвардієць. Революційний загін з Твері, 3-й Московський, 1-й і 3-й Петроградські червоногвардійські загони (про яких М. Муравйов писав у телеграмі Антонову-Овсієнку, що вони одні начебто винесли на своїх плечах бій під Крутами) розклалися ще до початку походу на Київ і, за свідченням В. Антонова-Овсієнка, дали найбільший відсоток дезертирів, були розформовані і відправлені додому. Скільки з них було залишено у зведеному Петроградському загоні найбільш стійких комуністів, латишів і китайців, точно невідомо. Але такі учасники в архівних документах знайдені. Сун Су-дин, який в кінці 1917 р. поступив в червоногвардійський загін у Петрограді, показував, що в січні 1918 р. він брав участь у боях проти частин С. Петлюри. Чи Фун-са Василь, що також в кінці 1917 р. вступив у 1-й інтернаціональний червоногвардійський загін у Москві (командир загону Син Фу-вен), в цей час теж воював в Київській губернії. Китаєць Ван також зазначав, що «перший бій у мене був під Києвом з петлюрівцями». Що стосується китайців з загону Іванова, що діяв у Київській губернії ще з 1917 р., то двоє з учасників китайського батальйону під командуванням У Ер-ху, який входив у формування Іванова, (зокрема, Тань Шань) вказували, що вони брали в цей час участь в боях проти С. Петлюри під Києвом⁶⁸. Відомо, що після того як у листопаді 1917 р. Ніжин захопили війська Центральної ради, більшовики саме тоді сформували у селі Зайцеве 1-й Ніжинський червоногвардійський загін. Китайські робітники організували в його складі свій, китайський, загін. Чин Хо-хай згадував, що з 1916 р. він 8 місяців працював на риття окопів на Румунському кордоні, потім його відрядили до Шубінського руднику кухарем, а коли у 1917 р. організувався Ніжинський загін Червоної гвардії, він був у ньому перекладачем. Ю Фун-ча в 1917 р. працював на лісорозробках в районі Мінська. За його словами, китайські

⁶⁷ Карпенко Н. М... – С. 79-80.

⁶⁸ Карпенко Н. М... – С. 77.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

робітники, дізнавшись, що в Бахмачі створюються загони Червоної гвардії, послали туди свого представника. Після його повернення більше тисячі китайців вирушили в Бахмач. Частина з них була прийнята в червоногвардійський загін, інша була спрямована «для боротьби з контрреволюцією» на Дон. За іншими джерелами, в Бахмачі було залишено 1200 добровольців. Скільки ж до того моменту було китайців в червоногвардійських загонах в регіоні Ніжин-Бахмач, сказати важко. На початку 1918 р., за спогадами того ж Ю Фун-ча, китайський загін з Дону був знову перекинутий в Бахмач і його бійці «прямо з вагонів пішли в бій» з супротивником⁶⁹. Саме китайці, згруповані в районі Ніжин-Бахмач, були використані М. Муравйовим в поході на Київ, а до того Р. Берзиним у бою під Крутами.

Оцінюючи якісний склад штурмуючих Київ червоногвардійських військ, І. Нагаєвський відзначав, що війська Центральної Ради в боях за Київ «поступалися новій Червоній гвардії, яка була створена з москалів, латишів, китайців и мадярів». Слід підкреслити, що так звані місцеві, українські частини, які підтримали червоногвардійців М. Муравйова, насправді такими були чисто умовно зважаючи на присутність в них іноземців. Яскравий приклад «Червоне козацтво». О. Солженицин про корпус Червоного козацтва зазначив, що це «не було козацтво, що звернулася до червоної свідомості, а бандитське, утворене з усіх націй, до румунів і китайців ...»⁷⁰.

При просуванні окупаційних австро-німецьких частин територію України радянські війська виявилися не численними і налічували не більше 15 000 чоловік. Тому частина китайців, які прибули з московськими і петербурзькими робітниками на Дон, вже у березні 1918 р. також виявиться на Україні. Мобілізація українських сил шляхом мобілізації 3-х вікових результату не дала. При цьому колони Ю. Сабліна і Р. Сівера також були ослаблені демобілізацією бійців царської армії.

⁶⁹ Попов Н. А... – С. 111, 121.

⁷⁰ Карпенко Н. М... – С. 86.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Слід сказати про якість місцевих червоногвардійських загонів в південно-західній частині України на початку 1918 р. У той час як В. Антонов-Овсієнко був стурбований в Харкові, де взяти надійні частини для походу на Дон і Київ, і завзято запрошував до себе революційних латишів, у Миколаєві, наприклад, було всього 840 червоногвардійців на 40 000 робітників, а озброїти можна було до 5 000.

Перебуваючи у цей період під Тирасполем, відомий більшовик Й. Якір писав, що «мужик не хотів воювати, не міг, він втомився... Наші мітинги, вмовляння на станціях не давали жодних позитивних результатів, тільки одинаки з тисяч залишалися з нами. Селянство Херсонського берега також підняти всерйоз на масовий рух не вдавалося». Лише в середині лютого 1918 р. з Одеси почали надсилати окремі загони, але «по своїй організованості й дисципліні вони в своїй більшості перевершили наші найгірші очікування»⁷¹.

Отже, Червона гвардія в південно-західній частині України була нечисленною і потребувала поповнень, у тому числі з числа іноземців.

У січні 1918 р. Й. Якір створив великий Тираспольський загін, основою якого в кадровому відношенні становили залишки від прибулих з Румунії 4-ї і 6-ї російських армій. Разом з формуваннями з Одеси вони склали не більше 5-6 тисяч чоловік. За свідченням Й. Якіра, на початку 1918 р. до нього під Тирасполь Сан Фу-ян привів близько насправді 530 китайців, які змушені піти з лісорозробок, оскільки трьох китайців розстріляли румунські солдати. Румуни знущалися над китайцями, часто били їх. Й. Якір, зокрема, писав, що китайці прийшли до нього в частину напівроздягненими і голодними. «Людей у нас було мало, – згадував він, – а зброї багато, не вивезеш, все одно доведеться залишати, ну і вирішили ми – чим не солдати? Майбутнє показало, що прекрасні солдати були... Взули, одягли, озброїли. Дивишся – не батальйон, а іграшка»⁷². Як відбувався процес вступу інших китайців в Тираспольський

⁷¹ Так само. – С. 87.

⁷² Карпенко Н. М... – С. 88.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

загін, свідчив Сюй Мо-лин, який працював на ритті окопів у 4-му тиловому саперному батальйоні на російсько-польському кордоні, потім в пошуках кращої долі виявився на румунському кордоні. Там він з групою китайців і вступив в Тираспольський загін, в якому він був призначений командиром взводу.

При відступі від австро-німецьких військ китайці за наказом М. Муравйова прикривали інші червоногвардійські частини. Як зазначав Й. Якір, «добре, гарантовано прикривали. Китаєць – він стійок, він нічого не боїться». При цьому вони показали себе витривалими бійцями. Під час боїв на лінії Роздільна – Одеса до Тираспольського загону приєднався ще один загін китайців, сформований в Одесі. Й. Якір, відзначаючи якість червоногвардійських військ, підкреслював, що «все нам одним вздовж залізниці доводилося битися. Якщо і надішлють який-небудь загін з губернського міста – довго не провоює: або поб'ють його – воювати не вміє, або сам поїде...». І тут же: «Так ми до Катеринослава добралися. Китайці мої всі танули ... Багато втрачали, але по дорозі нових набирали. Приводили знову голих, роздягнених»⁷³.

12 квітня в Луганськ прибутку Тираспольський загін і його 1-й революційний батальйон під командуванням Сан Фу-яна. За кілька днів батальйон поповнився великою групою китайських добровольців, які працювали на підприємствах Донбасу.

Далі Тираспольський загін відступив на Калач – Богучар. За свідченням Й. Якіра, відповідно до умов, продиктованими німцями після Брестського миру, збройні загопи при переході з України в Росію повинні були на прикордонних пунктах здавати зброю. Командир середньої колони, в якій йшли і китайці, віддав наказ про здачу зброї. «Тільки почали здавати зброю, – писав Й. Якір, – вискочили з села два ескадрони (білокозаків. – *М.К.*) і стали обеззброєних рубати, інших в полон брати. Китайців – тих не милували. Невіри, кажуть, нехристи, шпигуни німецькі. Цих майже всіх порубали». «Як я живий залишився, – згадував учасник тих подій Тан Чан-сан, – сам не розумію»⁷⁴.

⁷³ Так само.

⁷⁴ Карпенко Н. М... – С. 95.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Але піврота китайців все ж залишилася в живих і продовжувала йти в ешелоні штабу на Воронеж. Всього ж тоді в районі станиць Мигулинської і Казанської, за свідченням В. Антонова-Овсієнка, загинули 500 російських і 225 китайських бійців. Сан Фу-ян опинився в Москві, де займався формуванням китайських частин з метою спрямування їх на Україну.

Інтернаціональна Червона гвардія в Одесі була створена в жовтні 1917 р. Вона формувалася з військовополонених, іноземного населення, що проживало в місті, а також колишніх солдатів 2-й Сербської дивізії, і складалася з трьох загонів: чеського (200 осіб), сербського (120 осіб) та китайського (200 осіб). Загальне командування здійснював колишній офіцер австро-угорської армії чех Міколаш Мілчех, а на чолі його підрозділів стояли китаєць Пі Кай-джан, чех Адольф Шипек і серб Іван Дундич. За іншими джерелами, в загоні було чотири підрозділи, в яке увійшли чеське, югославське, угорське і китайське підрозділи.

У березні 1918 р., перед захопленням Одеси німцями, загін був евакуйований до Феодосії, потім пробився до Харкова. Ча Ян-чи згадував, що коли почалася евакуація з Одеси, чеським, сербським і китайським бійцям, сформованим в один загін, було доручено супроводжувати золотий запас, вивезений з Державного банку більш ніж на чотириста мільйонів рублів. Золотом повністю завантажили пароплавний трюм. В дорозі були спроби спровокувати бунт з метою заволодіти золотом, але китайці доставили його в цілості в Феодосію. Коли загін вивантажити в Феодосії, знадобився цілий залізничний склад. «Охорону вагонів несли китайці, – згадував А. Шипек. – Їх в загоні було близько двохсот людей. Командував ними Чжан. Сміливий, рішучий чоловік. Я на нього міг покластися у всьому. Як, втім, і на всіх китайських бійців. Вони мене інший раз просто вражали своєю витримкою, дисциплінованістю, холоднокровністю і, що найголовніше, високою, ніби то від роду притаманною їм революційною свідомістю. На всьому довгому і тяжкому шляху «золотого поїзда», з небезпеками, сутичками, перестрілками, випадку не було, щоб хоч один з

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

двохсот китайських бійців зробив найменшу спробу порушити свій обов'язок»⁷⁵.

Крім батальйону під командою Сун Фу-яна, від Одеси пройшов всю Україну ще один загін, в якому були китайці. Він утворився на початку 1918 р. в Березівці. Організував його посланець з Одеси, який згодом став командиром і комісаром, С. Лукашенко. Спочатку загін складався з трьох груп по 50 чоловік і 30 розвідників. Як і Тираспольський, Одесько-Березовський загін пройшов з боями шлях: Березівка – Вознесенськ – Долинське – Катеринослав – Луганськ. Незважаючи на втрати, кількість китайців в загоні не тільки не зменшилася, а навіть збільшилася вдвічі. «Це, – згадував С. Лукашенко, – заслуга командира Сун Цзи-біна і політрука Ван Міна. Вони на кожній вузловій станції, в містах, де ми побували, знаходили своїх співвітчизників і приводили їх у загін»⁷⁶.

У цей період стійкими солдатами показали себе і китайці з Перекопського загону. Пізніше, у доповідній записці від 31 травня 1918 р. інспектора піхоти Самарської губернії Семенова про хід формування чехословацького, китайського та югослов'янських загонів говорилося, що в загоні 50 китайців, прибули вони з України і що «додому вони не хочуть, а хочуть служити Інтернаціоналу. Раніше був викликаний загін у 10 000 (саме так у документі – десять тисяч. – *М.К.*) людей з Китаю інтернаціоналістів, але розбитий на Українському фронті, і цей загін є залишок від того великого загону»⁷⁷. На наш погляд, цифра в 10 000 сильно завищена або відноситься до загального числа китайців, включаючи й мирне населення, що вийшли під натиском австро-німецьких військ.

Більш правдоподібну інформацію про Перекопський загін приводив історик Лю Юн-ань: «Навесні 1918 р з України на Крим наступали німці і гайдамаки... У Криму не було регулярних частин Червоної Армії. Існували лише окремі

⁷⁵ Карпенко Н. М... – С. 90.

⁷⁶ Ярошенко А... – С. 62.

⁷⁷ Карпенко Н. М. Китайский легион... – С. 78.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

червоногвардійські загони, нечисленні і погано озброєні. У цей важкий час на допомогу трудящим Криму прибув загін китайських червоногвардійців. Це був невеликий загін – чоловік 300». У перших числах квітня 1918 р. разом з іншими частинами загін прийняв перший бій, в якому «китайці показали себе сміливими і стійкими солдатами революції. Атаку за атакою робили озброєні до зубів німецькі інтервенти. Але не здригнувся нечисленний загін. По-східному, підібгавши ноги, сиділи китайці в окопах, а то й просто за якимось пагорбком і, акуратно розклавши перед собою боєприпаси, зосереджено, спокійно стріляли в наступаючих. Дисципліна в загоні була залізна. Наказ командира для китайців – священний закон. Без наказу жоден не залишав своєї позиції і бився до кінця. Багато з них склали свої голови на Перекопському валу»⁷⁸.

Під натиском австро-німецьких військ багато китайців малими групами вступали в різні відступаючі червоногвардійські загони. Ця кількість обліку не піддається. Прикладом служить вступ китайців в Харківський загін, який під командою Г. Третьякова з боями в кінці квітня відходив на Північний Кавказ. На одній зі станцій під Таганрогом харків'янам зустрілися 10 китайців, які втекли з Наддніпрянщини. За їх словами, в Мелітополі над ними вчинили розправу гайдамаки, і вони попросилися до Г. Третьякову в загін. Їх прийняли, а незабаром до них приєдналися ще 50 китайців. На шляху проходження загону від ст. Лабинської до Армавіра в травні 1918 р. їм зустрілися китайці (8 вагонів), які в кількості 180 осіб вступили в загін. Надалі усі ці китайці були об'єднані в китайський батальйон під керівництвом Пау Ті-сана⁷⁹.

При обороні Донбасу іноземний відділ при Головнокомандувачі направив в розпорядження військового відділу Харківського Ради робітничих, солдатських і селянських

⁷⁸ Карпенко Н. М. Китайский легион... – С. 99.

⁷⁹ Карпенко Н. М. Китайские добровольцы в революционных событиях на территории Украины (октябрь 1917 – апрель 1918 гг.) // Сходознавство. – Київ, 2007. – № 38. – С. 68–76.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

депутатів китайські загони для зарахування їх в українські або інтернаціональні загони Червоної армії.

14 квітня 1918 р. було поширено відозву Мобілізаційного штабу Червоної соціалістичної армії Луганського району, куди увійшли загони Київської, Полтавської та Чернігівської губерній. У ньому містився заклик до робітників взятися за зброю і вступати до лав Червоної гвардії. До 20 квітня вони поповнилися ще 8,5 тисячами нових бійців. Історик-революціонер Д. Ерде відзначав, що практично «кожен рудник виділив свій загін. У багатьох місцях Луганщини припинилися роботи, так як всі робітники пішли до Червоної гвардії»⁸⁰.

Під час оборони Донбасу багато китайських робітників заявили про своє бажання «захищати російську революцію і Радянську владу». У зв'язку з цим на нараді співробітників штабу Главковерха України та мобілізаційного відділу Луганського штабу Червоної армії було обговорено питання про формування бойових підрозділів з китайських робітників. Уповноваженим штабу Главковерха України «по формуванню революційних батальйонів із середовища китайців, що працюють на заводах і рудниках Донецького басейну» був призначений інженер китаєць Шен Чит-хо (Шен Чен-хо). Всім радянським організаціям пропонувалося «сприяти в його роботі». Одночасно, 22 квітня 1918 р., Главковерх України В. Антонов-Овсієнко в категоричній формі наказав фабрично-заводським і рудничним управлінням «ніяких перешкод до переходу робітників китайців в Червону Армію не чинити». При цьому наголошувалося: «Найменша спроба в цьому відношенні спричинить найсуворішу відповідальність». В архівних документах підкреслювалося, що Шен Чен-хо «добровільно взяв на себе обов'язки уповноваженого штабу Главковерха по формуванню загонів»⁸¹. Бойові загони, сформовані з китайських робітників, були включені в частини 3-ї Української революційної армії. Уповноваженому з формування китайських загонів Шен Чит-хо (він же Шен Чен-хо) були надані грошові

⁸⁰ Так само.

⁸¹ Так само.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

кошти та дано право проводити набір добровольців з числа робітників-китайців, які працювали на заводах і шахтах Донбасу.

У боях за Донбас китайці «показали надзвичайну стійкість», – йшлося у звіті про оборону Донбасу. Значне число китайців входило, наприклад, до складу Першого Грозного соціалістичного батальйону Донецької республіки. Великий загін китайців разом з частинами 5-ї армії К. Ворошилова брав участь у боях під Сватовому 18 квітня.

У цей період відбулося поповнення червоногвардійських загонів із числа шахтарів-китайців в Донбасі. Окрім Тираспольського, тут знайшли поповнення Одеско-Березівський, Гатчинський, Ніжинський та інші китайські загони. В період з грудня 1917 по квітень 1918 р. до лав Червоної гвардії тільки з числа 3000 шахтарів Донбасу, завезених сюди у 1916 році, вступило понад 63% китайських робітників, або близько 1800 чоловік. Китаєць-інженер Шан Чжень вказував, що в 1917–1918 рр. «понад сімдесят відсотків китайських шахтарів пішли добровольцями в Червону Армію»⁸³.

Спираючись на кількісні дані про участь китайців в окремих червоногвардійських загонах, можна говорити, що загальна кількість китайських громадян, які прийняли участь у революційних подіях на території України у першому – червоногвардійському – етапі складає понад 5 000 осіб. Для порівняння: це приблизно стільки ж, скільки червоних військ прийняло участь у каральній експедиції на Дон або у поході під командою М. Муравйова на Київ (січень – лютий 1918 р.). Кількість в обох походах було приблизно однаковим – по 5-6 тисяч бійців.

Таким чином, з початком революційних подій 1917 року у Росії китайські робітники почали вступати до лав Червоної гвардії. Спочатку функції цих загонів обмежувалися підприємствами або радами. Їх метою був захист політичних та економічних завоювань, власного життя китайських і місцевих робітників. Однак з кінця грудня 1917 р. характер їх участі в

⁸³ Карпенко Н.М. Китайский легион... – С. 78.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

червоногвардійських загонах змінюється. Вони вперше свідомо беруться за зброю і беруть участь у каральній експедиції проти каледінських формувань на Дону і згодом проти Центральної Ради у Києві. З приходом на Україну румунських, потім австро-німецьких військ, мотиви участі китайців у збройній боротьбі розширюються. Відстояти власне життя, не беручись за зброю, у цей період, мабуть, було вже неможливо. Якусь особливу роль китайських загонів в структурі червоногвардійських військ у даному етапі ніхто з сучасників і істориків не відзначав. Наведені вище характеристики китайським гвардійцям говорять тільки про окремі бійцівські якості та належне виконання ними службової дисципліни. У цей період більшовикам потрібні були будь-які боєздатні солдати. Китайці й були ними, і ще не встигли показати якості та здібності, за які б більшовики їх виділили особливо, хоча загальна кількість була доволі помітною.

Червоні партизани.

Процес вступу китайців до лав червоних партизан на Україні – процес поступальний. Статус червоногвардійця, партизана, червоноармійця (інколи знов партизана) змінював один одного в залежності від подій, що розвивалися в часі.

Весна 1918 р. ознаменувалася тим, що Україна була окупована австро-німецькими військами, а до влади у Києві приведено гетьмана П. Скоропадського.

Китайці, які побували у німців в полоні разом з царськими військами ще в період світової війни, вороже були налаштовані до окупантів, а заодно і до влади, яка встановилася на їх багнеттах. Лі Фу-цин про порядки в німецькому полоні згадував: «Німецьке командування зігнало кулі в концтабір, і потрапили вони, що називається, з вогню та в полум'я. У таборі з китайцями поводитися ще гірше, ніж у царській армії. За добу видавали по одному шматку чорного хліба з чайну чашку величиною. Відкусиш його, а на зубах пісок скрипить. З ранку до пізньої ночі змушували кулі будувати в'язниці, прокладати дороги. Не скупилися німці ні на стусана ногою, ні на удар батою або багнетом. І чимало народу загинуло від побоїв, від

непосильної праці. Щодня з концтабору цілими вантажівками вивозили трупи померлих»⁸⁴.

При цьому, як вказувалося вище, багато, але далеко не всі китайці вступили в Червону гвардію перед приходом австро-німецьких військ на Україну. Той порядок, який встановився при Гетьмані й німцях, призведе до другої хвилі вступу китайців, але вже до лав червоних партизанів і червоноармійців.

Головним завданням німців було вивезти необхідні їм сировину і продовольство. Про покращення стану на промисловості окупанти не турбувалися, що видно з деяких даних про стан рудників Луганського округу в період Гетьманату П. Скоропадського і німецької окупації, які наводив Д. Ерде:

«Лозово-Павлівський район. На Новосильцевських копальнях розцінки зменшені вдвічі і введений 12-ти годинний робочий день. На Брянському руднику грошей робітникам не платили. Із 5000 робочих залишилося не більше 1000 чоловік, а решта частиною пішла в Червону гвардію або частиною розбіглася.

Кадіївський район. Робочий день був збільшений. Платні не платили цілих 3 місяці. У червні місяці виник було страйк.

Криндачевський район. 8 годинний робочий день скасований. Третя частина робочих розбіглася.

Ровенецький район. Всі рудники зупинилися за винятком двох. З 5000-7000 робітників залишилося не більше 1000, а решта або розбіглася або пішла в Червону гвардію»⁸⁵.

Із встановленням влади гетьмана П. Скоропадського на підприємствах і копальнях не тільки був скасований 8-годинний робочий день і не виплачувалася або затримувалася заробітна плата, але й практикувалися побиття. Це викликало в Горлівці та Кадіївці «мертві страйки», коли зупинялися всі ділянки, що загрожувало повною зупинкою копальні. Німецькі власті погрозили заслати всіх робітників у концтабір. Шахтарі, в тому числі й китайські, змушені були стати до роботи.

⁸⁴ Карпенко Н.М... – С. 118.

⁸⁵ Карпенко Н.М... – С. 126.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Таким чином, режим, встановлений на Україні в період гетьмана П. Скоропадського та австро-німецької окупації, поставив китайських робітників перед вибором: або вступати в партизанські загони, або чекати зручного випадку, щоб вступити в Червону армію, якщо надасться така можливість. А поки частина з них, що залишилася на Україні, продовжувала працювати на колишніх підприємствах, деякі навіть починають співпрацювати з більшовицьким підпіллям.

З моменту німецько-австрійської окупації України китайські робітники поступово втягувалися в визвольну боротьбу. Тань Шань відзначав, що ще на початку 1918 р. він потрапив у партизанський Іванівський загін в Києві. Показання Тань Шаня засвідчили його службовці Ван Ві-ву і Чен Шу-ін.

Цей загін Іванова вважається першим червонопартизанським на території України і Білорусії. Він організувався ще у 1917 р. і «партизанив» спочатку проти своїх же, російських (царських) військ. По суті, на момент свого виникнення, це була банда, організована більшовиком Івановим, яка діяла в Київській губернії по розграбуванню армійських складів. Ось як про цей період згадував Лі Фу-цин: «Навесні 1917 року невідомо з якої причини німецьке командування звільнило всіх залишилися в живих китайців (мається на увазі з німецького концтабору. – *М.К.*). Разом з російськими військовополоненими вони повернулися в Росію. Подальшою долею кулі ніхто не цікавився, їх чекали голод і смерть. Війна розорила Росію. Положення колишніх військовополонених не турбувало Тимчасовий уряд, зайнятого війною з Німеччиною і придушенням наростаючого революційного руху всередині країни. Натовпи голодних кулі бродили по українських степах». За його словами, Іванов запропонував китайцям: щоб вижити вони повинні почати «разом з ним бити царські війська і грабувати військові пакгаузи». Утворився загін із ста сімдесяти – ста вісімдесяти китайців і близько трьохсот місцевих; командиром обрали Іванова. Озброєні декількома гвинтівками, прихопленими з фронту, вони одного разу оточили поліцейську дільницю в невеликому населеному пункті і захопили більше тридцяти старих гвинтівків. Дещо пізніше, зробивши наліт на

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

роту царської армії, загін здобув ще близько ста гвинтівок. Озброївшись, загін Іванова став «робити нальоти на гарнізони, громити склади. Між китайцями і росіянами в загоні зав'язалася міцна дружба ... Пізніше Лі Фу-цин зрозумів, що загоном керують більшовики. Це був один з перших червоних партизанських загонів, що діяли на території України і Білорусії»⁸⁶. І тільки з моменту німецької окупації цей загін перейшов у справжній, відповідний до своєї назви стан – дійсно став партизанським, тобто таким, що опинився в тилу збройного супротивника.

Таким чином, до числа червоних партизан треба відносити і тих червоноармійців, які тимчасово опинилися в тилу противника на протязі всієї Громадянської війни. Сюй Мо-лин, наприклад, влітку 1918 р. опинився в оточенні і відстав від своєї частини. Тоді він «пробрався до Києва, ще зайнятого білими, і влаштувався вантажником на вугільний склад. Приблизно через місяць білогвардійці схопили всіх китайських робітників і відправили до в'язниці». Їх, як згадував Сюй Мо-лин, «називали «баламутами» і погрожували розстрілом»⁸⁷.

16 жовтня 1918 департамент державної охорони гетьманського уряду направив усім губернським старостам телеграму, в якій повідомляв, що більшовики ведуть велику роботу серед китайського населення, користуються допомогою китайців для збору необхідних відомостей, готують їх до «активного виступу в разі збройного повстання». Департамент пропонував негайно арештувати всіх китайців, підозрюваних у зв'язках з більшовиками, і передати їх німецькому командуванню. Тільки за другу половину жовтня 1918 р. в одному Києві було заарештовано 87 китайців за зв'язок з більшовиками і «шкідливу діяльність проти існуючого державного ладу і порядку» на Україні⁸⁸. Лю Юн-ань, посилаючись на виявлений істориком М. Поповим документ у Державному архіві Київської області «Про арешт китайців,

⁸⁶ Карпенко Н. М... – С. 129.

⁸⁷ Так само.

⁸⁸ Попов... – С. 117.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

підозрюваних у антиурядової діяльності», відзначав, що в цей період охранка посилено розшукувала китайця Тін Цен-ку, який, за її відомостями, мав зв'язок з більшовиками і керував революційною роботою в Києві. Незважаючи на те, що за піймання Тін Цен-ку була обіцяна нагорода, заарештувати його не вдалося⁸⁹.

Саме з другої половини 1918 р. відношення до китайців різко змінилося і з боку Добровольчої армії. За наказом А. Денікіна всі китайці, з якоїсь причини застрягли в тилу Добровольчої армії, підлягали військово-польового суду. «Їх ловили, – писала газета «Правда» у номері за 15 жовтня 1918 р., – змушували самим собі копати могили і розстрілювали»⁹⁰.

З наближенням червоних частин до кордонів України, активізація китайців вже зі зброєю в руках в грудні 1918 р. зросла. У перехопленому червоноармійським командуванням донесенні гетьманського штабу головнокомандувачу на Чернігівщині від 10 грудня 1918 р. зазначалося, що при загальній активності збройних партизанських частин помічено появу китайців. У 1918 р. на території України діяло 174 партизанських загони і з'єднання, а крім них ще 800 невеликих загонів. Активну участь в них брали угорці, греки, китайці, німці, поляки, румуни, словаки, чехи, серби, французи та ін.

Таким чином, в період австро-німецької окупації України китайські робітники знову опинилися в складній ситуації. Під впливом агітації більшовиків вони все частіше і частіше погоджувалися співпрацювати з більшовицьким підпіллям, а потім і вступати в червоно-партизанські загони. Кожен раз, коли китайці надалі будуть опинятися по тим чи іншим причинам в тилу противника, вони знову будуть вступати в партизанські загони. Враховуючи конфіденційність інформації, сказати, скільки партизанів з числа китайців брало участь у партизанському русі на Україні, не представляється можливим. При цьому слід ще раз наголосити, що обмежити партизанський рух тільки рамками 1918 або 1919 роками не можна. До

⁸⁹ Китайские добровольцы... – С. 31.

⁹⁰ Карпенко Н. М... – С. 131.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

партизанів слід віднести і тих китайців, які опинилися в частинах Н. Махна включно до жовтня 1920 р. Про особливу роль китайців в партизанських частинах говорити не доводиться. Але самі партизанські загони для завоювання влади більшовиків на Україні відіграли важливу роль у трьох періодах: зміни влади в кінці 1918 р., коли австро-німецькі війська були змушені покинути межі України; в січні 1919 р., коли частини В. Антонова-Овсієнка завойовували територію України в Харківському та Київському напрямках; восени 1919 р., коли партизанські частини, особливо Нестора Махна, завдали істотної шкоди комунікаціям в тилу Добровольчої армії.

Лекція 6

Роль китайських підрозділів у фронтових діях Червоної армії на території України

Найбільш насиченим та результативним для прихильників більшовиків та Червоної армії є червоноармійський етап. Для з'ясування ролі китайців у цей період слід ретельно проаналізувати військові події на території України. Якщо були успіхи Червоної армії в цей період, то який був склад військ? Як повелися конкретно при цьому місцеві частини та іноземці? Якщо були невдачі, хто і як конкретно при цьому себе проявив?

Ще до формування Українського фронту в кінці 1918 р. в «нейтральній смузі» потенційно числилося 14 085 багнетів, 1350 шабель червоноармійців. При формуванні ж фронту до його складу увійшли: бригада 9-ї стрілецької дивізії; частини 3-го Орловського округу Прикордонної охорони, які перебували в межах фронту; всі наявні партизанські українські загони і частини, які наказано було звести в стрілецькі і кавалерійські дивізії.

В. Антонов-Овсієнко неодноразово підкреслював, що спирався, перш за все, на українські частини. Однак ще 24 листопада 1918 р. він як командувач групою військ Курського напрямку в доповідній записці на ім'я члена РВР Республіки С. Абросимова вимагав собі угорські частини, угорський кавалерійський полк, інтернаціональний полк, сформований в Пермі, та інші інтернаціональні частини, які йому і були надані⁹¹.

Станом на 18 січня 1919 р. в склад групи військ Харківського напрямку входили 2-га Українська дивізія і дві окремі групи військ Резервної армії: 1-й Катеринштадський полк, 1-й Московський німецький полк, Казанський інтернаціональний загін, Орловський інтернаціональний батальйон. До 1 лютого 1919 р. в резерв групи військ

⁹¹ Карпенко М. М. Китайські інтернаціональні частини у складі Українського фронту (1919 р.) / М. М. Карпенко // Вісник СНУ ім. В. Даля, 2007. – № 2.2. – С. 71–75.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Харківського напрямку увійшли 2-й інтернаціональний полк, 1-й Московський інтернаціональний полк, казанські полки. Тільки в резервних військах налічувалося 2637 іноземців (німці, поляки, чехи та інші).

У січні 1919 р. Червона армія спочатку мала успіх, зайняла Донбас, підходила до Києва. Що можна сказати про «український» характер червоних військ, які штурмували Київ?

Оцінюючи становище Києва в січні 1919 р., Н. Полонська-Василенко дуже коротко відзначала: «Боротьба з більшовіками була дуже важкою; вони використовували китайців, які з фанатичною твердістю йшли в бій. У Києві запанувала безнадійність»⁹².

Про наявність китайців в лавах Червоної армії свідчили і багато політичних діячів української революції – В. Чехівський, В. Винниченко, І. Мазепа, Г. Довженко та інші.

Наприклад, І. Мазепа, переказуючи ноту від 9 січня 1919 р. Директорії наркомун закордонних справ РРФСР Г. Чичеріну, у своїх спогадах про революцію на Україні писав так: «в районі Харкова оперують регулярні війська армії. Складаються вони переважно з китайців, латишів, маляр і **частково** (виділено. – *М.К.*) росіян. Це китайсько-латиське військо, проходячи по території Української Республіки, спустошує, грабує у селян та всього населення все їхнє майно, укладає на вози, вантажить на захоплені поїзди й відсилає до Росії»⁹³.

І. Мазепа також згадував виступ голови Директорії В. Винниченка в січні 1919 р. на Трудовому Конгресі в Києві, на якому той зазначав:

«...Найважче для нас те, що нам доводиться воювати з Радянською Росією. Вона посилає проти нас **китайців та латишів** (тут і далі виділено. – *М.К.*). Проти нас більшовіки проводили і проводять контрреволюційну роботу...

...Нам вони пропонують поради з **латишів і китайців**, а Трудовий Конгрес називають фальсифікацією. Ось відомості з Харкова. Там радянська влада, але в ній **здебільшого китайці**

⁹² Карпенко Н. М. Китайский легион... – С. 218.

⁹³ Карпенко Н. М. Китайский легион... – С. 219.

й латиші. І ці китайці й латиші несуть нам свою «владу» для того, щоб мати можливість безперешкодно вивозити наше добро на Московщину»⁹⁴.

В Універсалі Трудового Конгресу до Українського Народу (Київ, 28 січня 1919 р.) також говорилося: «Народ Український! Будь на сторожі свого права! Проти тебе воюють не тільки імперіалістичні контрреволюційні вороги, але і ти бачиш, як Радянська Росія, яка не по праву називає себе соціалістичною, теж посилає своїх наймитів – **китайців та латишів** (виділено. – *М.К.*) проти твоєї незалежності». Те ж саме і в цей же час говорив В. Чехівський у своєму виступі на шостому з'їзді УСДРП, стверджуючи, що «влада в центрі і на місцях повинна належати трудовому народу. Нам не по дорозі ні з Антантою, ні з імперіалістичною «всесвітньої революцією» на багнетях китайців»⁹⁵.

І. Нагаєвський про цей період також відзначав, що червоноармійські війська склалися в основному з латишів, угорців та китайців, що війська Директорії не бажали боротися з тими червоноармійськими частинами, які склалися з українських солдат, а тому дезертирували з армії, а які залишилися, билися мляво.

І. Мазепа в цьому контексті приводив думки українських політиків про те, що війська Директорії, що відступили з Києва, не хочуть битися з більшовиками, оскільки їх війська, як і більшовицькі, складаються з місцевих українських селян. Що червоноармійці на Українському фронті, переважно, українські – чернігівські та харківські, а російські частини зосереджені на сусідньому Південному фронті. На нараді членів Директорії та представників різних українських партій, що відбулася 5 квітня 1919 р. у Рівному, уповноважений соціал-демократ Ю. Чубук доповідав, що в «Жмеринці стоять більшовицькі частини **переважно з китайців та латишів** (виділено. – *М.К.*) та що після ліквідації нашого південно-західного фронту головні сили

⁹⁴ Карпенко Н. М... – С. 221.

⁹⁵ Карпенко Н. М... – С. 221.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

більшовиків кинуті на Бердичів»⁹⁶.

В думках політиків і військових, неодноразово висловлених на нарадах у С. Петлюри, зазначалося, що більшовики не мають достатньо надійних українських військ, а тому постійно перекидають з однієї ділянки фронту на інший якісь надійні частини. Наприклад, прибулий в середині березня 1919 р. з Києва до Проскурова соціал-демократ М. Драгомирецький в доповіді про стан справ на Україні зазначав, що «після залишення Директорією Києва в місто вступив невеликий загін, близько 1 000 осіб. Це було не військо, а банда. Почалися заворушення. Була велика загроза погрому. Тоді викликали **китайців, які є найкращими військами** (виділено. – *М.К.*). Після бою між ними і іншими військами було понад 80 чоловік розстріляно, в більшості богунців і тарашанців, решту відправили на фронт... На Україні більшовики мають лише 25 тисяч війська. З них менше половини росіян, у тому числі понад 5 тисяч китайців...»⁹⁷.

Підвищена оцінка якісного стану китайських формувань з боку командування Червоної армії розпочалася ще у другій половині 1918 р., коли ці формування перебували за межами України. Газети неодноразово повідомляли про самопожертву китайців, відзначаючи, що вони є кращими бійцями-інтернаціоналістами, «відіграють важливу роль» у червоноармійській масі, що вони дисципліновані, витримані і терплячі. «Стікаючи кров'ю, затикаючи ганчірками рани, кидаються вони в атаку», з бою «йдуть вони останніми». У повідомленні відділення інформації і зв'язку Реввійськради Південного фронту про стійкість в бою китайців-інтернаціоналістів 21-го Московського полку 15 листопада 1918 р. повідомлялося: «У полку 500 осіб китайців-інтернаціоналістів. Китайці дисципліновані, терплячі, стійкі в бою. **Вони відіграють велику роль** (виділено. – *М.К.*), своїм прикладом заражаючи і вимагаючи стійкості і хоробрості від наших червоноармійців, що вперше з'явилися на фронт. Китайці

⁹⁶ Карпенко Н. М... – С. 223.

⁹⁷ Карпенко Н. М... – С. 222.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

позитивно [впливають] на рядових червоноармійців: отримавши по кілька поранень, після легкої перев'язки залишаються в строю»⁹⁸.

Високу оцінку китайським добровольцям, де б вони не воювали, дав комісар Дербентського полку Ф. Яковенко: «Китайці виявилися відмінними бійцями. За них завжди можна бути спокійними: яка б важка обстановка ні створювалася, – вони ніколи не похитнуться, не відступлять». Таку оцінку їм давали багато офіцерів, включаючи командувачів армій та фронтів⁹⁹.

В ході боїв китайських підрозділів з частинами Добровольчої армії в 1918 р. згодом у загиблих білогвардійців знаходили листи, які вони не встигли відправити. У цих листах вони писали: «Сьогодні був жахливий бій. Ми билися з полком, що складається з одних китайців. Б'ються вони, як чорти, здається, що їх ні куля, ні шабля не бере. Лізуть і лізуть без кінця...»¹⁰⁰.

Л. Корнілов ще на початку ХХ ст. зазначав, що «китаець-простолудин володіє міцною статурою; він хороший хodeк, витривалий, невибагливий, працьовитий, слухняний, старанний і, як показує досвід, швидко засвоює техніку військової справи». І далі він підкреслював, що китайські війська «здатні не тільки до стійкої оборони, але і до енергійного наступу»¹⁰¹.

Українські частини в цей період поповнювалися не тільки одиночними китайськими робітниками, але й передислокованими з інших фронтів. Ось як описував свій шлях у Червону армію на Україну Цзян Лянь-фін, який після служби на Східному фронті виявився в госпіталі в Москві: «Я опинився один серед російських бійців. Оскільки я погано володів російською мовою, командир частини відрядив мене в 8-у роту Богунського полку, яким командував Щорс. Ця рота складалася з 180 китайських добровольців. Наш полк брав участь у

⁹⁸ Боевое содружество... – С. 121.

⁹⁹ Пын Мин... – С. 98.

¹⁰⁰ Лю Юн-ань... – С. 30.

¹⁰¹ Карпенко Н. М... – С. 193.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

визволенні Києва від петлюрівців...». Надалі 8-а рота брала активну участь у боях під Житомиром, Шепетівкою, Старо-Константиновим, Проскуровом. А всього в Богунському полку М. Щорса було дві роти китайців. За оцінками радянських істориків, також героїчно билася в складі 9-ї стрілецької дивізії Південного фронту 18-а рота, сформована на початку 1918 р. з китайців-гірників Донбасу, а потім перетворена в батальйон. Командиром її був Лі Шу-ан, його помічником – Вей Бін-чин¹⁰².

15 липня 1919 р. газета «Известия» Великолуцької Ради робітничих і селянських депутатів у статті «Герої» повідомляла про виняткову мужність групи китайців-кулеметників, що билися на Західному фронті. У важкому бою частина роти потрапила в оточення. У живих залишилася лише група китайців – кращих червоноармійців у роті, які кулеметним вогнем знищили велику кількість супротивника. Коли у бійців стали кінчатися набої, вони, не бажаючи здаватися в полон, «на очах супротивника, ставши на весь зріст, перестріляли один одного»¹⁰³.

Лю Юн-ань приводив показовий приклад, які стійкі китайці під тортурами і вміють зберігати таємницю: «Був такий випадок. Червоні загони були змушені поспішно відступити з Ново-Гуляєвці. Білим вдалося схопити двох китайців. Вони піддали їх жорстоким тортурам, били шомполами, підвішували вниз головою... вимагали, щоб їм сказали, скільки налічується бійців у червоних, хто їх командир і т. і. Обидва китайця могли б по-російськи відповісти, але вони померли під тортурами, не вимовивши ні слова»¹⁰⁴.

Учасник Громадянської війни А. Кусков згадував про самопожертву одного китайського добровольця в боях з білогвардійцями під Яснуватою 22 травня 1919 р. Тоді червоноармійський загін 74-го полку потрапив під вогонь денікінців з двох сторін. У цей критичний момент несподівано по противнику з флангу вдарив кулемет. Один китайський

¹⁰² Карпенко Н. М... – С. 199.

¹⁰³ Карпенко Н. М... – С. 196.

¹⁰⁴ Лю Юн-ань... – С. 31.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

доброволець підійнявся на стіг сіна, вирішивши відвернути вогонь противника на себе. Це врятувало багатьох бійців, але сам китаєць, прізвище якого невідомо, загинув (він згорів живцем разом зі стогом сіна).

У складі військ Західного фронту воював китайський батальйон Лю Гун-Ляна, який входив до складу 461-го полку. У запеклому бою на радянсько-польському кордоні полку було наказано будь-що утримати міст, який мав дуже важливе значення для радянського командування. На цей час у китайському батальйоні вже загинуло більше 120 чоловік, а у всьому полку залишилося трохи більше 400 осіб. Штаб радянського командування прийняв рішення підірвати міст і доручив це зробити китайському батальйону, що й було бездоганно виконано. Таких прикладів можна навести багато.

Одночасно з цим навесні 1919 р. з'ясувалося, що крім червоних партизанів, кількість яких потенційно оцінювалося в 14 тисяч багнетів, лави Червоної армії ніхто поповнювати не бажає. Командування все частіше стало заявляти про дезертирство і ненадійність частин.

1919 рік ознаменувався тим, що селянство України не бажало воювати за більшовиків. Вже 6 березня 1919 р. на другий день роботи 3-го Всеукраїнського з'їзду Рад у Гуляйполі зібрався з'їзд Військово-Революційної Ради повстанців-махновців. На ньому делегати висловили свій протест проти проведеної Тимчасовим Українським урядом аграрної політики, системи обрання делегатів на 3-й Всеукраїнський з'їзд Рад (з 1719 делегатів обрано 1435 комуністів і їм співчуваючих, що не відповідало реальному політичному спектру партій на Україні), утисків інших партій, дій ЧК і її особливих загонів в тилах, закриття газет та інших засобів інформації лівих партій, реквізиції хліба продармією, стану фронту, системи постачання військ і іншого. Селянство відповідно до Декрету про землю вже поділило землю та інвентар колишніх великих, з їхньої точки зору, землевласників. І раптом тепер це потрібно було повернути і вступити в комуні. Неприйнятні для селянства і були мотиви, з яких сільськогосподарська техніка та інвентар передавалися, перш за все, в комуні. Стан робочих із заняттям

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

України Червоною армією не покращився, навіть погіршився. 3 квітня 1919 р. голова Донецької губвиконкому в секретаріат ЦК РКП інформував:

«На заводах положення прямо безвихідне. Колишні гетьманські ставки малі, життя подорожчало неймовірно. Нових ставок ще не платять; зважаючи на відсутність грошових знаків не платять жалування робочим, не дають їжі хворим в лікарнях, не платять жалування медичному персоналу, який біжить. А в той же час піднімають продуктивність праці до рівня 1913 р., збільшуючи за лютий або березень продуктивність праці порівняно з листопадом 1918 р. в десять (10) разів! При цьому не те що премій не платять, а взагалі не платять за абсолютною відсутністю грошових знаків ...

Загальне положення Катеринославської губернії сумно в усіх відношеннях. Гостра продовольча криза. Безробіття і велика смертність серед голодних робітників. Заводи стоять. Робітники, які очікували, що Радянська влада пустить заводи, сильно незадоволені. Серед робітників посилено ведеться антисемітська агітація. Загальнополітичний рівень свідомості робітників – низький. Серед населення (обивателів), завдяки провокаційним чуткам, панує недовірливе ставлення до Радянської влади. Анархо-антисемітська агітація розкладає частини гарнізону... Навіть 80-й полк 9-ї дивізії, який прибув з Росії, розклався. Частини мародерствують, розкрадають народне надбання»¹⁰⁵.

Показовими з точки зору ненадійності червоних військ навесні 1919 р. є доповіді з фронту. Командир бригади Шкуть, перебуваючи під Бердичевом, 29 березня доповідав: «Становище на фронті погане, частини б'ються мляво, самовільно залишають позицію. Вчора самовільно знявся від П'ятигірок і Жидівців 6 полк. Він прийшов у місто, вимагав їжу і взуття. З великими зусиллями відправлена частка його на позицію. Зараз Жидівці зайняв супротивник. На житомирському напрямку розбігся майже весь 21 полк... (за винятком батальйону китаїців з цього 21-го Московського полку. – *М.К.*).

¹⁰⁵ Карпенко М. М... – С. 71-75.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Наші частини, які оперують на зазначених ділянках, сильно розкладаються під впливом втоми, нестачі продуктів, взуття. Резервів немає. Потрібно змінити деякі частини на нові». В цей же день начальник 1-ї дивізії також повідомляв, що «положення на бердичівському напрямку жахливе. Наскільки вчора було добре і переможно, сьогодні всі біжать у паніці, особливо 21 полк. Він піддався розкладанню. Майже **на всьому фронті** (виділено. – **М.К.**) жахлива паніка. Незважаючи ні на які накази, розстріли, полки, які біжать, під револьверами змушують спрямовувати ешелони на Бердичів, залишаючи фронт»¹⁰⁶.

Виникає питання, якщо на тлі дезертирства ситуація посилюється ще моральним розкладанням частин, то хто замінить дезертирів (перше) і хто зупинить деморалізовані в боях частини (друге)?

Аналіз оперативних зведень показує, що саме інтернаціональні частини як надійний останній резерв все частіше перекидаються на проблемні ділянки фронтів.

Однак надійних частин в розглянутий період було недостатньо. Коли в березні 1919 р. хтось повідомив у штаб Задніпровської дивізії в Олександрівськ, що на них рухаються повстанські загони Н. Махна, штаб Харківської групи охопила паніка. А. Скачко в телеграмі від 26 березня 1919 р. вимагав з Харкова негайної допомоги, посилаючись на те, що всі резерви на фронті. Він писав: «Зараз в Олександрівськ виїжджає член Реввійськради Тищенко з політпрацівниками і ротою **інтернаціоналістів...** (тут і далі виділено. – **М.К.**). Треба вживати екстрених заходів. Під загрозою опиняється лівий фланг моєї групи і правий фланг Донецького Басейну. На придушення повстання необхідно посилати тільки російські або **інтернаціональні частини. Місцеві війська для цього не годяться.** Прошу вжити заходів до самої екстреної висилки в Олександрівськ надійної частини ...»¹⁰⁷.

Але перекидання нових надійних українських частин було проблематично. На прохання А. Скачка дати надійні частини

¹⁰⁶ Карпенко Н. М. Китайський легион... – С. 224.

¹⁰⁷ Карпенко Н. М... – С. 228.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

В. Антонов-Овсієнко відповідав: «Зараз йде завзятий бій у Шепетівки і Тирасполя і наполеглива боротьба з куркульськими повстаннями **повсюдно** (тут і далі виділено. – *М.К.*). Крім того, **більше половини сил – місцеві формування, які розсипаються при перекиданні**»¹⁰⁸.

Навесні 1919 р. в центральній і західній частинах України надійних червоноармійських частин також було мало. Про їх розкладання говорить докладна характеристика командукра В. Антонова-Овсієнка. Який після перерахування довгого списку таких польових частин, зазначив: «Деяке розкладання спостерігається навіть в частинах і органах ЧК. 14 травня нами арештований і розстріляний голова ЧК у Фастові. 15 травня в Білій Церкві нами арештована частина співробітників ЧК, інші розбіглися». В. Антонов-Овсієнко відзначав, що «бродіння в наших частинах не дивні, швидше дивно те, що вони в більшості випадків не були особливо загострені і що ми з ними впоралися ... голою агітацією». Насправді приведення у підпорядкування розкладених частин відбувалося зусиллями особливих загонів, що склалися в основному з латишів, угорців та китайців. А в самому Києві В. Антонов-Овсієнко і М. Подвойський домовилися про створення «центру для почергового прочищення частин, що відкликаються з Укрфронту на Південний фронт»¹⁰⁹.

Тобто тих частин, які прямували на захист Донбасу і для виконання важливих завдань по придушенню повстань на Сході України і в Донській області проти козаків. «Центр з прочищення» складався з надійних особливих частин, включаючи іноземців. Вони були нечисленними, але ефективними. «Гола агітація» проходила успішно тоді, коли під дулами кулеметів китайців з особливих частин оточені мітингувальники-солдати видавали зі своїх лав активістів та підбурювачів, після розстрілу яких частину переформовували, а «чистка» вважалася завершеною. У червні 1919 р. нарком з військово-морських справ М. Подвойський, дізнавшись про те

¹⁰⁸ Карпенко Н. М... – С. 229.

¹⁰⁹ Карпенко Н. М... – С. 234.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

що в Києві є китайський батальйон Лю Шао-лю, віддав розпорядження влити цей батальйон до 1-го радянського комуністичного полку. Китайці взяли участь у придушенні заколотників 9-го київського полку.

Слід зазначити, що місцевих червоноармійців в цей період на Україні не влаштовувало ні матеріальне, ні грошове постачання, що викликало невдоволення в частинах, непокору начальству і відмову виступати на позиції. Аналізуючи особисті справи колишніх червоноармійців, доводиться констатувати, що величезна маса місцевих селян з цієї категорії в середньому 2-3 рази залишала службу в своїх частинах під різним приводом – захворів, погано себе відчув, вирішив відпочити, попросився у відпустку, а частіше всього – просто «залишився вдома» після чергового відступу Червоної армії з місцевості його проживання. І «залишався вдома» поки Червона армія знову не приходила в його село. У такій ситуації роль в армії інтернаціоналістів, яким за великим рахунком і йти-то було нікуди, зростала.

Але В. Антонов-Овсієнко, йдучи походом на Україну, сподівався на поповнення армії шляхом мобілізації. За планом командуючого фронтом на Україні повинно бути мобілізовано 8000 командирів і 216 000 червоноармійців, а фактично до 1 липня 1919 р. було 4000 командирів і 89200 червоноармійців.

Приплив добровольців у Червону армію майже припинився. До кінця травня 1919 р. лише в 55 повітах був проведений облік військовозобов'язаних за віком. З 900 тисяч взятих на облік, тільки 90 тисяч були мобілізовані в армію, тобто, як зазначав В. Антонов-Овсієнко, «принцип обов'язковості військовій служби радянській батьківщині залишився абсолютно не прищепленим українському селянству і робітникам»¹¹⁰.

На тлі розкладання червоних частин, масового дезертирства, знову мобілізовані червоноармійці з числа молоді поступалися якістю іноземцям з числа колишніх військовополонених. Командувач Українським фронтом

¹¹⁰ Карпенко Н. М... – С. 244.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

зазначав: «Тільки що мобілізовані маси, іноді натовп пійманих дезертирів, абияк збитий у подобу частини, кидалися нами прямо в бій. Звичайно, під натиском більш досвідченого і технічно сильного супротивника, ці маси бою не витримували. Проходило зазвичай кілька тижнів напруженої організаційної роботи, роботи безпосередньо на самому фронті, перш ніж нам вдавалося оговтатися від ударів противника і організувати успішний контрнаступ»¹¹¹. При цьому мобілізаційна лихоманка викликала велике зростання числа дезертирів.

Найбільше дезертирів з ЧА було в другій половині 1918 і в першій половині 1919 рр. На думку Д. Волкогонова, перші загороджувальні загони з'явилися в серпні 1918 р. на Східному фронті в 1-ї армії, якою командував М. Тухачевський. Однак, як показують архівні документи, такі ж загони з'явилися в серпні цього ж року і на південних ділянках фронтів. Фу Ві-фій у своїй власній справі відзначав, що влітку 1918 р. їх загін під Царициним переформували і «назвали Заграділовський (тобто загороджувальний. – *М.К.*) Китайський загін», в якому він служив під командою Зо Лот-ха до 1921 р.¹¹². Саме з китайців 1-го Ніжинського загону був утворений перший на Півдні китайський загороджувальний загін під командуванням Зо Лот-ха, тобто А. Золотенко, як його називали китайці-шахтарі з Донбасу.

Наказ голови РВР Республіки по військах і радянським установам Південного фронту № 65 від 24 листопада 1918 р. зокрема доводив:

«4. У всякій прифронтовій смузі розташовуються загороджувальні загони для лову дезертирів. Всякий солдат, який спробує чинити цим загонам опір, повинен бути розстріляний на місці.

5. Всі місцеві ради і комітети зобов'язуються зі свого боку вживати всіх заходів до лову дезертирів, двічі на добу влаштовуючи облави: о 8 годині ранку і о 8 годині вечора. Спійманих доставляти в штаб найближчої частини і в

¹¹¹ Карпенко Н. М... – С. 243.

¹¹² Карпенко Н. М... – С. 246.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

найближчий військовий комісаріат.

6. За приховування дезертирів винні підлягають розстрілу.

7. Будинки, в яких будуть приховані дезертири, будуть піддаватися спаленню»¹¹³.

У грудні 1918 р. Л. Троцький віддав розпорядження повсюдно формувати спеціальні підрозділи з функціями загороджувальних загонів. Він вимагав самої активної ролі заградзагонів, вказуючи, що «у багатьох випадках загороджувальні загоны зводять свою роботу до затримання окремих дезертирів. Тим часом під час наступу роль загороджувальних загонів повинна бути більш активною. Вони повинні розміщуватися в найближчому тилу наших ланцюгів і у випадку потреби підштовхувати ззаду відстаючих і нерішучих. У розпорядженні загороджувальних загонів повинні бути по можливості або вантажівка з кулеметом, або легкова машина з кулеметом, або, нарешті, кілька кавалеристів з кулеметами». При цьому Л. Троцький був проти висвітлення в газетах інформації про репресії в армії, а тим більше участь в них іноземців, в тому числі китайців. Ніхто цього розголосу не хотів і після закінчення Громадянської війни¹¹⁴.

Китайці не виявляються осторонь від повсюдно формованих загороджувальних загонів. У донесенні штабу Південного фронту Реввійськраді Республіки про облік інтернаціональних частин № 2205/оп від 10 грудня 1918 р. говорилося, що «у 8-й армії з військовополонених і частиною з китайців був складений невеликий загін інтернаціоналістів, тепер вже розформований. Краща частина інтернаціоналістів влилася у знову сформовані загороджувальні загоны»¹¹⁵.

Начальник штабу 10-ї армії 21 квітня 1919 р. просив дозволу у штабу Південного фронту про відряджання в річкову флотилію армії 23 моряків з 4-го інтернаціонального загороджувального загону сусідньої 9-ї армії. У зведенні за 1-15 жовтня 1919 р. відділення інформації і зв'язку політвідділу

¹¹³ Карпенко Н. М.... – С. 247.

¹¹⁴ Карпенко Н. М... – С. 249.

¹¹⁵ Боевое содружество... – С. 143.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Реввійськради Південного фронту про формування китайської роти при загороджувальному загоні 46-ї стрілецької дивізії говорилося: «Настрій бадьорий; дисципліна свідомо; командний склад хороший. У загоні формується інтернаціональна рота, яка складається в більшості з китайців. Для інтернаціональної роти необхідні політпрацівники-китайці і китайська література»¹¹⁶.

Кількісний склад загороджувальних загонів був відносно невеликий. Так, станом на 24 квітня 1919 р. 1-й надзвичайний загороджувальний загін Південного фронту налічував 65 чоловік.

Звичайно, перебільшувати вплив загороджувальних загонів на результат Громадянської війни не можна. Але слід підкреслити їх важливу роль в загальному механізмі функціонування Червоної армії при встановленні влади більшовиків, а також в окремі періоди ведення бойових дій. За друге півріччя 1919 р. з особового складу ВОХР в загороджувальні загоони було спрямовано 15 батальйонів чисельністю 9350 чоловік. Як відзначали радянські історики, за сім місяців 1919 р. в запасні частини Червоної армії відправлено 982 000 дезертирів і маршовими ротами на фронт – 286 тисяч. Це результат роботи і загороджувальних загонів, які, на перший погляд, були не чисельними. У наказі предкомдезертир України Артанова № 17 від 17 вересня 1920 р. підкреслювалося, що від результатів роботи комдезертир на 50% залежив успіх ліквідації Врангеля, польських окупантів, а також вирішення питання про зміцнення радянської влади України.

Напередодні боротьби з повстанцями М. Григор'єва на Україні форсованими темпами продовжували формуватися інтернаціональні частини. В Одесі в травні 1919 р. формувалися 3-й та 9-й інтернаціональні полки, які входили в інтернаціональну дивізію, і 1-й інтернаціональний полк особливого призначення при штабі 3-ї Української радянської Червоної Армії. З 31 травня 1919 р. 1-й інтернаціональний полк особливого призначення, залишаючись в оперативному

¹¹⁶ Боевое содружество... – С. 198.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

відношенні в підпорядкуванні начштабу 3-ї Української Червоної Армії, був включений до складу 1-ї бригади 1-ї інтернаціональної дивізії. У формовану інтернаціональну бригаду на початку червня 1919 р. з Нижнього Новгорода до Києва перекинуто 3-й стрілецький інтернаціональний полк. По дорозі до Києва в полк були влиті інтернаціоналісти у Воронежі, Орлі і Тулі. Тому назви полків, перекинутих в цей час на Україну з міст центральної Росії, хоча і носили імена цих міст, але за змістом були або повністю інтернаціональні, або частка іноземців у них була визначальною. Це стосувалося і частин, сформованих на Україні. Так, наприклад, сформований саме на Україні в першій половині 1919 р. 3-й Московський полк повністю складався з інтернаціоналістів.

Якщо оцінювати створені за першу половину 1919 р. на Україні інтернаціональні частини як абсолютно нові, а не перекинуті з інших регіонів і переформовані, то в таких частинах налічувалося всього 5249 нових інтернаціоналістів, які пройшли через офіційну процедуру вступу до лав Червоної армії¹¹⁷.

Але перекидання інтернаціональних частин на територію України з інших фронтів різко посилилося. Радянські історики відзначали, що у 1919 р. на Східному фронті військовополонені та біженці залишалися головним резервом для поповнення Червоної армії. Вони підкреслювали: «Незважаючи на те, що влітку 1919 р. число інтернаціоналістів в арміях Східного фронту значно скоротилася у зв'язку з розформуванням ряду підрозділів і перекиданням їх бійців на Україну для надання прямої військової підтримки Угорської Радянської республіки, їх кількість швидко поповнювалося за рахунок військовополонених і біженців, що вступали до лав радянських військ в районах, звільнених від білогвардійців»¹¹⁸.

¹¹⁷ Карпенко Н. М. Китайский легион... – С. 259.

¹¹⁸ Интернационалисты. Трудящиеся зарубежных стран – участники борьбы за власть Советов на Юге и Востоке Республики / под ред. А.Я. Манусевича. – М. : Наука, 1971. – С.131.

Лекція 7

Роль китайських та інших інтернаціональних підрозділів ЧА у завоюванні радянської влади на внутрішньому фронті (в тилу)

Для виконання належної якості обов'язків все частіше командування схиляється до набору іноземців не тільки в загороджувальні, але й каральні частини. В. Антонов-Овсієнко відзначав, що «для всієї території Української РСР було потрібно сформувати при кожному губвоєнкомі по одному каральному батальйону і при кожному повітвоєнкомі по одній вартовій роті. У таких містах, як Київ, Харків, Катеринослав, Сімферополь, Миколаїв, Одеса та ін., стала необхідність збільшити число батальйонів і одночасно навіть сформувати караульні полки. У травні 1919 р. виявилось, що при існуючому настрої місцевого населення норма наказу № 25 вже недостатня, тому округам було дозволено формувати додаткові караульні частини шляхом розгортання рот при повітвоєнкамах у батальйони»¹¹⁹.

Місцеві органи влади, відчуваючи свою нестійкість, не бажали розлучатися з інтернаціоналістами і відправляти їх для переформування в регулярні частини Червоної армії. Саме після таких переформувань інтернаціональні частини з інших міст Росії прямували на Україну. Причому проти відкликання інтернаціоналістів місцеві органи влади протестували і в Росії, і на Україні. Так, Пензенська рада в травні 1918 р. відмовила у переведенні інтернаціоналістів для переформування в Москву і далі на Україну, мотивуючи тим, «що ця частина є резервом і поповнює чехословацький полк... Крім того, ця частина виконує роль карального загону при приборканні куркульських повстань в губернії і ні в якому разі відпущена бути не може». У звіті німецької секції Федерації іноземних груп РКП (б) про роботу за 1918 рік також говорилося про особливу роль інтернаціоналістів: «... у всіх містах були створені загони

¹¹⁹ Карпенко Н. М... – С. 251.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

інтернаціоналістів, з яких більша частина билася на фронті, інші підтримували Радянську владу, беручи участь у придушенні контрреволюційних повстань, частина несла охорону радянських установ у різних містах...»¹²⁰.

На Україні китайські та інші змішані інтернаціональні частини широко залучалися до каральних операцій. Так, у донесенні про становище під Києвом від 10 квітня 1919 р. говорилося, що «для охорони порядку викликані в штаб Київського округу комендантська команда, взвод латиської вартової роти, інструкторські піхотні курси і загін Київської надзвичайної комісії... О 18 годині зведеної частиною, що складається з 15-го прикордонного полку, китайців та латишів, очищені від банд Куренівка і околиці...». Звичайно, можна задатися питанням, яку роль міг грати нечисленний загін китайців, якщо у тому ж Києві мався численний комуністичний гарнізон, що перевершував заколотників в кілька разів (у Київському гарнізоні числилося 3400 багнетів і 3 гармати), та ще й призначений для придушення повстань безпосередньо? Для оцінки «кількість – якість» червоних військ доречно навести свідчення В. Антонова-Овсієнка, який зазначав, що «при вторгненні банд в Київ (10 квітня) нам довелося вказувати командуючому групою: «Комуністичний полк розбігся, в місті ненадійно, руште загін особливого призначення»¹²¹. Сюй Молин підкреслював, що китайці на придушення повстань в Києві та його околицях виступали негайно і завжди домагалися результату, часто захоплюючи при цьому полонених. Він згадував, як, вийшовши з госпіталю, він «прибув до Києва. Місто вже було звільнене від білих, і 1-й Московський робочий полк пішов далі. Київській губернській міліції були потрібні люди, і я поступив в міліцію. Командиром нашого загону був Чжу Дянь-чень. Мене спочатку призначили командиром 2-го відділення, а потім заступником командира загону... У січні-лютому 1919 р. на Київ часто здійснювала нальоти одна з банд «зелених»... Після ліквідації цієї банди ЧК перевела китайських

¹²⁰ Боевое содружество... – С. 155, 160.

¹²¹ Карпенко Н. М. Китайский легион... – С. 253.

бійців з міліції в вартовий загін». Далі Сюй Мо-лин відзначав, що в квітні 1919 р. «вартові загони Києва були зведені в 4-й Радянський полк. 3-й батальйон полку, в який входили 7-а, 8-а і 9-а роти, був сформований з китайців. Командиром батальйону був Ван Лін»¹²².

Проти військ Зеленого в Черкасах діяли частини Богунського полку (включаючи дві роти китайців), 6-й полк і 1-й інтернаціональний полк. Неодноразово на боротьбу з Зеленим направлялися китайські інтернаціональні батальйони, наприклад, під командою Ко Гуа.

У донесенні польських контррозвідників про стан Червоної армії і тилу в квітні 1919 р., перехопленого управлінням Особливого відділу, говорилося, що «загальний стан радянської влади на Україні такий, що доводиться дивуватися, на чому вона тримається»¹²³. А трималася вона на рівномірно розподілених невеликих каральних, особливих і загороджувальних загонах з іноземного компоненту.

На об'єднаному засіданні Політбюро і Оргбюро ЦК за участю В. Леніна 2 червня 1919 р. слухалося питання «про направлення інтернаціональних формувань на Україну». Ухвалили: «Інтернаціональні формування, наявні на Україні, призначаються в 12 армію для дії в Галичині та Бессарабії»¹²⁴.

Лише тільки ця, 12-а армія, виділила для боротьби з повстаннями зі своїх частин вісім експедиційних загонів, чисельністю від 150 до 200 чоловік кожен. Поряд з польовими військами боротьбу з повсталими вели запасні частини, команди військоматів і батальйони військ внутрішньої охорони (ВОХР, надалі – ВНУС). До осені 1920 р. на Україні всі частини, що мали своїм призначенням боротьбу з бандитизмом, будуть зведені вже в 10 дивізій внутрішньої служби 3-х бригадного складу.

¹²² Карпенко Н. М... – С. 254.

¹²³ Карпенко Н. М... – С. 256.

¹²⁴ Карпенко Н. М... – С. 257.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

На початку травня 1919 р. М. Григор'єв перестав підкорятися командуванню Червоної армії і планував розвивати наступ своїх військ за чотири напрямки: Черкаси-Київ; Одеса; Катеринослав; Кременчук-Полтава. Як конкретно діяли інтернаціоналісти проти частин М. Григор'єва на Вінницькому напрямку видно з журналу бойових дій 2-ї Української стрілецької дивізії про операції 1-го Полтавського інтернаціонального полку та інших інтернаціональних з'єднань. Основний підсумок їхніх зусиль – до 30 травня «ліквідація банд закінчена»¹²⁵.

Аби підкреслити більшу надійність інтернаціоналістів у порівнянні з місцевими бійцями-червоноармійцями, доречно навести слова підтримки радянського уряду УРСР з боку червоноармійців, в тому числі і китайців, 1-го Полтавського інтернаціонального полку з резолюції, прийнятої ними 30 травня 1919 р. у Вінниці. У резолюції говорилося: «...даємо своє чесне пролетарське слово інтернаціоналістів, що всі, як один спаяні товариською дисципліною і свідомістю..., виконаємо всі приписи і накази, подаючи приклад революційної дисципліни і свідомості для перемоги робітників і трудового селянства, відкидаючи в сторону всі національні тертя і провокаційні чутки»¹²⁶.

Про наступ М. Григор'єва 10-11 травня на Катеринослав командарм 2-ї А. Скачко дав ґрунтовний рапорт. У переказі цього рапорту В. Антоновим-Овсієнком події розвивалися таким чином:

«...Загони Каменських і Верхньодніпровських робочих виявилися не організованими і опору не чинили... У 12 годині (дізналися з донесення. – *М.К.*) про заняття Запоріжжя. У середині міста в 57-му полку ведуться безрезультатні мітинги. Полк відмовляється виступати. Настрій 56-го полку ненадійний, вантажиться неохоче... О 17 годині приходять донесення, що деякі частини 56-го полку викинули білі прапори і перейшли на бік Григор'єва, інші частини відступають... Єдина надія на

¹²⁵ Боевое содружество... – С. 456-458.

¹²⁶ Боевое содружество... – С. 460.

інтернаціональний полк (тут і далі в документі виділено. – *М. К.*), що тримає входи в місто у залізниці, але він не може охороняти від обходу міста з півдня, а частини 40-го полку, які стояли біля Краснополя, зникли невідомо куди і зв'язку з ним немає. 57-й полк сидить в казармах і по донесенню політкому хвилюється. Політком боїться йти в полк, щоб його не вбили... **інтернаціональний** полк за ніч висунувся до Дієвки і разом з бронепоездом 10 веде бій, йому допомагають решта – рота 56-го полку та розрізнені купки комуністів, інші частини розбіглися ... Довелося чекати підходу 5-го кавалерійського полку... 1-й ескадрон його був пущений на розвідку берегом до Запоріжжя, а інші три з інженерними курсами, купкою комуністів, командою китайців Особливого відділу направлені в місто для боротьби з бандитами... Загін цей зайняв вокзал і очистив головні вулиці міста від бандитів»¹²⁷. Таким чином, основний підсумок роботи «купки комуністів» і китайців Особливого відділу на тлі розкладених «інших» червоних частин – місто очистили від бандитів.

Заколот М. Григор'єва настільки отримав розголос і підтримку, що загроза спалаху повстання на місцях після його придушення залишалася довго. Місцеві органи влади благали військове командування не забирати з міст и крупних населених пунктів інтернаціональні війська, бо владу цю місцеві мешканці враз зметуть. Показові доклади надійшли з Олександрії, Миколаєва та ін.

Волосний воєнком з Кривого Рогу повідомляв в ВУЧК, що «в Криворізькій волості повно григор'євських загонів, які перетворилися в банди погромників і грабіжників... Готується контрреволюційний виступ. Мобілізація комуністів проведена, але немає зброї, всі члени Виконкому під гвинтівкою, необхідна термінова допомога **інтернаціонального батальйону латишів, китайців** (виділено. – *М.К.*)»¹²⁸.

У цей період у багатьох частинах Червоної армії виявилися факти непокори солдатів своїм командирам.

¹²⁷ Карпенко Н. М. Китайский легион... – С. 264-265.

¹²⁸ Карпенко Н. М... – С. 267.

Ось одна з думок сподвижників Л. Троцького щодо причин такого явища: «Завдяки **територіальній** (тут і далі в документі виділено. – *М.К.*) ознаці формування та розташування, коли війська склалися з земляків однієї волості, повіту, губернії, билися тільки на своїй території, були тісно пов'язані зі своєю сім'єю, природно, настрій села швидко передавалося в армію. **Тому армія була ненадійна**. У військах бували випадки виступи проти ЧК, комуністів і євреїв. Мітингування, відмова йти на ту чи іншу ділянку фронту, **небажання йти «проти своїх»**, тобто придушувати виступи, – ось ті виразки, які треба було зжити в армії...»¹²⁹.

На чий багнетах трималася влада більшовиків в 1919 р., виразно показує і телеграма Н. Махна від 28 липня, у якій він оголошував про вбивство отамана М. Григор'єва. У телеграмі підкреслювалося, що «після цього не буде кому санкціонувати єврейські погроми, а чесно повставати трудовому народу проти контрреволюціонерів як Денікіна та інших, так і проти більшовиків-комуністів, насильно вводячих диктатуру за допомогою наймитів мадярів, китайців і латишів»¹³⁰.

Після розгрому частин М. Григор'єва, почалося переслідування вже учасників армії Н. Махна. Однак, виходячи з того, що сподвижники Л. Троцького визначали місцеві війська як ненадійні, можна, стверджувати що це були або інтернаціоналісти, або частини, які прибули з абсолютно далеких від України регіонів.

Як згадував учасник Громадянської війни А. Жидівка, він, командуючи роту, в 1919 р. був направлений в складі 1-го Луганського інтернаціонального полку в Гуляйполе (Гуляйполе) для придушення махновців. Ян Фу-ша також в 1919 р. зі своєю частиною був спрямований в Катеринославську губернію на боротьбу проти Н. Махна. Коли 2-й інтернаціональний полк розформували, Ян Фу-ша продовжив служити в особливому відділі 14-ї армії. Місцеві бійці, включаючи колишніх

¹²⁹ Карпенко Н. М... – С. 269.

¹³⁰ Карпенко Н. М... – С. 295.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

махновців, завзятості при каральних операціях проти загонів Н. Махна не виявляли, на відміну від бійців-інтернаціоналістів.

Роль китайців на фронтах Громадянської війни наприкінці 1918 р., особливо в першій половині 1919 р., дещо змінюється. Вони вже не просто будь-яка маса солдатів, їх починають цінувати і берегти. Крім функції безликого бійця на передовій, причому бійця самого надійного, додаються функції особливі: загороджувальні і каральні. Китайці все частіше опиняються в особливих частинах, окремих, резервних, загороджувальних, охоронних, каральних, частинах ЧК та інше. Не можна сказати, що в 1919 р., в порівнянні з 1918 р., китайські, як і інші інтернаціональні частини, використовувалися тільки як каральні або загороджувальні війська. Вони використовувалися скрізь, але всюди вони вже були на відміну від 1918 р., коли були потрібні будь-які бійці революції, на особливому рахунку. Як за функціональним призначенням, так і за тактичним використанням, – як останній, надійний оплот.

Як зазначав О. Ларін, китайські солдати відрізнялися особливою відданістю радянської влади, і «ця відданість була пов'язана з тією обставиною, що завербовані в Росію китайці виявилися в абсолютно чужому, незнайомому середовищі і військова служба стала єдиною опорою їхнього існування»¹³¹.

Радянські історики дуже коротко відзначали, яким чином китайці допомагали боротися більшовикам з внутрішньою контрреволюцією в складі загонів ЧК. Л. Жаров та В. Устинов в 1960 р. писали, що китайські комуністи в Росії вважали своїм партійним обов'язком захист революційних завоювань «не тільки на фронтах громадянської війни, але і в тилу. На місцях, де існували китайські комуністичні організації, представники китайських товаришів входили в місцеві органи Губернських надзвичайних комісій (Губчека)». У цьому зв'язку історик Н. Полонська-Василенко також відзначала, що у ЧК на Україні було багато латишів і китайців¹³².

¹³¹ Ларин А... – С. 57.

¹³² Карпенко Н. М... – С. 275.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Той порядок, який встановлювався ВЧК і каральними загонами в армії і в тилу, будувався виключно на червоному терорі. Ніхто, крім Леніна, не використав для внутрішнього терору в такій кількості інтернаціональний люмпен.

У Києві влітку 1919 р. налічувалося 16 різних ЧК: від губернської до відомчих. Була і «китайська» ЧК, в якій в ніч на 28 липня 1919 вбито близько 70 киян. У цій же ЧК практикувалася катування, коли людину закопували по шию в землю, поки він не втрачав свідомість або не вмирав.

Червоний терор був тому і ефективний, що спирався на прийшлий інтернаціональний компонент, тому що місцеві селяни і робітники відмовлялися брати в ньому участь, за винятком окремих «переконаних більшовиків і чекістів».

В охоронних і каральних частинах китайці знайшли свою нішу ще в 1918 р. Краще і надійніше, ніж іноземці, цей обов'язок не виконував ніхто. Тому й Леніна і уряд в основному охороняли латиші та китайці.

Чень Лі-де згадував, що у зв'язку з погіршенням обстановки на фронті його частина відійшла до Катеринослава. Спочатку їй доручили охорону заводів і радянських установ, а потім перекинули в Київ, де перетворили в Особливий залізничний батальйон по боротьбі з бандитизмом. На бійців батальйону була покладена охорона і підтримання порядку на всіх залізничних лініях і гілках України. «Усюди орудували озброєні банди по 70-80 чоловік, а іноді і по 300-500, – згадував Чень Лі-де. – Так що роботи було багато і дуже напруженою. Ледь повернемося з одного завдання, як отримуємо черговий наказ і негайно йдемо на інше. Іноді доводилося супроводжувати поїзди до Харкова або Одеси. У самому Києві нас призначали в нічний патруль або на пости... Іноді доводилося підніматися по тривозі три-чотири рази на тиждень. На завдання зазвичай виходили ночами. Якщо банди орудували біля залізниці, ми виїжджали на бронепоїзді. Здебільшого супротивник переховувався в лісах, знаходити і знищувати його було нелегко... Бої з противником зазвичай тривали години дві-три, і нам, як правило, вдавалося не тільки знищити банду, але і захопити полонених. Частина, в якій ми служили, мала гарне на

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

той час озброєння: станкові кулемети (водяного охолодження), польові гармати малого калібру і навіть гармати крупних калібрів, встановлені на бронепотяги. Ворог не раз випробував на собі хоробрість і боєздатність бійців-китайців і найчастіше відступав при першій ж їх появі»¹³³.

За офіційними даними, наприкінці 1920 – на початку 1921 рр. тільки у великих повстанських загонах налічувалося понад 100 тисяч чоловік, на боротьбу з якими було направлено дві третини регулярних військ, що діяли проти Врангеля¹³⁴.

У другій половині 1919 р. і на протязі 1920 р. китайські частини, спрямовані на передову, так само, як і раніше, постійно підтверджували свою надійність.

Якщо подивитися на стан Червоної армії в 1920 р. на Україні, то мобілізація до неї була на попередньому рівні. Всього на Україні за всі роки Громадянської війни було мобілізовано 252 000 місцевих робітників і селян. Показово, що за призовом 1-го Всеукраїнського з'їзду незаможних селян, в жовтні 1920 р. з Катеринославської, Харківської та Донецької губерній прибуло всього близько 3 тис. незаможників. У бюлетені Донецького губкому від 1 жовтня 1920 р. зазначалося, що 75% з мобілізованих на фронт проти Врангеля – це 18-річні юнаки.

Роль іноземців при наведенні порядку в ненадійних військах була як і раніше велика. Галицька армія до квітня 1920 р. була переформована і додана побригадно 41-й, 44-й та 45-й дивізіям Червоної армії. У 44-й і 45-й дивізіях галичани і китайці близько місяця воювали пліч опліч проти військ Директорії. Але 23 квітня повсталася 2-а бригада з 45-ї дивізії, а 24 квітня – 3-я бригада 43-ї дивізії. 14-а армія була спрямована на придушення заколотників. Командуючий Південним фронтом запросив у головкому для придушення повстань до 5 стрілецьких дивізії. І. Нагаєвський також відзначав, що з колишніх частин Галицької армії тільки 1-а бригада М. Барана у

¹³³ Карпенко Н. М... – С. 284.

¹³⁴ Бойко О. Д. Історія України в ХХ столітті / О. Д. Бойко. – Ніжин: Стиль, 1994. – С. 13.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

складі 44-ї дивізії (під Бердичевом) залишилася вірною більшовикам і понесла у спільних з ними боях великих втрат. Враховуючи втягування території України у війну з Польщею, перекидання сюди частин з інших фронтів, включаючи з Сибіру, Уралу, Туркестану, різко посилювалося.

Такі частини на Україні були для більшовиків на вагу золота, навіть восени 1920 р., коли активні військові дії котилися до завершення. Показова телеграма командувача Укрфронту, яка була послана В. Леніну 3 жовтня:

«...Частини армії надламані попередніми невдачами і, незважаючи на значні підкріплення, ударів ворога не витримують... дух військ надламаний, серед мас йдуть розмови про зраду, свіжих же резервів немає, становище ускладнюється дезорганізацією тилу. У самому Харкові у мене зараз немає жодної надійної частини... Відчуваю себе зі штабом фронту оточеним ворожою стихією... *Фрунзе*»¹³⁵.

І це сказано тоді, коли Червона армія радянської Росії у цілому мала найбільший кількісний склад – близько 5,5 млн. чоловік. Але вся справа в тому, що в цей період на одного бійця на передовій доводилося 10 службовців у тилових формуваннях: обслуговуючих, охоронних, залізничних, трудових, запасних та інших частинах. Тобто з цих 5,5 млн., як помітили А. Бубнов, М. Тухачевський і інші автори другого тому «Громадянської війни» (1928), тільки близько 580 тисяч бійців з польових військ завойовували перемогу на передовій¹³⁶. І серед них і інтернаціоналісти. Але оскільки інтернаціоналісти служили і в охоронних і каральних частинах, то до цих 580 тисячам слід додати ще й понад 300 тисяч активних багнетів з внутрішніх військ. З цього випливає, що майже на 900 тисяч найактивніших бійців на зовнішньому і внутрішньому фронті доводиться, навіть за оцінками радянських істориків, близько 300 тисяч

¹³⁵ Боевое содружество... – С. 452.

¹³⁶ Гражданская война 1918 – 1921 : в 3-х т. / под ред. А. Бубнова и др. – . – Т. 2. Военное искусство Красной Армии. – М. : Военный вестник, 1928. – С. 17.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

іноземців. Тобто кожний третій. При цьому інтернаціональні війська, як показують наведені вище документи, вважалися одними з самих надійних і на зовнішньому, і на внутрішньому фронті.

Проте слід мати на увазі різницю в мотиваціях вчинків в подібних ситуаціях китайців і місцевих червоноармійців. На відміну від умов ведення війни із зовнішнім ворогом, коли російський солдат виявляв безкомпромісність, мужність і героїзм, в умовах внутрішнього, громадянського конфлікту він, не будучи більшовиком, не виявляв такої рішучості, часто сподівався на поблажливність, на позитивний для себе результат після переговорів. Крім того, протягом 1919 р. командування і Червоної, і Добровольчої армій неодноразово видавало накази із закликом поблажливо ставитися до рядових бійців протиборчих армій, які опинилися у полоні. Тому дуже часто солдати протиборчих сторін при зустрічі один з одним спочатку вели переговори, мітингували, з'ясовували один у одного, «хто за що воює?», порівнювали, на чієм боці чисельна та військово-технічна перевага. А після цього або приймали рішення про те, хто до кого вступає в частину, або приймали бій, або мирно розходилися кожен своєю дорогою «до кращих часів», коли перевага в силі буде для однієї з протиборчих сторін більш сприятливою. Китаєць же, знаючи про те, що нічого хорошого його в полоні не чекає, окрім неминучої смерті за службу виключно у ЧА, завжди, навіть у безнадійній ситуації, чинив опір до останньої можливості.

Червоноармієць Яо Синь-Чен згадував, що «смерті ми не боялися, страшніший був полон. Білогвардійці люто ненавиділи червоноармійців-китайців. Якщо китайські бійці потрапляли їм в руки, з ними по-звірячому розправлялися: відрізали вуха, виколували очі, після жорстоких катувань їх розстрілювали. Тому ми твердо вирішили, що якщо вороги виявлять нас, будемо битися до кінця». Лю Юн-ань відзначав, що білогвардійці ненавиділи китайців, «вони жорстоко розправлялися з полоненими китайськими бійцями, піддаючи їх нелюдським катуванням і тортурам. Білогвардійців озлобляло

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

те, що ні залякування, ні обіцянками їм не вдавалося змусити китайців битися проти більшовиків»¹³⁷.

Б. Штейфон про ставлення командування Добровольчої армії до полонених на території України в 1919 р. писав, що «зазвичай кожна група полонених сама видавала комісарів і комуністів, якщо такі перебували у їх числі. Іногородці виділялися своїм зовнішнім виглядом або акцентом. Після виділення всіх цих елементів, яскраво ворожих білій армії, інша маса ставала незлобивою, слухняною й швидко сприймала нашу ідеологію»¹³⁸.

Таким чином, однією з якісних характеристик китайців-червоноармійців, що вигідно відрізняє їх від місцевих бійців, є їх рішучість боротися до кінця, уникаючи полону. Звідси відсутність у китайців мотивацій вести переговори з протиборчими частинами і розкладеними червоноармійськими підрозділами, їх безкомпромісність, беззаперечне та бездоганне виконання службових обов'язків.

Скільки ж всього китайських бійців перебувало в частинах Червоної армії у період 1919-1921 рр. на території України?

Був зроблений підрахунок шляхом складання чисельності китайців у всіх формуваннях, які були виявлені в процесі дослідження теми. У підсумку можна сказати, що в період з січня 1919 р. по 1921 р. включно на території України в різних військових формуваннях взяли участь понад 16 тисяч китайських бійців. З них близько 7 000 (понад 43%) мають місцеве, українське джерело формування, а понад 9000 бійців (понад 56%) – прибулі (передислоковані) із-за меж території України. Розподілені в малі загони по 75-150 чоловік (крім рот і батальйонів на передовій), вони відігравали важливу роль в конкретних епізодах у конкретних регіонах України протягом 1919-1921 років.

З урахуванням кількості червоногвардійських китайських бійців 1917-1918 рр. (понад 5 000 чоловік), можна говорити, що всього в період революційних подій на Україні 1917-1921 рр. в

¹³⁷ Карпенко Н. М. Китайский легион... – С. 156.

¹³⁸ Карпенко Н. М... – С. 161.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

червоногвардійських та червоноармійських формуваннях брали участь понад 21 тисячі китайців. Ця цифра говорить про помітне явище – участь китайців у революційних подіях на території України 1917-1921 рр. За нашими оцінками, на території України китайців воювало 25-30% від їх загальної кількості на всіх фронтах Громадянської війни в Радянській Росії.

Таким чином, в результаті дослідження ролі, яку грали китайці в окремих та змішаних інтернаціональних формуваннях як на зовнішньому, так і внутрішньому фронтах, можна вказати на такі особливі риси протікання Громадянської війни на території України. По-перше, місцеве населення політику більшовицького уряду на Україні, починаючи з 1919 р., не підтримувало. По-друге, лави Червоної армії місцеве населення з селян, на відміну від центральних регіонів Росії, навіть внаслідок примусової мобілізації істотно не поповнило. По-третє, Червона армія з місцевого компоненту дуже часто розкладалася, була ненадійна, породжувала дезертирів. По-четверте, надійними військами на передовій вважалися, в основному, інтернаціональні або немісцеві. По-п'яте, основу загороджувальних загонів в армії становили інтернаціональні частини, як самі надійні. По-шосте, каральні експедиції проти повсталих селян якісно проводили, в основному, інтернаціональні частини, у той час як місцеві контингенти зазвичай це робити відмовлялися. По-сьоме, ефективність червоного терору забезпечували іноземці. По-восьме, іноземці як правило, безумовно погоджувалися воювати скрізь, куди їх перекидало командування. І, по-дев'яте, в ході придушення повстань, після неодноразового відновлення радянської влади, ця влада на своїх територіях підтримкою місцевого населення не користувалася; місцеві органи радянської влади в селах і містах спиралися на штики «угорців, латишів і китайців».

Значення китайських і інших змішаних інтернаціональних формувань полягає в тому, що без них, як би вони не були в порівнянні з українськими менше чисельністю, радянська влада тільки зусиллями місцевих більшовиків встановитися і закріпитися не могла.

РОЗДІЛ III ДЕМОБІЛІЗАЦІЯ. ДОЛЯ КИТАЙЦІВ- ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Лекція 8

Особливості демобілізації китайців з лав Червоної армії

У контексті даної теми логічно коротко розглянути процес демобілізації китайців з частин Червоної армії. Слід відповісти на наступні питання: на яких організаційно-правових засадах йшов процес демобілізації; як відбувалася трансформація червоноармійців у трудівників мирних професій; як проявлявся в нових, післявоєнних, реаліях потенціал самих надійних борців за встановлення радянської влади, і чи проявлявся взагалі? Логічно сформулювати наступну тезу: якщо висновки про особливу роль китайців у період 1917-1921 рр., як значущої, вірні, то потенціал їх революційної активності повинен був певним чином проявитися і в перші повоєнні роки.

У 1921 р. протікали два важливих (з точки зору дослідження даної теми) процеси. З одного боку, із закінченням активних військових дій на фронтах проходила демобілізація та перекидання частин з території України на інші театри військових дій, а з іншого, відбувалося придушення ряду антирадянських повстань та інших форм протесту з боку населення України.

Відповідно до наказів по військовим частинам, комітетам з мобілізації та на підставі телеграми начальника адміністративного Південно-Західного фронту № 9612/маі (лютий 1921 р.) від військової повинності були звільнені всі іноземні піддані, які за царської влади вважалися такими (Англії, Франції та ін.), а також громадяни тих країн, які виділилися із складу Росії і нею визнані (Фінляндія, Польща в її адміністративних межах старого Польського царства без Холмщини, Волині, Гродненської губернії). Не вважалися іноземними підданими громадяни ще не визнаних Латвії, Литви, Грузії, Бессарабії. Загальним правилом вважалось, всі колишні піддані Російської імперії, що знаходяться на українській території, без розрізнення

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

національностей та релігій вважаються підданими Української Радянської Республіки і підлягають військовій повинності. Іноземні піддані, які добровільно вступили в Червону армію, звільненню від військової повинності не підлягали.

У тому ж 1921 р. з Середньої Азії відправлені всі інтернаціональні частини, бійці яких побажали повернутися на батьківщину, в основному до Європи. На відміну від європейців, деякі китайці продовжували ще служити в бойових частинах і різних правоохоронних органах.

Вже в березні 1921 р. повітовими комісаріатами України були оприлюднені накази, в яких пропонувалося відправити через найближчі губеваку додому біженців із Латвії, Литви, Естонії, тобто в землі, зайняті поки «ворогом», або які не увійшли до складу РРФСР. Поляків наказано взяти на облік і до початку евакуації забезпечити роботою. Колишніх військовополонених німецької та австрійської армій, звільнених у безстрокову відпустку з Червоної армії, пропонувалося направляти в Центроєвак до Москви. Про китайців не говорилося нічого. Однак в Державному архіві Донецької області збереглося два свідоцтва про перші спроби відправки китайців на батьківщину навесні 1921 р. Так, у посвідченні червоноармійця Фін Фу-рина В. Ф., виданого в квітні 1921 р. штабом 16-ї Окремої бригади Донецької дивізії військ ВЧК України (ВУЧК), говорилося, що він прямує до Москви в Центроєвак як іноземець. Причому, як виявилось, виїхати до Китаю, це ще не означало поїхати безповоротно. Чин Хо-хай свідчив: «У 1921 р. нас демобілізували в Китай, доїхали до Маньчжурії, нас заарештували. Я звідти втік до Росії» і опинився знову в Харкові¹³⁹.

Китайці, знаючи про те, що за службу в Червоній армії їх ніхто в Китаї не чекає, старалися до останньої можливості не демобілізуватись. Показовим є рапорт китайців від 20 червня 1922 р. (м. Чита):

«Доповідаю, що ми прибули з Ростова на Дону в числі 27 чол., вагон № 296, 275, в розпорядження свого штабу, але штабу

¹³⁹ Карпенко Н. М. Китайский легион... – С. 322.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

тут не виявилось, так як штаб відправлений у м. Ташкент. Всі ми знаходилися з першого дня революції весь час на фронті, а тому російське місце знайоме і ми просимо, щоб нас відправили в Росію в розпорядження штабу китайського окремого загону або в 5-у армію. Просимо надіслати нас тому, що тут близько китайський кордон, а Китайською республікою забороняється служити тут в армії або в якій-небудь установі, їхати за кордон, на батьківщину ми теж не можемо, нас туди не пускають, бо, кажуть, що ми просякнуті революційним духом. Всі ми просимо не відмовити в нашому проханні. Цо Ся-дю»¹⁴⁰.

В кінці 1921 р. у 116-му батальйоні ВЧК, який боровся проти повсталих на Україні селян, демобілізували всіх старше 30 років. Багато китайських добровольців, на відміну від місцевих селян і робітників, не хотіли йти з армії, приховуючи свій вік. У цьому полягає **перша особливість** демобілізації китайців з лав Червоної армії. Тим не менш, Цзян Лянь-фін в 1922 р. був демобілізований. Але ще вісім років він пропрацював в органах міліції в Полтаві, де брав і раніше найактивнішу участь в придушенні селянських повстань.

Весь 1921 р. інтернаціоналісти в складі особливих частин і міліції активно придушували численні осередки повстань. Тільки в квітні 1921 р. загони Н. Махна доходили загальною чисельністю до 15 000 чоловік. При цьому керівництво Радянської Росії намагалося одіозних в очах місцевого населення інтернаціоналістів поступово демобілізувати, а їх частини розпустити. Але командування інтернаціональних частин часто висловлювало протест проти розформування і заявляло про намір ще повоювати, що складає **другу особливість** даного періоду. Показовим є рапорт проти розформування командира 1-го Туркестанського інтернаціонального полку, який 16 лютого 1921 р. писав: «...вважаю обов'язком донести, що ввірений мені 1-й Туркестанський інтернаціональний полк за безприкладні геройські подвиги нагороджений орденом Червоного Прапора, що видно з доданих при цьому документів, а тому згідно із

¹⁴⁰ Китайские добровольцы... – С. 157-158.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

статусом про нагороди розформований бути не може». Більш того, полк грає «велику роль в розгромі банд» на території Старобільського повіту Харківського військового округу¹⁴¹.

У таких умовах китайці прагнули продовжити службу в особливих частинах, в тому числі і при ЧК. Колишній доброволець 108-го залізничного полку Чень Лі-де після розгрому білогвардійців на Україні служив в загонах особливого призначення при ВЧК, брав також активну участь у «ліквідації бандитизму». Після участі в боях на Польському фронті інший червоноармієць Чжан Цзи-сюань також служив у військах внутрішньої безпеки в Києві, Харкові та інших містах. При цьому йому не одного разу доводилося брати участь у боротьбі з «контрреволюційними бандами». Колишній командир роти Су Ло-дю після закінчення війни служив в органах ЧК в Ростові, Одесі, Читі, Благовещенську і Москві.

У післявоєнний період на Україні частини особливого призначення продовжували відігравати важливу роль. У 1922 р. ЧОП ще більшою мірою, ніж в 1921 р., вели бойові операції проти повстанців. Вже в січні 1922 р. на військовий стан була переведена частина військ особливого призначення. На Україні на військовому становищі перебували ЧОП Миколаївської та Подільської губерній. Відповідно до вказівок ЦК РКП (б), тисячі чопівців України, Північного Кавказу та Поволжя брали участь у проведенні продовольчих заготівлях. З березня 1922 р. частини особливого призначення не можна було використовувати для придушення дрібних банд, цим повинна займатися міліція. У порівнянні з іншими регіонами колишньої імперії, в 1922 р. на Україні і в Криму в рядах ЧОП нараховувався 4851 боєць, тоді як у Сибіру – 2584, в Грузії – 602, на Західному фронті – 568 осіб. Всього, за даними командування, з 1 січня по 1 серпня 1922 р. в боях брало участь понад 20 тисяч бійців ЧОП. Причому придушувалися в 1921–1923 рр. представники робітничого класу, диктатура якого нібито і була встановлена. Розформовані частини особливого призначення були тільки в 1924–1925 роках.

¹⁴¹Боевое содружество... – С. 497-498.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Ще однією можливістю для використання армійського досвіду щодо китайців з'явилася служба в рядах міліції. У 1921 р. на підставі рішення X з'їзду партії деякі частини Червоної армії почали поступово переводити на територіально-міліційну систему. Процес залучення китайців, як і інших колишніх червоноармійців, до лав міліції регулювався низкою наказів та інструкцій. Згідно з наказом Революційної Військової Ради Республіки № 284 (1920 р.) почався прийом на службу в ряди міліції колишніх червоноармійців 1891 і раніше років народження. Він доповнювався Інструкцією Ради Робітничо-Селянської Оборони від 13 лютого 1920 р., підписаною В. Леніним. У цій інструкції говорилося, що вступити в міліцію може кожен червоноармієць, грамотний, віком понад 28 років, який прослужив не менше 6 місяців на фронті і внаслідок поранення чи хвороби евакуйований у тил, в лікувальний заклад, відпустку для поправлення здоров'я.

Привабливість служби в міліції підкріплювалася і відповідними мотиваціями. У постанові Ради Народних Комісарів УРСР від 19 грудня 1922 р. «Про встановлення твердих норм забезпечення працівників міліції», гарантувалася заробітна плата за 13-ма розрядами. Зарплата молодших міліціонерів за 1 розрядом, до якого в основному відносилися китайці, становила 7500 рублів. Встановлювалася норма забезпечення на день: м'яса – 32 золотники; хліба – 2 ф. 48 з.; борошна – 1,84 ф.; крупи – 0,32 ф.; риби – 0,32 ф.; солі – 0,07 ф.; цукру – 0,08 ф. П'ять разів на тиждень видавалося м'ясо, два рази – риба. Паперу курильного – 4 книги на місяць, сірників 3 коробки; тютюн (махорка) 5 золотників у день. Речове забезпечення для міліціонера становило: шинель суконна – 1 на рік, френч формений суконний – 1, френч з паперової тканини – 1, брюки формені суконні – 1, брюки з х / п тканини – 1, кашкет літній – 1, шапка зимова – 1, чоботи – 3 на рік, білизна (3 сорочки, 3 кальсонів, 3 утиральника, 3 носових хустки) – на рік; теплі речі: по одній сорочці, кальсони, сукняні онучі (пара) і пара рукавичок та білизна спальна¹⁴².

¹⁴² Карпенко Н. М... – С. 333.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Постановою ВУЦВК від 8 серпня 1922 р. з 1 серпня на сімейства працівників міліції поширювалися всі права і переваги, що надавалися сім'ям військовослужбовців Червоної армії, не виключаючи пільг на продподаток.

При вступі в міліцію китайці підписували «Зобов'язання»: прослужити в її рядах не менше року, «нешадно придушувати всі виступи проти Радянського уряду» і т.і.¹⁴³.

Надходження китайців, як колишніх червоноармійців, в масовій кількості на службу в правоохоронні органи (міліцію або ЧК) складає **третью особливість** їх демобілізації з лав Червоної армії. Цей процес, починаючи з 1920 р., підтверджується архівними документами на протязі майже 10 років після закінчення Громадянської війни. При цьому багато хто з колишніх китайців-червоноармійців стояли на обліку в правоохоронних органах як іноземці – «китайсько піддані», що було явищем не частим. Наприклад, у списках відділу міліції Луганського повіту від 27 серпня 1921 р. з колишніх червоноармійців значилися на посаді молодшого міліціонера 7 «китайсько підданих»¹⁴⁴.

При надходженні на службу в міліцію китайці, як і всі інші, проходили перевірку – здавали своєрідні екзамени. Наприклад, вступаючий до Луганської окружної міліції і карного розшуку у листопаді 1926 р. Сун Су-дин отримав з предметів наступні оцінки: російська (мова, усно) – «задовільно»; письмові – з української (мови), арифметики, географії, політграмоті – «слабкий»; стройовий статут, статут гарнізонної служби, стрілецька справа – «задовільно»; спеціальна міліцейська справа – «слабкий». Такі ж приблизно оцінки й у інших вступників-китайців до міліції. У період «українізації» кожен вступаючий в міліцію, незалежно від громадянства та національності, давав підписку із зобов'язанням вивчити українську мову в 6-ти місячний термін, в іншому випадку він підлягав звільненню. Немає документального підтвердження, що хтось з китайців потім був звільнений з

¹⁴³ Карпенко Н. М... – С. 334.

¹⁴⁴ Карпенко Н. М... – С. 334.

приводу того, що не вивчив українську мову. Це говорить про особливе, поблажливе, відношення партійних органів та керівних органів міліції до колишніх учасників Громадянської війни з числа китайців, бо як правило, ніхто з них не володів українською мовою.

В цілому китайці службу свою в міліції несли добре, так само, як і воювали на фронті. За це вони не раз заохочувалися керівництвом. Протоколом загальних зборів працівників промміліції Артемівського промислового району від 21 листопада 1928 р. зафіксовано висунення міліціонерів для преміювання. Серед семи претендентів і китаєць Лі Дін-чин Михайло¹⁴⁵. У рапорті начальника Луганської окружної міліції Довбуша начальнику міліції УРСР з нагоди 10-річчя заснування робітничо-селянської міліції УРСР представлений для нагородження молодший міліціонер Центрального міського району м. Луганська Лю Сі Олексій. У характеристиці Лю Сі говорилося, що він працює в міліції з 1922 р., колишній червоногвардієць, дисциплінований, стриманий, служить прикладом іншим співробітникам. За всю службу на нього не накладалося жодного дисциплінарного стягнення. Поряд з іншими 4 міліціонерами він нагороджений наркомом НКВС УРСР зброєю (револьвером). У списках нагороджених до 10-річчя міліції керівництвом Луганської окружної міліції також нагороджений молодший міліціонер Кадієвського району Лю Тун Василь. Його нагородили костюмом.

Четвертою особливістю звільнення китайців з лав Червоної армії була цілеспрямована їх відправка на ті підприємства, з яких вони добровільно вступали до Червоної гвардії, партизан або безпосередньо Червоної армії. Ця особливість є єдиною з чотирьох, коли китайці не відмовлялись від пропозиції, бо вони повертались до того, що вміли робити до революції в Росії, та на умовах обіцяного матеріального та фінансового забезпечення, що дозволяло їм пережити час, поки вони зможуть заробити грошей та виїхати на свою батьківщину.

¹⁴⁵ Карпенко Н. М... – С. 337.

Лекція 9
Сфери зайнятості китайців на виробництві
та їх доля в післявоєнний період

Починаючи з кінця 1921 р., з бойових частин мобілізуються в першу чергу робітники тих професій, які конче потрібні були для відновлення промислового виробництва. Одною з пріоритетних була вугільна галузь, куди організовано спрямовувались цілі команди шахтарів, у тому числі китайців. Але цей процес треба розглядати паралельно з питанням про громадянство колишніх підданих китайської держави.

Починаючи з травня 1922 р. на виконання вимог НКВС у всіх губернських містах УРСР були прийняті накази, які зобов'язували усіх іноземних підданих пройти перереєстрацію і стати на облік за місцем проживання. Наказ Донгубвідділу управління від 29 вересня 1922 р. оголошував про реєстрацію та перереєстрацію іноземних громадян у 2-х тижневий термін. Для цього іноземцям потрібно було надати паспорти або замість них тимчасові посвідчення, анкети (5 шт.), 3 завірені фотографії.

Багато іноземців зібрати необхідні документи в строк не змогли. Адже підтверджуючі документи, наприклад паспорта, були безповоротно загублені в ході Громадянської війни або стали недоступні, оскільки до війни зберігалися в архівах приватних підприємств. Іноді іноземці надавали не три, а дві фотографії. І цього було достатньо, щоб вони не пройшли перереєстрацію. На чисельні запити з місць, як поступати з тими, хто не пройде реєстрацію, давалися однотипні відповіді вищестоящих органів. Так, відділом Управління Луганського повіткому в листі на запит Лозово-Павлівського волісполкома від 5 лютого 1923 р. пояснювалося, що реєстрація (перереєстрація) іноземних підданих повинна відбуватися у відповідності з наказом Донецького губуправління № 167 (1922 р.). При цьому підкреслювалося, «що іноземці, не зареєстровані до 10 грудня 1922 р., будуть вважатися механічно переведеними в підданство УРСР»¹⁴⁶.

¹⁴⁶ Карпенко Н. М. Китайский легион... – С. 325.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

На підставі цього, Лозово-Павлівський райвиконком у своєму листі Луганському Повітісполкому від 16 квітня 1923 р. доповідав, що всі проживаючі в нашій волості іноземці автоматично переведені «в Русское» підданство і взяті на облік по військовому відділу¹⁴⁷.

Автоматичне переведення іноземців в українське (а за інерцією на місцях частіше вказували «руське») підданство не гарантувало їм спокійного і комфортного життя на території УРСР. Одночасно з процесом перереєстрації за вказівкою НКВС на місцях складалися списки іноземців, в яких особливо фіксувалися їх «класова приналежність і психічна благонадійність». Однак на відміну від представників інших національностей, ніяких документальних даних про утиск китайців, а тим більше колишніх червоноармійців, в даному контексті не виявлено.

Надалі, до кінця 1922 р., процес реєстрації іноземців, оформлення анкет, паспортів, дозволів на проживання, їх видачі був упорядкований, плата за видачу паспортів іноземцям була скасована. Судові, адміністративні та інші репресивні дії по відношенню до польських біженців та військовополонених припинені. Проїзд же китайців на батьківщину до 20 квітня 1923 р. був як і раніше закритий. А з цього часу в смугу відчуження все одне можна було в'їхати тільки за дозволами відповідних відділів губернських управлінь.

У період 1922-1925 рр. реєстрація китайських робітників проводилась вже Союзом китайських робітників на Україні. Він проіснував до 9 січня 1925 р. У подальшому робота була зосереджена в ЦК нацменшин ВУЦВК і ВУСПС.

Статут Союзу китайських робітників на Україні, затверджений НКВС, був розісланий в листопаді 1922 р. У супровідних листах йшлося, що надалі (до особливого розпорядження) Союзу надається право видавати тимчасові посвідчення китайських робітників, на підставі яких губернські відділи управління (Губвідуправ) визнавали їх іноземцями. Союзу надавалося також право засвідчувати особу і

¹⁴⁷ Карпенко Н. М... – С. 325.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

завіряти фотокартки. Членам партії з числа китайців міг бути наданий дозвіл на носіння зброї. Наприклад, Юзівський окружний комітет КП(б)У дав згоду від 4 січня 1924 р. на клопотання Спілки китайських робітників Юзівського виконкому про видачу Лю Ва-са дозволу на право носіння зброї згідно партійного квитка за № 1842, що говорить про особливе становище колишніх червоноармійців і довіру до них з боку влади України.

Тепер члени Союзу, на відміну від 1920-1922 рр., самі контролювали процес перереєстрації китайських підданих і впливали на вирішення своїх питань в місцевих органах влади. У протоколі загальних зборів «Про реєстрацію робочих китайців, перевірі їх документів» від 30 грудня 1923 р. є рішення: «До 15 січня 1924 р. закінчити видачу всіх документів. До тих, хто не з'явився, прийняти репресивні заходи». А в п.2 цього рішення йдеться про те, що китайці свого часу приїхали допомогти Росії, і віддали для цього багато сил, а тому вимагають від влади, щоб їх не сміли звільняти в процесі скорочення робочих місць. Досить рішуча і смілива вимога колишніх учасників Громадянської війни до місцевої влади України, які, до речі, ця вимогу не проігнорували. Також місцеве відділення просило правління рудників відразу утримувати з заробітної плати китайських робітників по 50 копійок золотом як членські внески в Союз китайських робітників на Україні. Але на це був протест Сталінського міськвиконкому, в якому говорилося, що це утримання незаконно, що членські внески – справа добровільна і стосується тільки самих членів Союзу¹⁴⁸.

У цей період китайські робітники при вступі на роботу на підприємства групами укладали з адміністраціями колективні договори (частіше терміном на 1 рік), після чого адміністрація підприємств зобов'язувалась вчинити повний розрахунок та не чинити китайцям перепон у відправленні їх на батьківщину.

На користь особливої довіри за минулі заслуги при завоюванні радянської влади говорять численні факти про те,

¹⁴⁸ Карпенко Н. М... – С. 329-330.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

що з числа китайців-червоноармійців підбиралися агітатори для поїздок з території СРСР у Північний і Південний Китай. З їх числа також підшукували «людей Сходу, дисциплінованих в партійному сенсі і здатних працювати за кордоном для Радянської Росії в якості секретних агентів розвідки»¹⁴⁹.

Яо Синь-Чен після повернення в Китай в 1933 р. був комуністом і працював в шанхайській підпільній організації. Колишній червоноармієць Ван Хун-сюнь після закінчення Громадянської війни за рекомендацією китайської осередку РКП(б) поступив на навчання в Комуністичний університет трудящих Сходу (КУТС), який відкрився влітку 1921 р. у Москві. Серед тисячі студентів (китайців, корейців, індійців і японців) на китайському відділенні налічувалося більше сорока слухачів. За період з 1921 по 1924 рр. тут отримали освіту ряд китайців, які відіграли в історії Китаю значну роль. Серед них: Жень Бі-ши – пізніше секретар ЦК КПК; Чжао Ши-янь – комуніст, загинув у 1927 р. від рук гомінданівців; Ван Жо-фей – пізніше член ЦК КПК; Сяо Цзін-гуан – член ЦК КПК у 50-ті рр., командувач військово-морським флотом КНР; Сюй Чжи-чжень – віце-голова Всекитайської федерації профспілок у 50-ті рр. та інші.

Лі Фу-цин в 1922 р. почав навчатися в загальноосвітній школі при 6-ї кавалерійської дивізії та в цей же час вступив у комсомол. Навесні 1923 р. його направили на навчання в Московське військово училище. Влітку 1926 р. після випуску з училища Лі Фу-цин в силу необхідності був направлений в якості перекладача в Донецький вугільний басейн, де на шахтах працювало більше трьох тисяч китайських робітників, що не знали російської мови. У 1932 р. він повернувся на батьківщину, а в 50-ті рр. ХХ ст. він працював в інженерному відділі будівельних військ Синьцзянського військового округу.

Маючи певні зв'язки з Китаєм, деяка інформація про стан народу в ньому періодично потрапляла до відома тих китайців, які перебували у СРСР. Про ті порядки, які встановили в 30-ті рр. на окупованій території Китаю японці, також частково

¹⁴⁹ Карпенко Н. М... – С. 340.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

було відомо. У порівнянні з Китаєм, життя в Радянській Росії для китайців представлялося кращим. Застосування своєї праці китайці, що поки не в'їхали додому, знайшли практично у всіх галузях народного господарства. Партійні органи тримали під пильною увагою роботу серед китайських робітників.

У протоколі від 8 грудня 1925 р. засідання президії Сорокинського (м. Краснодар) комітету профспілки гірників говорилося про необхідність залучення робітників-китайців в культурно-масову роботу, процес ліквідації неписьменності, про необхідність випускати для китайських робітників газети на китайській мові¹⁵⁰.

Китайців за ударну працю на виробництві намагалися гідно захопити. Деякі з них могли і просунути службовими сходами. Ка Фу Яків до початку німецької окупації Краснодона в 1942 р. був начальником дільниці на шахті 1 БІС, а потім і комуністом-агітатором на цій же шахті.

До 16-ї річниці Червоної армії рішенням Сталінської обласної партизанської комісії від 11 березня 1934 р. колишній червоний партизан Лю Тон-фу премійований костюмом як кращий бригадир радгоспної виробничої бригади ім. Петровського. Як розповідав одній із газет колишній червоноармієць Шан Чжень, якщо у 20-30-ті роки рядовий місцевий шахтар видавав на гора в середньому по три-чотири вагонетки вугілля за зміну, то кожен шахтар-китаєць з бригади Шан Чжень видавав в середньому по шість і більше. Держава «з метою підвищення продуктивності праці створила спеціальні столові для передових робітників-ударників. Тут було і вино, і м'ясо, і білий хліб. Шан Чжень і багато інших шахтарів-китайців своєю самовідданою працею завоювали собі почесне право харчуватися в такій їдальні» – писала газета. За старанність і сумлінне ставлення до праці Шан Чжень в 1928 р. був призначений гірничим майстром. Його бригада на півроку раніше терміну завершила виконання завдання по першому п'ятирічному плану, перевиконавши його більш ніж удвічі. Бригада отримала в нагороду від держави кілька ящиків

¹⁵⁰ Карпенко Н. М... – С. 350.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

книг і одягу. У роки другої п'ятирічки вона знову достроково завершила виконання виробничого завдання. З тих пір Шан Чжень став одним з кращих передовиків виробництва – стахановцем, його великий портрет висів у клубах донецьких шахтарів, про його трудові подвиги розповідалося всюди на дошці пошани. «Після виконання другого п'ятирічного плану він був премійований тритижневою путівкою в санаторій на Чорноморському узбережжі»¹⁵¹.

На краснодонських рудниках, розташованих поряд з антрацитівськими, де працював Шан Чжень, бригади з китайців-шаhtarів також перевиконували норми видобутку вугілля. Краснодонська газета «Ударник» в листопаді 1930 р. повідомляла, що бригада китайців-шаhtarів, в якій працювали Фу Шуй (бригадир), Хан-хо, Нью-до, Лю Фо-на, Ван Сі-ни та інші, вже в жовтні виконала річний план видобутку вугілля на 118%. А до чергової річниці жовтневої революції бригада китайців зобов'язується добувати за зміну не менше 34 вагонів вугілля замість 25 за планом.

Періодично колишніх червоноармійців запрошували на великі урочисті прийоми. Сюй Мо-лин згадував, що в 1932 р. в Києві відбулася зустріч учасників жовтневої революції і Громадянської війни, на якій були присутні представники від усіх частин Червоної армії. «Командирів-китайців запросили зайняти найпочесніші місця в президії. Всім бійцям, присутнім на вечорі, були вручені пам'ятні медалі, а тим, хто не міг приїхати, їх прислали поштою»¹⁵².

Китайці рідко зверталися до влади з якимось проханнями. Як колишні червоногвардійці і червоні партизани, на відміну від червоноармійців, вони забезпечувалися більш істотними пільгами. Спочатку було прийнято постанову Всеукраїнського Центрального виконавчого Комітету і Ради Народних комісарів УРСР «Про пільги і переваги колишнім червоним партизанам и червоногвардійцям, а так само військовим службовцям Робітничо-Селянської Червоної армії й Робітничо-Селянської

¹⁵¹ Карпенко Н. М... – С. 350-351.

¹⁵² Карпенко Н. М... – С. 351.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

Червоної Фльоти та їх родинам у зв'язку з десятиріччям Робітничо-Селянської Червоної армії» від 28 лютого 1928 р. Дія постанови поширювалося на всю територію УРСР, включаючи Автономну Молдавську Соціалістичну Радянську Республіку (п.30). Згідно неї з господарств колишніх червоних партизанів і червоногвардійців списувалися недоїмки та пеня за єдиним сільськогосподарським податком станом на 1 жовтня 1927 р., а також недоїмка і пеня з усіх місцевих податків і зборів, які будуть числитися на 23 лютого 1928 р. Це поширювалося і на червоноармійців, зазначених гарною службою в Червоній армії, і інвалідів Громадянської війни. Надавалися пільги в галузі сільського господарства та сільськогосподарського кредитування, виділялося чисте сортове посівне насіння на пільгових умовах, а також пилісоматеріали. Певні пільги вводилися в галузі охорони здоров'я, соціального забезпечення та отримання освіти. Діти червоногвардійців і партизан звільнялися від сплати за навчання в школі, а стипендії у навчальних закладах в першу чергу надавалися їм. Також передбачалося забронювати певний відсоток місць для їх навчання у вищій школі. Переведеним у розряд куркулів і позбавленим виборчого права червоногвардійцям ця і наступні постанови ніяких пільг не надавали. Однак жодного китайця, позбавлених пільг, з цієї категорії не виявлено. Слід сказати, що пільгами користувалися не тільки окремі громадяни, але й члени колективних сільськогосподарських підприємств, у яких не менше 50% склали колишні червоногвардійці і партизани. Вони в першу чергу наділялися землею, забезпечувалися тракторами, мінеральними добривами, засобами по боротьбі зі шкідниками, звільнялися повністю від сплати сільськогосподарського податку протягом двох років з моменту заснування підприємства.

Через утворені у містах та районах партизанські комісії йшов розподіл промислових товарів, продовольства, державних коштів на санаторно-курортне лікування колишнім червоногвардійцям. Кожен з них був закріплений за підприємствами для отримання допомоги. Важливою пільгою було одержання дозволу на роздрібну торгівлю з лотків, питних

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

і закусочних закладів, магазинів, атракціонів і всього іншого, що давало можливість вижити і не вмерти з голоду.

За допомогою комісії відбувалося працевлаштування на роботу до організованих при партизанських комісіях майстерень, їдалень громадського харчування, ларьків з продажу пива та інших напоїв. Наприклад, Сан-фу А.І. був прийнятий на посаду завідувача магазином № 23 м. Кадіївка (14 травня 1933 р.), Чжан Чуань-лін у Полтаві отримав хорошу квартиру, був призначений завідувачем їдальні «Червоний партизан» (де налічувалося тільки одних працівників понад сто осіб), у місті Краснодоні прославився своїми стравами кухар єдиною на той момент їдальні Чі Кай-дяш, у якого проходили навчання на курсах усі молоді працівники для сфери громадського харчування міста.

Робота партизанських комісій зійшла нанівець з припиненням дії низки пілг для колишніх червоних партизанів і червоногвардійців, починаючи з 1935 року. До цього ж часу відносяться факти перших репресій по відношенню до китайців, що сприяло їх від'їзду з СРСР до Китаю. Але ці репресії були не чисельні у порівнянні с «альбомними» репресіями по відношенню до представників усіх інших національностей.

У період Другої світової війни багато китайців-червоноармійців брали у ній участь на боці Червоної армії або виконували підпільну та іншу диверсійну роботу, що говорить про довіру до них. Серед них – Шань Чжень, який підірвав 18 об'єктів на шахті Гірницька в м. Антрацит у час заняття його німцями; завідуючий підривним складом Фу Шунь І.А. з Краснодону (обидва нагороджені орденом Леніна). Патріотично проявила себе і китайська молодь, діти червоноармійців. Зокрема підпільник, китаєць-шахтар з с. Ізварине Іван Семенович Ши-Та-Фу за відмову працювати на німців був разом з іншими шахтарями у вересні 1942 р. заритий живим у землю в парку м. Краснодон.

Таким чином, після закінчення активних воєнних дій на території України колишні китайські червоноармійці, з одного боку, продовжували виконувати важливу функцію в різних правоохоронних органах та особливих частинах ЧК, завзято та

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

сумлінно працювати на відновлення та розбудову економіки СРСР, а з іншого боку, довірливе ставлення до них з боку партійних і державних органів свідчило на користь того, що в попередній період, період революційних подій 1917-1921 рр., китайці дійсно відіграли істотну роль, за що отримали належну оцінку з боку командування Червоної армії, а згодом і партійних та радянських органів у повоєнний час.

Але разом с тим, треба зазначити, що саме ефективна участь іноземців, зокрема китайців, у каральних, загороджувальних та інших правоохоронних формуваннях у період революційних подій стала на заваді їх об'єктивного висвітлення у радянській історіографії. Розробка теми «російської революції» в китайській історіографії також стала закритою з політичних причин, обумовлених проведенням Мао Цзедуну так званої «кампанії по впорядкуванню стилю». Згідно неї, революційну історію Китаю треба було висвітлити через призму виключної ролі самого Мао Цзедуну і його вчення. Але без якоїсь там впливової ролі Леніна, Сталіна, Радянського Союзу на революційну, самобутню історію Китаю. Результатом кампанії стало замовчування всього, що було пов'язане з російською революцією й Громадянською війною, перших роках існування радянської влади й, природно, про участь у цих подіях колишніх китайських громадян. А з розвінчанням на XX з'їзді КПРС культу особистості Сталіна дружні стосунки між державами й зовсім були зіпсовані та перервані, що певним чином вплинуло на характер та зміст досліджень як у радянській, так і китайській історіографії, не кажучи вже про риторичу у засобах масової інформації обох держав.

ПІСЛЯМОВА

Отже, головні причини міграції китайців напередодні Першої світової війни з Китаю в інші держави були пов'язані зі скрутним соціально-економічним становищем у своїй країні, як наслідок колоніального понівечення її з боку імперіалістичних держав світу. На початку ХХ століття сотні тисяч китайців шукали кращої долі за межами своєї країни.

Зокрема, шляхом відхідництва вони по одинці та цілими родинами приїздили у розвинені промислові регіони Російської імперії, у тому числі й на Україну. Надалі у зв'язку з браком робочої сили в економіці Російської імперії в період ведення активних воєнних дій у Першій світовій війні та на ґрунті домовленостей урядів Росії й Китаю на російські підприємства було завезено від 200 до 300 тис. китайських громадян як тимчасова робоча сила. На території України китайські робітники широко використовувались у вугільній промисловості та в інженерно-будівельних військах у прифронтовій смузі Південно-Західного фронту.

Обіцяні на словах та в укладених угодах сприятливі для китайських громадян умови праці та її оплати в дійсності виявилися набагато гіршими, особливо в інженерно-будівельних військах та на лісопереробних підприємствах, що спонукало китайців до різноманітних форм протесту вже в період 1916–1917 рр. З настанням Лютневої революції 1917 р. у Російській імперії стан китайських робітників суттєво не поліпшився, водночас погіршились економічні та фінансові умови на підприємствах. Опинившись у скрутному фінансово-економічному становищі та без грошей на зворотну дорогу, китайці з початком військового громадянського конфлікту вимушені були шукати прийнятний для себе вихід. Саме під впливом більшовицької агітації вони поступово були втягнені в цей конфлікт на боці однієї з сторін на умовах повного матеріально-фінансового забезпечення. Цьому спонукало байдуже ставлення до проблем мігрантів з боку тимчасового уряду Росії та, зокрема, Центральної ради на Україні.

Основні мотиви вступу китайців до червоногвардійських та червоноармійських інтернаціональних формувань у період

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

1917–1921 рр. були пов'язані з жагою відстояти своє життя зі зброєю в руках, не вмерти від голоду і розстрілів воюючих сторін у чужій країні. Одним з мотивів підтримки з боку китайських мігрантів саме більшовиків була їх обіцянка підтримати революцію у Китаї.

Важливою обставиною є те, що саме типові причини та мотиви спонукали китайців масово вступити до лав Червоної армії на теренах всієї колишньої Російської імперії, що пояснює їх безапеляційну згоду воювати за радянську владу у всіх куточках колишньої імперії, у тому числі й на Україні.

На першому, *червоногвардійському* етапі китайські червоногвардійські загони на протязі 1917 р. були сформовані при підприємствах та радах. Цей процес був обумовлений необхідністю захисту соціально-економічних інтересів китайців і захисту правопорядку на підприємствах та в робітничих селищах. Вступ до таких не чисельних загонів був суто добровільний. У період румунської окупації Бессарабії, а згодом австро-німецької України, чисельність червоногвардійських загонів з китайців різко зросла, що було обумовлено фактами їх розстрілу та побиттям зі збоку як румунів, так і представників інших збройних формувань. На більш як 30 тисяч відступивших за межі України усіх військ у квітні 1918 р. приходилося понад 5 000 китайських червоногвардійців. Це була помітна, чисельна гвардія. Але крім оцінок, що китайці зарекомендували себе сумлінними, дисциплінованими бійцями, ніяких особливих – якісно-порівняльних характеристик – з боку червоного командування чи інших свідків тих подій немає.

Червонопартизанський етап характеризується участю китайців у партизанських загонах та більшовицькому підпіллі на територіях, тимчасово зайнятих військами противників Червоної армії. Взагалі документів про участь китайців у червонопартизанському етапі доволі мало, тому якісну та кількісну оцінку давати дуже складно. Але слід зауважити, що восени 1918 р. кількість китайців у більшовицькому підпіллі настільки зросла, що викликала адекватні дії з боку уряду гетьмана П. Скоропадського. Арешти, погрози та побиття китайців зі збоку різних конфліктуючих сторін на Україні,

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

зокрема, за їх участь у Червоній гвардії та відмову вступати до лав інших армій, аніж Червона, призвели до участі їх спочатку у підпіллі, а згодом до другої масової черги вступу до лав Червоної армії.

Самим насиченим, як свідчать різноманітні джерела, виявився *червоноармійський* етап участі китайців у революційних подіях 1919–1921 рр. на території України. Формування китайських частин у цей період здійснювалось за національним принципом, але не більш як окремими батальйонами (за винятком декількох випадків), які потім передавались до складу звичайних або інтернаціональних полків. Тому чисельність китайських рот та батальйонів залежала від наявності бажаючих вступити до лав Червоної армії в тих чи інших обставинах, і могла відрізнятись від штатної чисельності відповідних частин.

У 1919–1921 рр. на території України в складі каральних, загороджувальних, особливих загонів спеціального призначення, окремих та інших змішаних інтернаціональних формувань Червоної армії перебувало понад 16 тисяч китайських вояків, понад 9 тисяч з яких було перекинуто на Україну з інших регіонів колишньої Російської імперії.

У цей період китайці виявилися самими надійними військами. Їх вигідно відрізняли від місцевих селян-червоноармійців на Україні такі риси: висока дисциплінованість; сильна національно-корпоративна, монолітна зв'язаність у воєнних формуваннях; згода і рішучість вирушати на всі ділянки фронтів, куди їх перекидало червоне командування, у тому числі з усіх куточків і в межах колишньої Російської імперії; безкомпромісність; не схильність вести перемовини з представниками протиборчих сторін та морально розкладених колишніх червоноармійських частин, у тому числі з приводу незнання російської та української мов; самовіддача та самопожертвування; рішучість битися до кінця під загрозою неминучої смерті у разі потрапляння у полон; відсутність мотивів до дезертирства з діючої армії; відсутність мотивів до особистого збагачення шляхом пограбувань та мародерства;

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

непохитність в намірах та жага перенести революцію з території Росії в Китай тощо.

Загалом у період революційних подій 1917–1921 рр. на території України у складі червоногвардійських та червоноармійських частин прийняли участь понад 21 тисячу китаїців, що в цілому говорить про масовий характер. Також встановлено перелік найменувань військових формувань, у яких китаїці служили окремо або разом з червоноармійцями інших національностей у період революційних подій на Україні. До нього ввійшли найменування 25 дивізій, 11 бригад, 45 полків, 26 батальйонів, 4 ескадрони, 3 бронепоезди, 14 рот, 21 загін (червоногвардійські, особливі, загороджувальні тощо).

Встановлено, що і у період ведення бойових дій на передовій і у період утримання радянської влади в тилу китаїці на рівні з іншими інтернаціональними формуваннями були найкращими, надійними, безкомпромісними, боєздатними військами, що забезпечило перемогу радянській владі в конкретних регіонах, у конкретні часи, у тих чи інших ключових подіях.

Після закінчення Громадянської війни демобілізація китаїців з лав Червоної армії мала свої особливості з огляду на великий потенціал активності колишніх червоноармійців.

Таким чином, участь китаїців у революційних подіях 1917–1921 рр. на території України на боці Червоної армії суттєво вплинула на перебіг конкретних подій, а також мала суттєвий вплив у контексті участі представників інших інтернаціональних формувань на загальний підсумок Громадянської війни на території України щодо встановлення саме влади більшовиків.

На наш погляд, фактологічний матеріал, результати, висновки курсу лекцій можуть бути використані майбутніми політиками, урядовцями, законодавцями, активними і впливовими громадськими діячами у своїй практичній роботі, зокрема при аналізі й прогнозуванні глобальних проблем сучасності, пов'язаних з міграціями громадян, міжцивілізаційними, міжетнічними й соціальними конфліктами.

ПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

1. Актуальність теми.
2. Політичне становище Китаю на початку ХХ століття.
3. Соціально-економічні умови громадян Китаю на поч. ХХ ст.
4. Причини міграції китайців до Російської імперії.
5. Путі міграції китайців.
6. Причини завозу китайської робочої сили з боку Росії у період Першої світової війни.
7. Сфери зайнятості китайців в економіці Росії.
8. Китайські робітники на території України, Донбасу у період світової війни.
9. Умови праці.
10. Соціально-економічні проблеми перебування китайців на території Російської імперії у період Першої світової війни.
11. Вплив революцій у Росії на стан перебування китайців.
12. Вплив румунської, німецької та австро-угорської окупації України на становище китайських робітників у 1918 р.
13. Причини та мотиви вступу китайців до Червоної гвардії та до червоних партизанів у 1917-1918 рр.
14. Умови перебування китайців у лавах червоногвардійців та червоноармійців.
15. Кількісний склад китайських червоногвардійських загонів на території України у 1917-18 рр.
16. Причини та мотиви вступу китайців до Червоної армії у період 1919-1921 рр.
17. Організаційні засади формування китайських та інтернаціональних частин у період Громадянської війни.
18. Географія формування китайських та інтернаціональних частин на території колишньої Російської імперії.
19. Реакція дипломатів Китаю та європейських країн на формування інтернаціональних частин у Росії.
20. Більшовицька агітація щодо втягнення китайців до ЧА.
21. Три етапи участі китайців у революційних подіях на території України.
22. Реакція гетьмана П. Скоропадського на участь китайців у червоному підпіллі.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

23. Відношення китайців до Національної революції на Україні.
24. Участь китайців у різних за призначенням військових частинах Червоної армії на Україні.
25. Якісні характеристики щодо китайських червоноармійців.
26. Оцінка червоного командування щодо надійності та ефективності китайських та інших інтернаціональних формувань.
27. Відношення китайців щодо потрапляння у полон до ворогуючих сторін громадянського конфлікту.
28. Відношення китайців до заохочення їх іншими учасниками революційних подій на Україні.
29. Кількісний склад китайців-учасників революційних перегонів на Україні у 1917-1921 рр.
30. Китайські організації на теренах колишньої Російської імперії та на Україні у період Громадянської війни.
31. Особливості демобілізації китайських червоноармійців з лав ЧА.
32. Участь китайців у придушенні повстань на Україні у післявоєнний період.
33. Участь китайських колишніх червоноармійців у складах ЧК (НК), особливих загонах та міліції.
34. Сфери зайнятості колишніх китайських червоноармійців в економіці України у післявоєнний період.
35. Діяльність Союзу китайських робітників на Україні (1922-1925 рр.).
36. Питання громадянства китайських мігрантів після закінчення Громадянської війни.
37. Проблеми повернення колишніх учасників Громадянської війни у Радянській Росії до Китаю.
38. Причини одностороннього висвітлення активної участі китайців та інших інтернаціоналістів у Громадянській війні радянськими істориками.
39. Причини замовчування участі китайців у революційних подіях у Радянській Росії Мао Цзедунем та керівництвом КНР.
40. Уроки та наслідки неконтрольованої міграції у світі на прикладі участі китайців у революційних подіях на Україні у 1917-1921 рр.

ДОДАТКИ

Список військових формувань Червоної армії, у яких китайські бійці служили впродовж революційних подій 1917-1921 рр. на території України

Дивізії

- 1-а Воронезька піхотна дивізія.
- 1-а Західна дивізія (з червня 1919 р. 52-та стрілецька дивізія).
- 1-а інтернаціональна радянська дивізія УРСР.
- 1-а Московська робоча дивізія.
- 4-а Бессарабська стрілецька дивізія.
- 4-а кавалерійська дивізія 1-ї Кінної армії.
- 6-а кавалерійська дивізія 1-ї Кінної армії.
- 7-а кавалерійська дивізія 1-ї Кінної армії.
- 7-а стрілецька дивізія.
- 9-а стрілецька дивізія.
- 12-а стрілецька дивізія.
- 15-а Інзенська стрілецька дивізія.
- 16-а стрілецька імені В. Кіквідзе дивізія.
- 24-а Симбірська стрілецька дивізія.
- 25-а стрілецька імені В. Чапаєва дивізія.
- 28-а стрілецька дивізія 1-ї Кінної армії.
- 29-а стрілецька дивізія.
- 33-я стрілецька дивізія (сформована в 1918 р. в Астрахані, перекинута на Україну в 1919 р.).
- 42-а стрілецька дивізія.
- 44-а стрілецька дивізія.
- 45-а стрілецька дивізія.
- 46-а стрілецька дивізія.
- 52-а стрілецька дивізія (колишня 1-а Західна).
- 58-а стрілецька дивізія.
- Задніпровська дивізія (1919 р.).

Бригади

- Окрема Інтернаціональна кавалерійська бригада.
- 1-а Інтернаціональна бригада 12-ї армії (у складі 1-го і 2-го інтернаціональних полків).

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

- 1-а Інтернаціональна стрілецька бригада.
- 1-а бригада 42-ї стрілецької дивізії.
- 1-а бригада 58-ї стрілецької дивізії.
- 1-а Українська особлива бригада Р.Ф. Сіверса.
- 2-а бригада 7-ї кавдивізії 1-ї Кінної армії.
- 2-а Московська бригада ВОХР.
- 3-я стрілецька бригада ВОХР.
- 16-а Окрема бригада Донецької дивізії військ ВУЧК.
- 154-а бригада 52-ї стрілецької дивізії.

Полки

- 1-й Астраханський комуністичний інтернаціональний полк (надалі Особливий інтернаціональний батальйон).
- 1-й Варшавський полк 1-ї Західної стрілецької дивізії (далі 460-й полк 52-ї стрілецької дивізії).
- 1-й Інтернаціональний полк особливого призначення при штабі Української радянської Червоної армії.
- 1-й Інтернаціональний полк (формований у Києві з травня 1919 р.).
- 1-й (216-й) Інтернаціональний стрілецький полк 1-ї (24-ї) дивізії.
- 1-й Інтернаціональний полк ім. Вінермана Александрово-Гайської стрілецької бригади.
- 1-й полк 2-ї бригади 7-ї кавдивізії 1-ї Кінної армії.
- 1-й Луганський інтернаціональний полк (надалі 3-й Інтернаціональний полк).
- 1-й Московський робітничий полк.
- 1-й Полтавський інтернаціональний полк (надалі 2-й Інтернаціональний полк).
- 1-й Радянський комуністичний полк (м. Київ).
- 1-й Туркестанський Інтернаціональний полк.
- 2-й Богунський полк.
- 2-й Інтернаціональний полк 1-ї Української особливої бригади.
- 2-й Інтернаціональний стрілецький полк 16-ї стрілецької дивізії.
- 2-й Інтернаціональний полк Кримської стр. дивізії 14-ї армії.
- 2-й Московський комуністичний інтернаціональний полк.
- 3-й (519-й) Інтернаціональний полк (Л. Гавро).
- 3-й Інтернаціональний полк, який формувався в Києві.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

- 3-й Інтернаціональний полк (м. Одеса).
- 4-й Дніпровський революційний полк.
- 4-й полк 3-го Інтернаціоналу (м. Київ, квітень 1918 р.).
- 4-й полк 3-го Інтернаціоналу (4-й Ніжинський полк).
- 4-й Радянський вартовий полк (м. Київ).
- 8-й Інтернаціональний полк 9-ї стрілецької дивізії.
- 9-й Інтернаціональний полк (м. Одеса).
- 14-й полк 5-ї армії К.Ворошилова (1918 р.).
- 19-й полк 4-ї кавдивізії 1-ї Кінної армії.
- 21-й Московський полк.
- 33-й Кубанський полк 6-ї кавдивізії 1-ї Кінної армії.
- 54-й кавалерійський полк 4-ї Бессарабської дивізії.
- 61-й кавалерійський полк 28-ї дивізії 1-ї Кінної армії (1920 р.).
- 74-й стрілецький полк 9-ї стрілецької дивізії.
- 108-й Інтернаціональний полк залізничних військ (м. Умань).
- 137-й Тамбовський полк 16-ї стрілецької дивізії.
- 222-й Самарський Інтернаціональний стрілецький полк 25-ї стрілецької дивізії.
- 397-й стрілецький полк 45-ї стрілецької дивізії.
- 407-й стрілецький полк 46-ї стрілецької дивізії.
- 460-й стрілецький полк 52-ї стрілецької дивізії.
- 461-й стрілецький полк 52-ї стрілецької дивізії.
- 500-й полк 3-го Інтернаціоналу.
- Волинський полк (1918 р.).
- Дністровський полк (1918 р.).
- Люблінський піхотний полк (з серпня 1918 р. 6-й піхотний полк 1-ї Воронезької піхотної дивізії).
- Резервний (225-й Китайський зразковий) стр. полк 29-ї стр. дивізії.

Батальйони та ескадрони

- Інтернаціональний батальйон 2-ї Московської бригади ВОХР (1920 р.).
- Китайський батальйон 29-ї стрілецької дивізії.
- Китайський окремих батальйон 1-ї Воронезької стр. дивізії.
- Китайський зведений батальйон 21-го Московського стр. полку.
- Китайський батальйон 460-го стрілецького полку.
- Китайський батальйон 461-го стрілецького полку.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

- Китайський батальйон 16-ї стрілецької дивізії.
Китайський батальйон 108-го Інтернаціонального полку ж. д. військ.
Китайський батальйон 15-ї Інзенської стрілецької дивізії.
Китайський батальйон 24-ї Симбірської дивізії.
Китайський батальйон 74-го стрілецького полку.
Китайський батальйон 397-го стрілецького полку.
Китайський батальйон армії Н.Махна.
Китайський батальйон в Одесі (доданий 45-й стр. дивізії).
Китайський батальйон 222-го стр. полку 25-ї стр. дивізії.
Китайський батальйон 33-го полку 1-ї Кінної армії.
Китайський батальйон 1-го Радянського комуністичного полку.
Китайський батальйон У Ер-ху (Київська губернія, 1918 р.).
Китайський батальйон 7-ї стрілецької дивізії.
Люблінський батальйон 1-го Московського радянського полку.
Особливий інтернаціональний батальйон.
Перший Грозний соціалістичний батальйон Донецької республіки.
1-й батальйон 12-ї дивізії 13-ї армії.
3-й китайський батальйон 4-го Радянського караульного полку (м. Київ).
24-й Інтернаціональний батальйон 3-ї стр. бригади ВОХР.
116-й батальйон ВЧК (м. Київ).
Ескадрон китайців 33-го полку 6-ї кавдивізії 1-ї Кінної армії.
1-й ескадрон 4-ї кавдивізії 1-ї Кінної армії.
1-й ескадрон 54-го полку 4-ї Бессарабської дивізії.
3-й ескадрон 1-ї бригади 42-ї стрілецької дивізії.
- Бронепоїзди**
Бронепоїзд № 5.
Бронепоїзд № 73 ім. Сталіна.
Бронепоїзд «Комуніст» ім. Ворошилова.
- Роти**
1-а рота 1-го батальйону 5-го полку (13-а армія).
3-я рота 1-го батальйону 12-ї стрілецької дивізії.
6-а рота 137-го Тамбовського полку 16-ї стрілецької дивізії.
6-а рота 2-го Московського комуністичного інтернаціонального полку.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

7-а, 8-а, 9-я китайські роти 3-го китайського батальйону 4-го Радянського караульного полку (м. Київ).

8-а рота 2-го Богунського полку (всього дві роти китайців у цьому полку).

18-а рота 9-ї стрілецької дивізії (Донбас, 1919 р.).

Китайська рота 14-го полку 5-ї армії К. Ворошилова (1918 р.).

Китайська рота Інтернаціонального батальйону Мате Залка.

Китайська рота 4-го Дніпровського революційного полку.

Китайська рота Дністрівського полку (1918 р.)

Китайська рота загороджувального загону 46-ї стрілецької дивізії.

Загони

Гатчинський червоногвардійський загін (1918 р.)

Інтернаціональний загін у м. Херсоні.

Інтернаціональний загін у м. Черкасах.

Китайський загін Шен Чен-хо (1918 р., у складі Московського червоногвардійського загону).

Китайський загін 1-го Луганського робочого полку (1919 р.).

Китайський загін ВЧК (Новгород-Волинський, 1919 р.).

Китайський загін особливого відділу 14-ї армії.

Одеський червоногвардійський китайський загін.

Одесько-Березовський червоногвардійський китайський загін.

Партизанський загін Іванова (1917 р., Київська губернія).

Перекопський червоногвардійський китайський загін.

Тираспольський червоногвардійський китайський загін.

Харківський червоногвардійський загін.

1-й десантний загін Дніпровської військової флотилії.

1-й Ніжинський китайський червоногвардійський загін.

1-й Московський інтернаціональний комуністичний загін

1-й Петроградський комуністичний загін.

1-й інтернаціональний надзвичайний загороджувальний загін Південного фронту.

2-й інтернаціональний комуністичний загін, м. Москва.

2-й Петроградський інтернаціональний загін.

3-й Петроградський комуністичний загін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О. Д. Історія України в ХХ столітті. 20-ті – 90-ті роки : навч. посіб. для студентів / О. Д. Бойко. – Ніжин : Стиль, 1994. – 288 с.
2. Боевое содружество трудящихся зарубежных стран с народами Советской России (1917–1922) : сб. док. / под ред. Г. В. Шумейко. – М. : Советская Россия, 1957. – 574 с.
3. Гражданская война 1918–1921 : в 3-х т. / под ред. А. Бубнова и др. – М. : Военный вестник, 1928. – . – Т. 2. Военное искусство Красной Армии. – М. : Военный вестник, 1928. – 420 с.
4. Державний архів Луганської області, ф. Р-752, оп. 1, спр. 150, арк. 1–37.
5. Державний архів Луганської області, ф. Р-752, оп. 1, спр. 151, арк. 1–13.
6. Жаров Л. И., Устинов В. М. Интернациональные части в боях за власть Советов в годы иностранной интервенции и гражданской войны в СССР / Л. И. Жаров, В. М. Устинов. – М. : Воениздат, 1960. – 159 с.
7. Интернационалисты. Трудящиеся зарубежных стран – участники борьбы за власть Советов / под ред. А. Я. Манусевича. – М. : Наука, 1967. – 614 с.
8. Интернационалисты. Трудящиеся зарубежных стран – участники борьбы за власть Советов на Юге и Востоке Республики / под ред. А. Я. Манусевича. – М. : Наука, 1971. – 286 с.
9. Карпенко Н. М. «Китайский легион». Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины (1917–1921 гг.): монография / Н. М. Карпенко. – Луганск: Альма-матер, 2007. – 392 с.
10. Карпенко М. М. Китайські добровольці у складі Червоної армії: фінансово-матеріальний аспект / М. М. Карпенко // Історичні записки: збірник наукових праць. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. – Вип. 15. – С. 100–106.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.

11. Карпенко М. М. Китайські інтернаціональні частини у складі Українського фронту (1919 р.) / М. М. Карпенко // Вісник СНУ ім. В. Даля, 2007. – № 2.2. – С. 71–75.

12. Карпенко Н. М. Китайские добровольцы в революционных событиях на территории Украины (октябрь 1917 – апрель 1918 гг.) / Н. М. Карпенко // Сходознавство. – Київ, 2007. – № 38. – С. 68–76.

13. Китайские добровольцы в боях за Советскую власть (1918–1922 гг.) / отв. ред. и сост. Лю Юн-ань. – М. : Изд. вост. литературы, 1961. – 179 с.

14. Ларин А. Красноармейцы из Поднебесной / А. Ларин // Родина. – 2000. – № 7. – С. 56–60.

15. Лю Юн-ань. Люди интернационального долга / Лю Юнь-ань. – М. : Госполитиздат, 1959. – 69 с.

16. Попов Н. А. Участие китайских интернациональных частей в защите Советской республики в период гражданской войны (1918–1920 годы) / Н. А. Попов // Вопросы истории. – 1957. – № 10. – С. 109–123.

17. Попов Н. А. Они сражались за власть Советов. Китайские добровольцы на фронтах гражданской войны в России (1918–1922) / Н. А. Попов. – Л. : Лениздат, 1959. – 195 с.

18. Пын Мин. История китайско-советской дружбы / Пын Мин. – М. : Изд-во соц.-эконом. литературы, 1959. – 360 с.

19. Ярошенко А. Д. Участь китайських червоногвардійців у боротьбі за владу Рад на Україні в 1917–1920 рр / А. Д. Ярошенко // Український історичний журнал. – 1957. – № 3. – С. 58–65.

УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 РР.

Карпенко М. М. Участь китайців у революційних подіях на території України у 1917–1921 рр.

Курс лекцій присвячено комплексному дослідженню проблеми участі китайців у революційних подіях 1917–1921 рр. на території України та їх ролі в цих подіях. Визначаються причини міграції китайських громадян на територію Російської імперії напередодні та в період Першої світової війни, умови їх праці на підприємствах. Аналізується зміст юридичних документів щодо правил найму, завозу та зайнятості китайців, що прямували до Росії із Китаю у відповідності до міжурядових угод двох держав. Досліджуються причини та мотиви вступу китайців до червоногвардійських та червоноармійських формувань Червоної армії. З'ясовуються політичні, юридичні, організаційні та військові засади формування китайських інтернаціональних частин. Визначаються якісні та кількісні характеристики участі китайців у збройних формуваннях як на передових позиціях фронтів, так і в завоюванні та закріпленні радянської влади в тилу Червоної армії. Окремо аналізуються особливості демобілізації китайських червоноармійців та їх потенціал у перші повоєнні роки. Робиться висновок, що участь китайців в окремих та змішаних інтернаціональних формуваннях Червоної армії мала суттєвий вплив на загальний результат революційних подій 1917–1921 рр. на території України.

Карпенко Н. М. Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины в 1917–1921 гг.

Курс лекций посвящен комплексному исследованию проблемы участия китайцев в революционных событиях 1917–1921 гг. на территории Украины и их роли в них. Выясняются причины миграции китайских граждан на территорию Российской империи накануне и в период Первой мировой войны, условия их труда на предприятиях. Анализируется содержание юридических документов, регламентирующих правила найма, ввоза и трудовой занятости ввозимой на территорию России дополнительной временной рабочей силы из Китая в соответствии с межправительственными

договоренностями двух стран. Выясняются причины и мотивы вступления китайцев в красногвардейские и красноармейские формирования Красной армии. Прослеживаются политические, юридические, организационные и военные основы формирования китайских интернациональных частей. Определяются качественные и количественные характеристики участия китайцев в Красной армии. Отдельно анализируются особенности демобилизации китайских красноармейцев. Автор приходит к выводу, что их участие в формированиях Красной армии оказало существенное влияние на общий результат революционных событий 1917–1921 гг. на территории Украины.

Karpenko M. M. The Participation of the Chinese in the Revolutionary Events in the Territory of Ukraine in 1917–1921.

The course of lectures is devoted to complex research on the problem of the participation Chinese in the revolutionary events of 1917–1921 in the territory of Ukraine and their role in those events. On the basis of the wide range of archival sources, published materials of the period of the Civil War in the territory of the former Russian Empire (collections of documents, memoirs, reminiscences, research of historians, publications in the periodicals of that time), the peculiarities of the historical processes that took place in the territory of Ukraine in 1917–1921 are revealed. A detailed analysis of the historical research of the Soviet, Ukrainian, Chinese and Russian historians performed characterizes the degree of the topic coverage. The qualitative and quantitative characteristics of the participation of the Chinese in armed formations, both in advance front lines positions, and in the conquest and fortification of the Soviet rule at the rear of the Red Army, are defined. Separately, the peculiarities of the demobilization of the Chinese soldiers of the Red Army and their potential in the first post-war years are analysed. In the course, the conclusion is drawn, that the participation of the Chinese in separate and mixed international formations of the Red Army had a substantial influence on the course of separate events of the Civil War and considerably influenced the general result of the revolutionary events of 1917–1921 in the territory of Ukraine.

Навчальне видання

КАРПЕНКО Микола Михайлович

**УЧАСТЬ КИТАЙЦІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.**

*Курс лекцій для студентів вищих навчальних закладів
спеціальності «Історія»*

За загальною редакцією
доктора історичних наук, професора
Михайла Степановича Бурьяна

За редакцією автора
Комп'ютерне макетування – М. М. Карпенко

Здано до складу 26.03.2013 р. Підписано до друку 26.04.2013 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 7,67. Наклад 300 прим. Зам. № 96.

Видавець і виготовлювач

Видавництво Державного закладу

«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. Т/ф : (0642) 58-03-20

e-mail: alma-mater@list.ru

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.